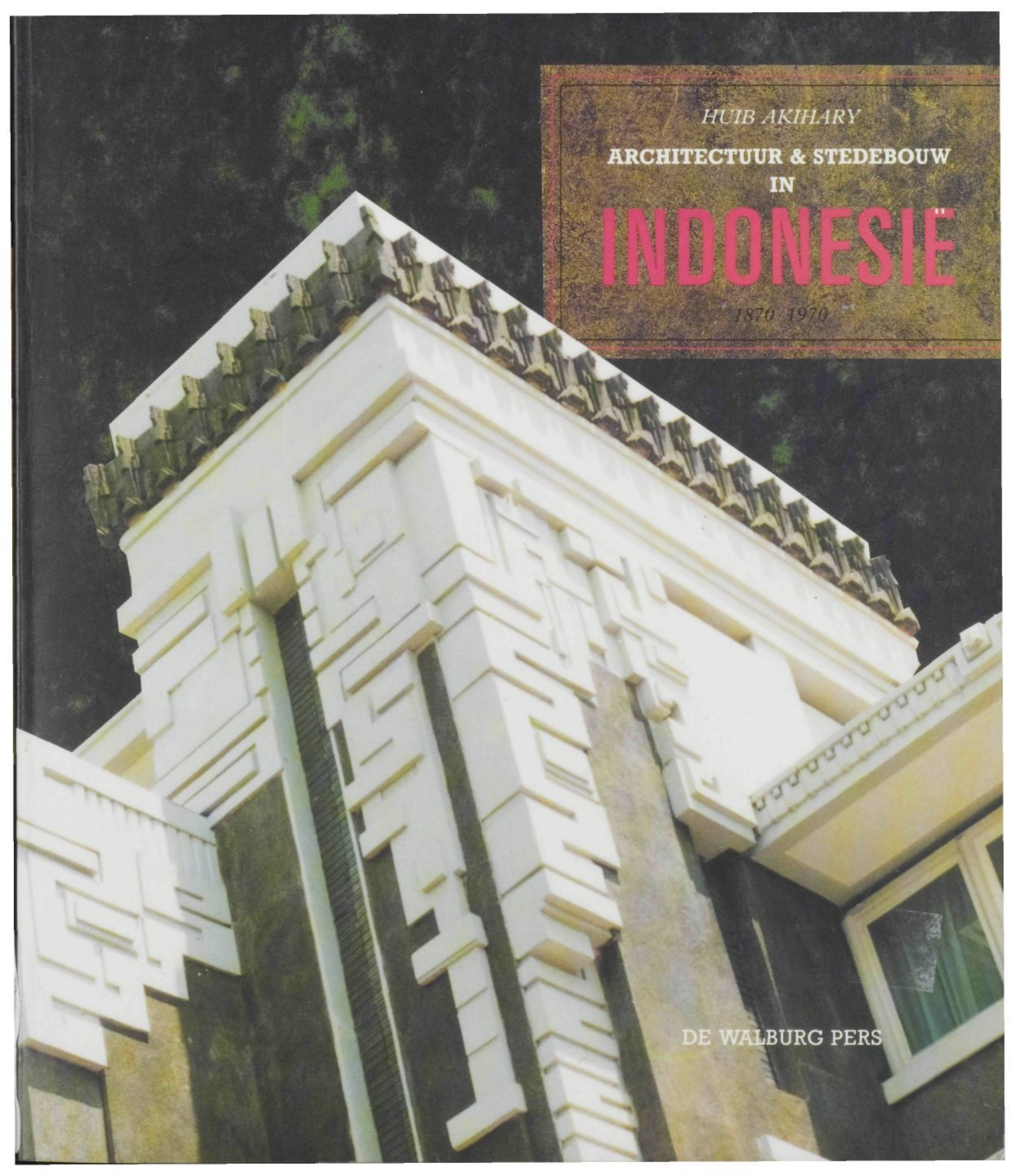

HUIB AKIHARY

ARCHITECTUUR & STEDEBOUW
IN

INDONESIË

1870 1970

DE WALBURG PERS

Indonesië

KONINKLIJK INSTITUUT VO TROPEN-BIBLIOTHEEK

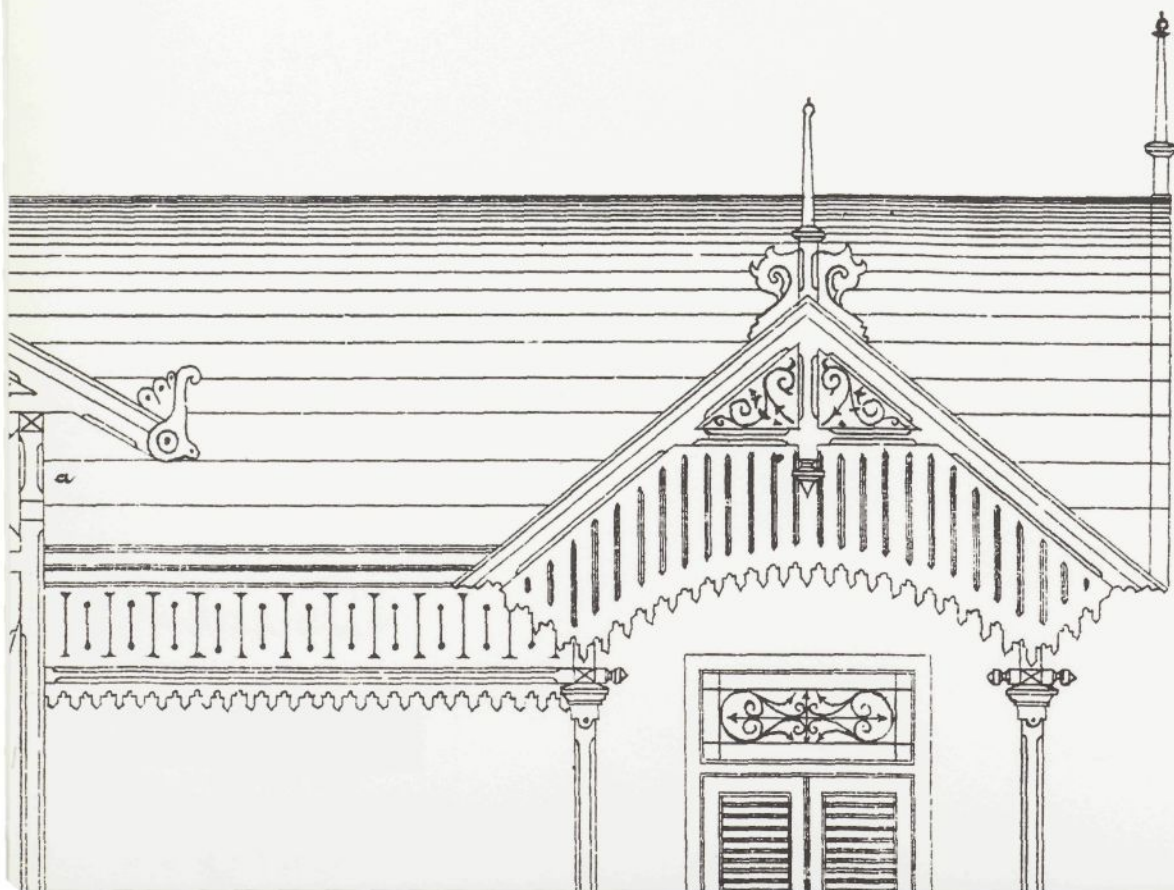

14 0000 0377 0710

682480

N11-574

ARCHITECTUUR & STEDEBOUW
IN
INDONESIË

HUIB AKIHARY
ARCHITECTUUR & STEDEBOUW
IN
INDONESIE

1870/1970

DE WALBURG PERS

Deze uitgave, die mede mogelijk werd gemaakt door financiële steun van het Prins Bernhard Fonds te Amsterdam en het Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, kwam tot stand in samenwerking met de

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Eerste druk in opdracht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg te Zeist;
ISBN [90]72691.02.4
© 1988, Huib Akihary

Volledig herziene druk; ISBN 906011.697.6
© Huib Akihary, p/a De Walburg Pers, Zutphen 1990

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 882, 1180 AW Amstelveen). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Vormgeving en omslagontwerp: Chiel Veffer, Amsterdam
Zetwerk en druk: De Walburg Pers, Zutphen

Inhoud

Woord vooraf	6
1 Inleiding	7
2 De 19e eeuw	11
3 De periode 1900-1949	16
4 Bouwen door de overheid	18
<i>Het Departement van Burgerlijke Openbare Werken</i>	
<i>De Dienst der Gemeentewerken</i>	27
5 De combinatie architect-aannemer	29
<i>A.I.A.-bureau, Selle & de Bruyn Reyerse & de Vries,</i>	30
<i>Job en Sprey</i>	
6 Representatieve traditionele bouwkunst	35
<i>Het N.V. architecten-ingenieursbureau Hulswit en Fermont</i>	
<i>te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam</i>	
7 Een rationalist in het voetspoor van Berlage	39
<i>P.A.J. Moojen</i>	
8 Op zoek naar een eigen Indische bouwstijl	43
<i>H. Maclaine Pont, C.P. Wolff Schoemaker en Th. Karsten</i>	
9 Het Nieuwe Bouwen in Nederlands-Indië	54
<i>A.F. Aalbers</i>	54
<i>C. Citroen</i>	56
<i>J.F.L. Blankenberg</i>	57
10 Stedebouw en Volkshuisvesting	59
<i>Volkshuisvesting</i>	59
<i>Woningbouw</i>	62
<i>Thomas Karsten en de Indische stedebouw</i>	64
11 De periode 1949-1970	68
12 De eerste generatie Indonesische architecten	73
Noten	77
English summary	81
Voorlopige lijst van architecten en stedebouwkundigen werkzaam in Nederlands-Indië/Indonesië in de periode 1870-1970.	87
Herkomst afbeeldingen	148

6 Woord vooraf

Het bouwkundig en stedenbouwkundig verleden van Indonesië is zeer boeiend. Talrijk zijn de bronnen over de traditionele inheemse architectuur en de koloniale bouwkunst van de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw.

De geschiedenis van het Nederlandse bouwen in Indonesië beslaat een periode van bijna drie en een halve eeuw: beginnend met de stichting van Batavia (het huidige Jakarta) door Jan Pietersz. Coen en definitief eindigend enige jaren na de proclamatie van de onafhankelijke Republiek Indonesia met de repatriëring van de Nederlandse architecten en stedenbouwkundigen. Over de periode na 1870 waren tot voor enkele jaren terug slechts weinig publikaties van belang te vinden. Ook in de geschiedschrijving van de Nederlandse architectuur en stedenbouw van na 1900 zijn de ontwikkelingen in Indonesië vrijwel geheel buiten beschouwing gelaten. Zeer ten onrechte overigens. De bouwproductie in Indonesië is na 1900 zeer omvangrijk en de kwaliteit van het gebouwde van hoog gehalte. In veel Indonesische steden wordt het stadsbeeld nog bepaald door deze bouwwerken en is in de stedelijke structuur het stedenbouwkundig werk te herkennen. In de laatste tien jaren is zowel in Indonesië als in Nederland de belangstelling voor het gemeenschappelijke architecturale en stedenbouwkundige verleden, met name voor de periode na 1900, sterk toegenomen.

In Nederland hebben onderzoekers en betrokken geïnteresseerden uit verschillende disciplines, die zich bezig houden met studie, onderzoek en beschrijving van de ontwikkelingen binnen de architectuur en de stedenbouw in Indonesië – in het bijzonder het voormalig Nederlands-Indië – zich eind 1986 geformeerd in de werkgroep 'Architectuur en Stedenbouw in Indonesië' (ARSI). ARSI, dat sinds 1989 deel uitmaakt van de stichting Cultuurgeschiedenis van de Nederlanders Overzee (C.N.O.), wil niet alleen een platform zijn voor informatieuitwisseling, maar ook studie en onderzoek stimuleren en aan de resultaten daarvan bekendheid geven.

Eind september 1988 vond in Jakarta het seminar 'Change and Heritage in Indonesian Cities' plaats, dat georganiseerd was door de Ikatan Arsitek Indonesia en de Nederlandse counterpart de Koninklijke Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Bond van Nederlandse Architecten (BNA). Aan Nederlandse zijde participeerden naast ARSI en de BNA, de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en de Technische Universiteit Delft.

Ter gelegenheid van dit seminar is door ARSI-lid drs. Huib Aki-hary in opdracht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg een synopsis samengesteld, die de titel draagt: 'Architectuur en Stedenbouw in Indonesië 1870-1970'.

De synopsis omvat een kort inleidend essay over de Nederlands-Indische architectuur en stedenbouw en een voorlopige lijst van architecten en stedenbouwkundigen die werkzaam zijn geweest in het voormalig Nederlands-Indië. In deze uitgave wordt getracht de structuur van de ontwikkeling van de architectuur en stede-

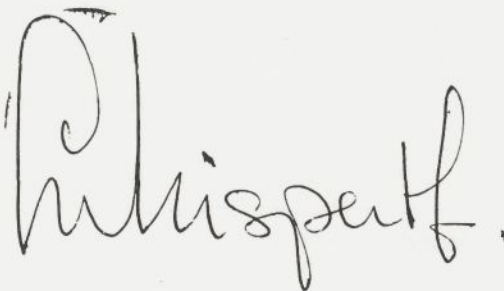
bouw in Indonesië, die nauwe banden heeft met de ontwikkelingen in Nederland, weer te geven.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg wil met deze uitgave tevens het belang aangeven van een nauwere samenwerking tussen Nederlandse en Indonesische instanties op het gebied van de inventarisatie en de instandhouding van de architectuur en stedenbouw in Indonesië, die een onderdeel vormt van beider cultuur-historisch erfgoed.

Door de enthousiaste ontvangst van de synopsis zowel in Indonesië als in Nederland en de wens om aan deze uitgave een bredere verspreiding te geven, heeft de Rijksdienst voor de Monumentenzorg volgaarne alle medewerking willen verlenen aan de totstandkoming van deze herziene, bijgewerkte en rijk geïllustreerde herdruk.

Zeist, 1990.

De directeur van de
Rijksdienst voor de Monumentenzorg,

Jhr. Ir. L. L. M. van Nispen tot Sevenaer.

In 1870 werden onder druk van de liberalen in Nederland twee wetten aangenomen, bekend als de *Suikerwet* en de *Agrarische Wet*, die niet alleen van grote betekenis waren voor de economische ontwikkeling van Nederlands-Indië, maar indirect ook verstrekkende gevolgen hadden voor de urbanisatie van de steden op Java.

De Suikerwet betekende de definitieve afschaffing van het *Cultuurstelsel* en de Agrarische Wet betekende de openstelling van Nederlands-Indië voor particuliere ondernemingen aan wie de mogelijkheid werd gegeven haar bedrijfskapitaal te investeren in de landbouw, scheepvaart, handel en industrie. Het Cultuurstelsel dat onder het bewind van de Gouverneur-Generaal J. van den Bosch (1830-1833) ingevoerd werd in die gebieden van Java welke onder Nederlands koloniaal gezag stonden, was een stelsel van belasting in natura en gedwongen cultures.

Ten tijde van het Cultuurstelsel was het Gouvernement in Nederlands-Indië de enige ondernemer in de landbouw. Indonesische of inlandse boeren werden gedwongen een deel van hun landbouwgronden te gebruiken voor de verbouwing van koffie, thee, suiker, indigo en tabak, waarmee de Nederlandse Staat enorme winsten behaalde op de wereldmarkt. Toezicht op de verplichte teelt van de cultuurprodukten hielden Europese bestuursambtenaren en inheemse hoofden van bestuur, die een percentage van de winst, de zgn. 'cultuurprocenten', uitbetaald kregen. Het streven naar zo hoog mogelijke winsten, de 'batig slot' politiek, leidde maar al te vaak tot grove sociale misstanden en uitbuiting van de inlandse bevolking.

De cultuurprodukten werden na 1870 voornamelijk geteeld op plantages van particuliere cultuurondernemingen, die dankzij de Agrarische Wet zgn. 'woeste gronden' van het Gouvernement in erfpacht konden krijgen.¹ De afvoer van koloniale produkten verliep evenals tijdens het Cultuurstelsel via de grote havensteden Batavia (Jakarta), Semarang en Surabaya. Het zijn juist deze steden die aan het eind van de negentiende eeuw, parallel lopend met de exporttoename, gaan groeien en zich gaan ontwikkelen. Zij worden de handelscentra bij uitstek.

De belangrijke rol van de steden voor de ontwikkeling van de koloniale export werd ingezien. Havens werden verbeterd of zelfs geheel nieuw aangelegd. Tanjung Priok, de nieuwe haven van Batavia, werd in de jaren 1877 tot 1883 gebouwd ter vervanging van de oude en kleine haven bij Pasar Ikan. Ook werd na 1870 voor de ontsluiting van het achterland aangevangen met de ontwikkeling van een spoorwegnet vanuit elk van de drie grote kuststeden. Verschillende spoorwegmaatschappijen werden daarvoor opgericht. Zo werd in 1873 de spoorlijn tussen Batavia en Buitenzorg, het huidige Bogor, geopend.

In 1894 schreef de in Batavia woonachtige en in die tijd bekende journalist P.A. Daum:

De snel wisselende Indische maatschappij veranderde intussen; er gingen lieden heen met fortuin; daar kwamen er om te trachten het te maken; uit de ambtelijke wereld togen zieken heen en kwamen gezonden weer; hield het eindeloos elkaar vervangen van gepensioneerden en baren aan. Veel bleven er niet: de pechvogels en de slechten zakten af naar de kampongs en de achterbuurten; de 'niet-bepaald-boffers' bleven op 'n zekere hoogte staan en konden niet vóór- en wilden niet achteruit.²

Dat beeld veranderde in korte tijd.

Aangetrokken door een gunstige conjunctuur vestigden zich vele handelshuizen, banken en ondernemingen met nieuwe filialen en kantoren in Nederlands-Indië, vooral in de drie grote havensteden. Vele Europeanen volgden het particuliere bedrijfsleven naar de kolonie om er te werken, te wonen en te *blijven*. De enorme aanwas van de Europese bevolking in de steden, met name de komst van het aantal Europese

Woonhuis op Molenvliet-west no. 165, Batavia. 3e kwart 19e eeuw. Goed te zien is dat de gemeubileerde voorgalerij met hoog opgaande dorische zuilen gebruikt wordt als woonruimte. De luifel van ijzeren golfplaten, waaraan bamboe rolgordijnen hangen, wordt ondersteund door dunne ijzeren stijlen.

vrouwen, dat in verhouding tot het aantal Europese mannen sterk groeide, heeft het proces van Europeanisering van de gehele Indische samenleving op gang gebracht. Het 'Indische leven' op de plantages en in de steden, verdween langzamerhand. Westerse normen en waarden, meegebracht door de nieuwkomers, vonden meer en meer voedingsbodem in Nederlands-Indië en uitten zich al snel in het politieke, maatschappelijke en culturele bestel van de Indische samenleving.

Behalve een sterke toename van de Europese bevolgingsklasse kenden de steden ook een enorme toevloed van de inheemse agrarische bevolking. Deze laatste groep zorgde voor een sterke groei van het aantal kampongs binnen de steden. De kampongs waren niet alleen aan de periferie van de stad gesitueerd maar ook – en dat is karakteristiek voor veel Indonesische steden – in het centrum tussen de Europese bebouwing.

In de koloniale samenleving van Nederlands-Indië na 1900 werkten de Europeanen hard aan de ontwikkeling en opbouw van de kolonie, om het verblijf voor de eigen bevolkingsgroep zo comfortabel en leefbaar mogelijk te maken. In doen en laten was en bleef men georiënteerd op het Westen en hield men vast aan de waarden en normen van het moederland.

De vele veranderingen op economisch en maatschappelijk gebied leidden uiteindelijk ook tot een ingrijpende bestuurshervorming in Nederlands-Indië.

Nederlands-Indië werd in de negentiende eeuw centralistisch bestuurd vanuit Buitenzorg door het Gouvernement-Generaal, onder leiding van de Gouverneur-Generaal. De groei van de steden aan het eind van de negentiende eeuw brachten specifieke stedelijke behoeften met zich mee. Behoeften, waarin steeds moeilijker door de centrale overheid kon worden voorzien; de algemene landsdiensten waren er niet op berekend of op ingesteld. Ingezien werd dat de zich zo ontwikkelende steden niet meer door het Gouvernement zelf geleid konden worden, maar een eigen lokaal bestuursapparaat nodig hadden met een eigen beheer over de financiële huishouding. Het bestuur over Nederlands-Indië werd gedecentraliseerd.

Op grond van de *Decentralisatiewetten* van 1903 gevolgd in 1905 door een Koninklijk Besluit en de zgn. *locale radenordonnantie* werden talrijke steden en plaatsen zelfstandige stadsgemeenten. In de nieuw gevormde gemeenten werden gemeenteraden en gemeentelijke diensten ingesteld naar Nederlands model. De zorg voor de *stadsontwikkeling*, die vóór de decentralisatie van bestuur onder verantwoording viel van het Gouvernement werd evenals het vraagstuk van de volkshuisvesting een gemeentelijke aangelegenheid. Door het ontbreken van wettelijke regelingen werkten de gemeenten elk zelfstandig aan de vorming van een stedenbouwkundig instrumentarium, voorafgegaan door de vorming en opbouw van een gemeentelijk ambtelijk apparaat.

De Indische samenleving was sterk hiërarchisch. Zij omvatte drie bevolkingsgroepen: Europeanen, Vreemde Oosterlingen waaronder de Chinese, Arabische, Brits-Indische en andere Oosterse bevolkingsgroepen werden verstaan, en Indonesiërs, destijds met de koloniale term *Inlanders* aangeduid. De drie bevolkingsgroepen, leefden sterk van elkaar gescheiden. Een kleine Europese bevolkingsgroep, waartoe ook de Indo-Europeanen behoorden, stond boven de twee andere gekoloniseerde bevolkingsgroepen en had alle macht in handen.

De culturele en maatschappelijke gelaagdheid van de Indische samenleving had ook haar neerslag in de stedenbouw en architectuur. Zo richtte het stedenbouwkundig onderzoek en de invulling ervan zich primair op de Europese woonwijken en werkgebieden. De stedelijke kampongs, waar de inheemse en Chinese bevolking onder erbarmelijke omstandigheden gehuisvest was, bleven lange tijd buiten beschouwing. Pas aan het eind van de dertiger jaren kwam een wetsvoorstel voor stedenbouwkundige richtlijnen gereed. Als gevolg van de Japanse bezetting is dit wetsvoorstel uiteindelijk in 1948 rechtsgeldig verklaard kunnen worden. De *Stadsvormingsordonnantie* die gebaseerd was op een stedelijke Indische samenleving bestaande uit de drie eerder genoemde bevolkingsgroepen bleek in de onafhankelijke Republiek Indonesia niet meer van toepassing; de in de ordonnantie als belangrijkste groep omschreven was immers weggefallen.

In architectuurkringen discussieerde men over de ontwikkeling van een eigen 'Indische bouwkunst'. Aan deze discussie namen alleen Europese architecten deel. Indonesische architecten waren er toen nog niet.

Het koloniale bouwen in Nederlands-Indië, waar de klimatologische, maatschappelijke en culturele omstandigheden zo geheel anders waren dan in het moederland Nederland, dient vanuit deze achtergronden beschouwd en geïnterpreteerd te worden.

D
In 1
aan
B
van
mo
best
grac
bak
ver
de
In
het
vers
Sen
vest

In 1619 stichtte Jan Pietersz. Coen op de plek van het verwoeste Jacatra aan de noordkust van Java een nieuwe stad: Batavia.

Bij de aanleg van deze nieuwe vestiging, die diende als pleisterplaats van de Vereenigde Oostindische Compagnie-vloot, werd het Hollandse model van een grachtenstad gevolgd. Batavia kreeg een grachtenstelsel bestaande uit loodrecht snijdende hoofd- en dwarsgrachten. Aan de grachten verrezen Hollandse grachtepanden opgetrokken in Hollandse baksteen, die als scheepsballast naar Indië was aangevoerd. Ter verdediging van de stad werd een aarden omwalling opgeworpen en aan de monding van de rivier een fort aangelegd.

In de achttiende eeuw begon de trek van het ommuurde Batavia naar het achterland, naar hoger gelegen en gezondere oorden. Een verschijnsel, dat ook plaats vond in de andere kuststeden op Java zoals Semarang en Surabaya, waar zich in de VOC-periode Europeanen vestigden.

Frontfaçade van het gebouw waar nu het Nationaal Archief is gehuisvest, Jalan Gajah Mada, Jakarta. Het voormalige landhuis werd in 1760 door Reinier de Klerk, Gouverneur-Generaal van 1777-1780, gebouwd aan het toenmalige Molenvliet buiten de stadsmuren van Batavia.

Ten zuiden van de stad Batavia, langs de kanalen Molenvliet en Gunung Sahari, verrezen grote landhuizen, zoals het buiten 'Weltevreden', dat de laatste Gouverneur-Generaal van de VOC van Overstraaten, kort voor 1800 als residentie koos.

Een van de taken die *Herman Willem Daendels* had opgedragen gekregen bij zijn benoeming door koning Lodewijk Napoleon tot Gouverneur-Generaal van Nederlands-Indië in 1807, was de gezondheidstoestand in Batavia, het centrum van bestuur, te verbeteren of anders de regeringszetel te verplaatsen naar gezondere oorden. Uiteindelijk viel Daendel's keuze op het landgoed Weltevreden, dat meer stroomopwaarts lag.

Tijdens Daendels bewind werden een exercitieveld en een paleis gelegen aan het paradeveld, het latere Waterlooplein (Lapangan Banteng), aangelegd en gebouwd. Het exercitieveld, een open terrein van circa één vierkante kilometer, kreeg in 1818 de naam Koningsplein. Rond het Koningsplein verrezen successievelijk grote ruime woonhuizen, gelegen op grote schaduwrijke erven. Rond het Waterlooplein verrezen dichtbij het grote militaire kampement talrijke officierswoningen. Een stedenbouwkundig plan voor Weltevreden bestond nog niet. Het is Gouverneur-Generaal J. van den Bosch (1830-1834) die door zijn idee om van Weltevreden een versterkt militair kampement te maken, een richtlijn geeft voor de verdere stedenbouwkundige ontwikkeling. Hij projecteerde een grote defensieve linie rondom Weltevreden, die niet

me
Als
Bo
geb
zui
kar
De
mil
eer
san
uitl

Aa
lin
Ver
is t
te V
con
vo
we

Wa
rad
Ne

Sociëteit de Harmonie, Jakarta. Ontworpen in opdracht van Herman Willem Daendels door Majoer der Genie J.C. Schultze, 1810. Het bouw materiaal vrijgekomen door de ontmanteling van de stadsmuren werd bij de bouw van de in Empirestijl ontworpen Harmonie opnieuw gebruikt. Afgebroken 1985.

meer was dan een droge gracht met lage wallen.

Als centrum van deze verdedigingslinie, ook wel Defensielijn van den Bosch genoemd, werd de citadel Prins Frederik Hendrik in 1834 gebouwd, gelegen ten noordoosten van het Koningsplein en ten zuidwesten van het Waterlooplein, in de nabijheid van het militaire kampement.

De grote verdienste van deze verdedigingslinie lag niet zozeer op het militaire vlak als wel op het gebied van de stedenbouw; Weltevreden had een vaste grens gekregen waardoor de verspreide bebouwing een samenhang kreeg en een halt werd toegeroepen aan de willekeurige uitbreidingen.

Aan het eind van de negentiende eeuw is Weltevreden door lintbebouwing verbonden met de zeventiende eeuwse benedenstad. Verspreid daar omheen liggen de kampongs. Enige Europese bebouwing is te vinden op de weg naar Meester Cornelis (Jatinegara), waar evenals te Weltevreden een groot militair kampement lag. In tegenstelling tot het compacte zeventiende eeuwse Batavia met haar gesloten bebouwing is de voorstad Weltevreden een uitgestrekte tuinstad geworden, waarin brede wegen met beplanting en een open bebouwing de structuur vormen.

Wanneer in 1905 op grond van de decentralisatiewetten de 'locale radenordonnantie' van kracht wordt, breekt voor de steden in Nederlands-Indië de periode aan waarin de plaatselijke overheid

verantwoordelijk is voor de stadsontwikkeling. Het begrip stedenbouw doet zijn intrede in Nederlands-Indië.

Aan het begin van de negentiende eeuw werd in de periode van Herman Willem Daendels, de *Empire-stijl* geïntroduceerd in Nederlands-Indië.

De Empire-stijl werd vrij vertaald en gevormd tot een koloniale Indische bouwstijl, aangepast aan de lokale omstandigheden, het klimaat en de voor handen zijnde bouwmaterialen en toegepast op overheidsgebouwen, kerken en woonhuizen.

Deze bouwwerken werden ontworpen door ingenieurs van de genie of door ingenieurs in dienst bij de Waterstaat.

Enkele mooie voorbeelden in Jakarta zijn het voormalig Paleis van Daendels waarin nu het Indonesisch Departement van Financiën is gehuisvest, de Gereja Immanuel, de voormalige Willemskerk die in 1834 ontworpen is door de stadsarchitect van Batavia J.H. Horst en de 'Hollandse schouwburg', het huidige Gedung Kesenian dat in de jaren 1985-1987 gerestaureerd werd.³

Een ander vroeg voorbeeld is het Paleis van de Gouverneur-Generaal in Buitenzorg, het huidige Istana Bogor.

Gedurende de negentiende eeuw ontwikkelde zich het achttiende eeuwse landhuis-type met symmetrisch grondplan tot het kenmerkende Indische woonhuis van één verdieping met schilddak. Het grondplan van het Indische woonhuis is karakteristiek: een open, van zuilen voorziene voor- en achtergalerij, met elkaar verbonden door een middengalerij, waar de slaapkamers en overige woonvertrekken op uitkomen. Ook de woonhuizen kregen een classicistisch uiterlijk mee, met hoog opgaande zuilen en kroonlijsten in de voor- en achtergalerij. In het negentiende eeuwse Weltevreden waren deze huizen vooral te vinden rondom het voormalige Koningsplein, op ruime en vooral diepe erven.

Het Indisch classicisme, verloor in de loop van de negentiende eeuw veel aan stijlzuiverheid. Het verwaterde in karakter. Zo kwamen in de tweede helft van de negentiende eeuw luifels van gegolfd dakijzer voor, ondersteund door gekrulde gietijzeren consoles en werden stenen zuilen vervangen door houten of ijzeren.

Geenszins kan betoogd worden, dat dit alles steeds het gevolg is van vormenwillekeur; praktische eisen die gesteld werden door het tropische klimaat, gelijk onder andere het aanbrengen van luifels, insectenvrije plafonds enz. hebben hier zeker tot architectuurwijzigingen aanleiding gegeven. Doch zeker is het, dat het vormprobleem niet werd beheerst en de smakeloosheid aan deze tijd vrijelijk verweten mag worden.⁴

Spreekt ir. Thomas Nix in bovenstaand citaat in gedekte termen over de stijlloosheid van de architectuur, gemakkelijker zijn de kritische uitlatingen van tijdgenoten. De genie-officier Ch. Meyll, werkzaam als ingenieur 2e klasse bij het Departement van Burgerlijke Openbare Werken, beoordeelde de negentiende eeuwse architectuur als 'de

prachtproducten van Indische hondehokkenrenaissance'.⁵ De architect P.A.J. Moojen omschreef de toestand als volgt: 'men *bouwde* eigenlijk niet, men *timmerde* en pleister- en witkwast heerschten almachtig!'⁶

Het grote gebrek aan hoger bouwkundig geschoolden en de wijze van ontwerpen en bouwen waren de reden van het lage architectuurpeil in Nederlands-Indië aan het einde van de negentiende eeuw. Indië kon in die tijd geen enkele bouwkundig ingenieur aanwijzen, noch bij de overheid noch in de particuliere bouwsector. De ingenieurs van de Waterstaat hielden zich bezig met het ontwerp van waterwerken zoals bruggen, duikers en stuwdammen. Zij die bij deze dienst de titel van architect voerden, waren wat beter onderlegde opzichters.⁷ Voor bouwwerken van enige omvang zorgde de genie, die in het werk van Storm van 's Gravesande de vastgestelde modellen en voorbeelden vond voor de te ontwerpen gebouwen. Er bestond zelfs een speciaal modellenboek voor de Indische bouwpraktijk, waarin stapsgewijs uitleg gegeven werd hoe ontworpen en gebouwd moest worden.⁸ In deze *Handleiding voor bouwkundigen en industrielen in Nederlandsch Oost-Indië*, uitgegeven in 1864, wordt door de auteurs A. van Lakerveld en W.L. Brocx aan de hand van een vijftigtal tekeningen stapsgewijs uitleg gegeven over het bouwen van woonhuizen en dienstgebouwen.

De ontwerppraktijk in de particuliere bouwsector laat eenzelfde beeld zien. Hier waren het zich architect noemende aannemers met enige bouwkundige scholing, die aan de hand van modellenboeken woonhuizen en winkels in historiserende stijlen ontwierpen, al naar gelang de eisen van de opdrachtgever.

De architect P.A.J. Moojen omschreef de bouwpraktijk die hij aantrof bij zijn aankomst in 1903 in Nederlands-Indië.

In den woningbouw had mevrouw, de nonja, de leiding. Zij regelde en bedong de prijzen. Een Chinees nam het werk in onderdeelen aan en hij en de koelies werkten onder haar oppertoezicht, volgens de aanwijzing van een opzichter van den Waterstaat, die over voldoende vrijen tijd de beschikking had om een ontwerp te tekenen, volgens model nummer zoveel te maken en gedurende den bouw wat technisch toezicht te houden. Plaats voor een architect, die niet als aannemer optrad, die zich daarenboven wel met kunst bemoeide, bestond volgens de algemeene opinie in Indië niet en de beste raad, dien men kon geven was: 'pak de eerste de beste boot naar Holland!'⁹

3 De periode 1900-1949

De koloniale bouwkunst, die in de negentiende eeuw tot een zeer laag peil gezonken was, veranderde kort voor de eeuwwisseling van aanzien toen de vraag naar betere bouwkundig geschoolden en de roep naar een zuivere architectuur gehonoreerd ging worden en ook kon worden door de komst van de eerste architecten en bouwkundig ingenieurs in Indië. Deze bouwkundig ingenieurs vestigden zich als particulier architect of traden in overheidsdienst bij het Departement van *Burgerlijke Openbare Werken* (BOW) of bij de *gemeente*.

Het bedrijfsleven, dat na de openstelling van de kolonie in grote getale naar Nederlands-Indië was gekomen, opende door de gunstige conjunctuur rond de eeuwwisseling vele nieuwe kantoren en filialen in met name de drie grote havensteden Batavia, Semarang en Surabaya. De opdrachten voor het ontwerp van deze nieuwe kantoren werd bij gebrek aan architecten in Nederlands-Indië aanvankelijk gegeven aan architecten(bureaus) in Nederland, die de uitvoering uitbesteedden aan bouwbedrijven ter plaatse. Een voorbeeld is het kantoorgebouw van de Nederlandsch-Indische Spoorweg Mij. (NIS) in Semarang dat in 1902 ontworpen werd door *J.F. Klinkhamer* en *B.J. Ouëndag* op hun bureau in Amsterdam en in 1907 opgeleverd werd.

De komst van architecten naar Nederlands-Indië bracht kort na de eeuwwisseling een verandering teweeg in de geldende architectuur-opvattingen. Gebroken werd met de eclectische wijze van bouwen. Berlage schreef daarover in zijn dagboek toen hij in 1923 een reis naar Nederlands-Indië maakte:

De moderne architectuur begon natuurlijk ook ginds met een zuivering in constructieven zin op vrijwel dezelfde motieven als in het moederland. De traditionele klassieke vorm werd vervangen door de verwerkelijking van een meer rationeel begrip.¹⁰

De moderne architectuur in Nederlands-Indië neemt een aanvang met het eerder genoemde kantoor van de N.I.S. van Klinkhamer en Ouëndag en met het werk van de architect *P.A.J. Moojen* in Batavia: het kantoor van de Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en Lijfrente Mij. (Nillmij) daterend van 1909 en het gebouw van de Bataviase Kunstkring (1913).

Verskillende architectenbureaus werden rond de Eerste Wereldoorlog opgericht, meestal in combinatie met een bouwbedrijf. De architecten waren in de eerste plaats bouwondernemers, die woningen bouwden om in de vraag naar woningen, ontstaan door de enorme toestroom van Europeanen, te kunnen voorzien. Het karakteristieke Oud-Indische woonhuis met voor- en achtergalerij, dat in de negentiende eeuw de gangbare woonvorm was voor de Europese bevolking, maakte plaats voor het suburbane villatype dat veel overeenkomst vertoonde met het in

Nederland gebouwde villatype (Wassenaar en 't Gooi).

De in de jaren '20 en '30 aangelegde woonwijken voor Europeanen in de Indonesische steden, kregen een volledig Europees uiterlijk.

Bouwkundige tijdschriften gingen verschijnen zoals het *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* en *De Ingenieur in Indië*. De architecten verzamelden zich in een eigen Indische architectenbond: de in 1923 opgerichte *Nederlandsch-Indische Architecten Kring* (N.I.A.K.). In 1925 werd te Batavia een architectuurtentoonstelling gehouden over werk van Nederlands-Indische architecten.

Rond de twintiger jaren ontstond een belangrijke architectuurdiscussie omtrent de vraag in welke richting het bouwen in Nederlands-Indië zich zou moeten gaan ontwikkelen; nader gepreciseerd: de ontwikkelingsmogelijkheden van een specifiek Indische bouwstijl.

De protagonisten in deze discussie waren de architecten *C.P. Wolff Schoemaker*, *H. Maclaine Pont* en de architect-stedebouwkundige *Th. Karsten*.

Geheel westers georiënteerde bouwwerken die als exponenten van het Nieuwe Bouwen in Nederlands-Indië gezien moeten worden, zijn de werken van de architect *A.F. Aalbers* in Bandung.

De architect *C. Citroen* was vooral werkzaam in Surabaya. Het raadhuis (1925) en het kantoor van de Borsumij. (1936), zijn o.a. van zijn hand. Het uit 1929 daterende Gouverneurskantoor in Surabaya is ontworpen door de architect *W. Lemei*, leider bij de Landsgebouwen-dienst in het district Surabaya.

*Hoofdkantoor van de
Nederlandsch-Indische Spoorweg
Maatschappij (NIS), Semarang.
Architecten J.F. Klinkhamer en
B.J. Ouëndag, 1902.*

4 Bouwen door de overheid

Het Departement van Burgerlijke Openbare Werken

Het *Departement van Burgerlijke Openbare Werken* (B.O.W.) was belast met de zorg, het onderhoud en het herstel van de bij het Gouvernement in beheer zijnde civiele bouwwerken. Onder verantwoording van het Departement van B.O.W. vielen behalve de landsgebouwen, ook bruggen, wegen, irrigatie-, assainerings- en andere waterwerken. Onder de landsgebouwen verstond men dienstwoningen voor hoger en lager overheidspersoneel, gouvernementsbureaus en rechtsgebouwen, scholen, gebouwen voor de post-, telegraaf-, en telefoondienst, gevangenissen, pasangrahans¹¹, hospitalen, pandhuizen, loodsen, wachthuizen, alsook gebouwen voor de rubber-, zout- en opiumregie.

Alleen al vanwege de enorme bouwproduktiviteit en daarbinnen de grote verscheidenheid in bouwtypen heeft het Departement van B.O.W. een grote stempel gedrukt op de architectuur en haar ontwikkeling in Nederlands-Indië m.n. na 1908.

De geschiedenis van het Departement van B.O.W. gaat terug tot 1814,

wanneer Nederland weer in bezit komt van alle door Groot Brittannië bezette koloniën. Tot 1832 viel de zorg voor de landsgebouwen in Nederlands-Indië onder het Departement van Financiën, dat naast de Algemene Secretarie het enige departement van Algemeen Bestuur was. Door de reorganisatie in 1832 waarbij vier directies in het leven werden geroepen, kwam de administratie van de Indische Waterstaat en de civiele gebouwen te vallen onder de Directie van 's Lands Producten en Civiele Magazijnen. De administratie van de Waterstaat was onderverdeeld in drie afdelingen: Batavia (waaronder ook Bantam, Buitenzorg en Krawang vielen), Semarang en Cheribon, Tegal en Pekalongan. De hoofdingenieur van de afdeling Batavia was van 1818 tot en met 1853 J. Tromp (1798-1859). Het wilde nogal eens voorkomen dat bij de civiele waterstaatsdienst militaire ingenieurs tijdelijk te werk werden gesteld of om een Waterstaatsterm te gebruiken, 'toegevoegd' werden. Tijdens de wederopbouw van het Paleis van de Gouverneur-Generaal in Buitenzorg, dat in 1834 door een zware aardbeving was verwoest, werd ingenieur J. Tromp bijgestaan door W.L. de Sturler, kapitein bij het Corps der Genie.¹²

Bij de reorganisatie in 1855 werd een zelfstandige Directie van de Burgerlijke Openbare Werken geformeerd. Door een nieuwe reorganisatie van Algemeen Bestuur in 1866 werd het Departement van B.O.W. in het leven geroepen. Het Departement bleef als zodanig bestaan tot 1921 toen het met het Departement van Gouvernementsbedrijven samengevoegd werd tot het Departement van Verkeer en Waterstaat en de zorg voor de

Gebouw van de Volksraad, Jakarta. De architect is zeer waarschijnlijk J. Tromp, eerst aanwezend hoofdingenieur civiele gebouwen bij de Administratie van de Waterstaat en 's Lands gebouwen, dat toen ressorteerde onder de Directie van 's Lands producten en civiele magazijnen. Het gebouw dateert van 1830.

civiele gouvernementsgebouwen ondergebracht werd in een Landsgebouwendienst. In 1926 volgde nog eens een reorganisatie naar aanleiding van de instelling van provincies op Java. De 4 Waterstaats-afdelingen¹³ op Java die sinds het begin van de 19e eeuw bestonden werden opgeheven en vervangen door provinciale waterstaatsdiensten van West-, Midden- en Oost-Java. Een afdeling Algemene Dienst bleef gehandhaafd te Batavia. Deze indeling van de waterstaatsdienst bleef van kracht tot de Japanse inval.

De activiteiten van het Dep. van B.O.W. zijn vanaf 1892 zeer goed gedocumenteerd. Dat is te danken aan het departement zelf dat elk jaar een verslag uitgaf over de burgerlijke openbare werken door deze diensttak uitgevoerd.¹⁴ Het verslag over de burgerlijke openbare werken in Nederlands-Indië over het jaar 1892 geeft uitleg over het beheer, de administratieve indeling van de werken (onderhoud, herstelling of nieuwbouw) en bij nieuwbouw de verschillende stadia in het proces van ontwerp naar uitvoering. Opvallend is dat de wijze van voorbereiding, het proces van opdracht, definitief ontwerp en daadwerkelijke uitvoering destijds langs een lange bureaucratische weg verliep. Het uiteindelijke resultaat was ondanks de lange voorbereiding van bijzonder laag bouwkundig peil. Het verslag noemt daarvoor twee redenen: ten eerste was het waterstaatspersoneel niet gesplitst in een waterbouwkundige en een bouwkundige diensttak. De Indische waterstaats-ingenieur was nu eens werkzaam bij de irrigatiewerken, dan weer bij de gewestelijke dienst en daardoor belast met de burgerlijke bouwwerken. Enige opgedane lokale kennis ging verloren door de veelvuldige overplaatsingen. De tweede reden was de vergedreven bezuinigen, waardoor geen enkele eis meer werd gesteld aan de architectuur.

Zoo was de minimum toe te laten helling voor verschillende dekkingsmaterialen maatgevend, uitsluitend om op de kosten te besparen. Evenzoo waren gasbuizen of dunne rondijzeren staven van slechts enkele cm. middellijn aangewezen voor galerijstijlen en kolommen, maar konden moeilijk de plaats innemen van de deftige en voor haar taak berekende zuilen of houten stijlen. Goten waren een zeldzaamheid en marmer voor de bevoering werd alleen toegestaan voor de voornaamste vertrekken van de dienstwoningen der allerhoogste ambtenaren. Gegolfd plaatijzer en betonvloer vonden algemeen toepassing.¹⁵

Zowel in het karakter van de architectuur als in de wijze van voorbereiding kwam in 1909 een belangrijke verandering tot stand. Door de intensivering van het Bestuur ontstond grote behoefte aan nieuwe gebouwen voor de huisvesting van diverse gouvernementsdiensten en -instellingen zoals de pandhuisdienst, het onderwijs voor Inlanders en Europeanen, de telefoondienst en het gevangeniswezen.

Een groot aantal bouwwerken moest in zeer korte tijd voor deze instellingen opgericht worden. Dit werd bereikt door een sterke inkorting van het besluitvormingsproces en door ontwerpen te standaardiseren.

Voor
ontw
naar
bouw
archi
Gouv
beno
bouw
Deze
De
Depa

In de
inger
voor
grote
Med
op jl
vijf l
zijn
heeft
voor
ontw

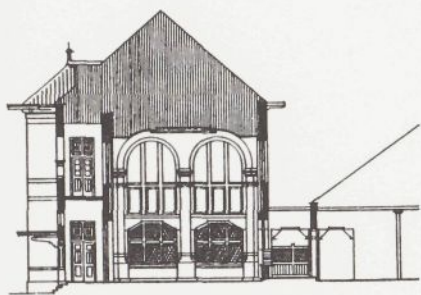
Voor gelijk omschreven bouwopdrachten waren vastgestelde gereguleerde ontwerpen voor handen, de zogenaamde 'Normaalontwerpen', waarop naar behoefte gevarieerd kon worden. Als gevolg van de verhoogde bouwintensiteit en vanwege het feit dat voortaan ook hogere architectonische eisen aan de bouwwerken werden gesteld, werd bij Gouvernements Besluit d.d. 8 juli 1909 N 2 een bouwkundig ingenieur benoemd die met een aantal opzichters en enig inlands personeel het bouwkundig bureau van het Departement van B.O.W. ging vormen.¹⁶ Deze bouwkundig ingenieur is S. Snuyf.

De nieuwe ontwerpen kwamen voortaan van deze afdeling van het Departement van B.O.W.

In de jaren 1909 tot 1912 zijn onder leiding van de bouwkundig ingenieur S. Snuyf vooral schoolcomplexen ontworpen evenals gebouwen voor de pandhuisdienst en de post- en telefoondienst. Een van de eerste grote projecten van het bouwkundig bureau was het postkantoor van Medan, ontworpen in 1909 door S. Snuyf. De gemengde eerste school D op jl. Cikini in Jakarta is gebouwd volgens een *Normaalontwerp*, waarbij vijf lokalen zijn omgeven door een galerij van 2,50 m. Ventilatioeroosters zijn onder plafondhoogte, maar boven de luifels geplaatst. De voorgevel heeft vakwerk. Juist dit vakwerk is karakteristiek voor de bouwwerken voor het onderwijs en de telefoondienst die in de jaren 1909 tot 1911 ontworpen zijn.

Postkantoor, Medan. Architect S. Snuyf (Bouwkundig Bureau Dep. van BOW), 1909.

Dwarsdoorsnede post-, telegraaf- en telefoonkantoor te Jogyakarta. Bouwkundig Bureau Dep. BOW Ontwerp uitbreiding 1910, voltooid 1912.

Gemeentehuis, Jalan Aceh, Bandung. Architect E.H. de Roo (Dienst der Gemeentewerken Bandoeng), 1929. Uitbreiding 1935.

Na Snuyf hebben vele bouwkundig ingenieurs het bouwkundig bureau geleid of zijn werkzaam geweest op de bouwkundige bureaus van de vier waterstaatsafdelingen.

Ir. J. van Hoytema kwam in 1912 op het bouwkundig bureau te werken, vermoedelijk eerst als assistent van Snuyf. Al spoedig werd hij benoemd tot hoofdingenieur van de dienst en voerde hij de directie over het bouwkundig bureau tot aan zijn pensionering in 1929.

Een van de eerste werken van van Hoytema is het in 1912 ontworpen gebouw voor het Departement van Binnenlands Bestuur, gelegen aan het Koningsplein noord. In 1913 volgde de renovatie en verbouwing van het hoofdpstkantoor te Batavia aan de Postweg (jalan Pos). Het oorspronkelijke ontwerp van het hoofdpstkantoor toonde een middengevel met fronton die door vier paar dubbelzuilen verdeeld was in vier traveeën en aan weerszijden geflankeerd werd door een toren met tentdak.¹⁷ De torens werden geschrapt – alleen de aanzet ertoe is nog te zien – en de middengevel kreeg over de gehele breedte een rondboog.

Van H. von Essen en F.J.L. Ghijsels, die in 1916 het Departement van B.O.W. vaarwel zeggen en gezamenlijk het *Algemeen Ingenieurs- en Architectenbureau (A.I.A.-bureau)* beginnen, zijn gesigioneerde schetsen bekend. Ghijsels maakte een schetsontwerp van het telefoonkantoor in Surabaya en Von Essen een plan voor de School Tot Opleiding Van Inlandse Artsen (STOVIA) in Jakarta.¹⁸ De STOVIA was gepland in combinatie met een ziekenhuis op een terrein in de nieuwe wijk Menteng. In 1912 werd in dit plan ook een geneeskundig laboratorium

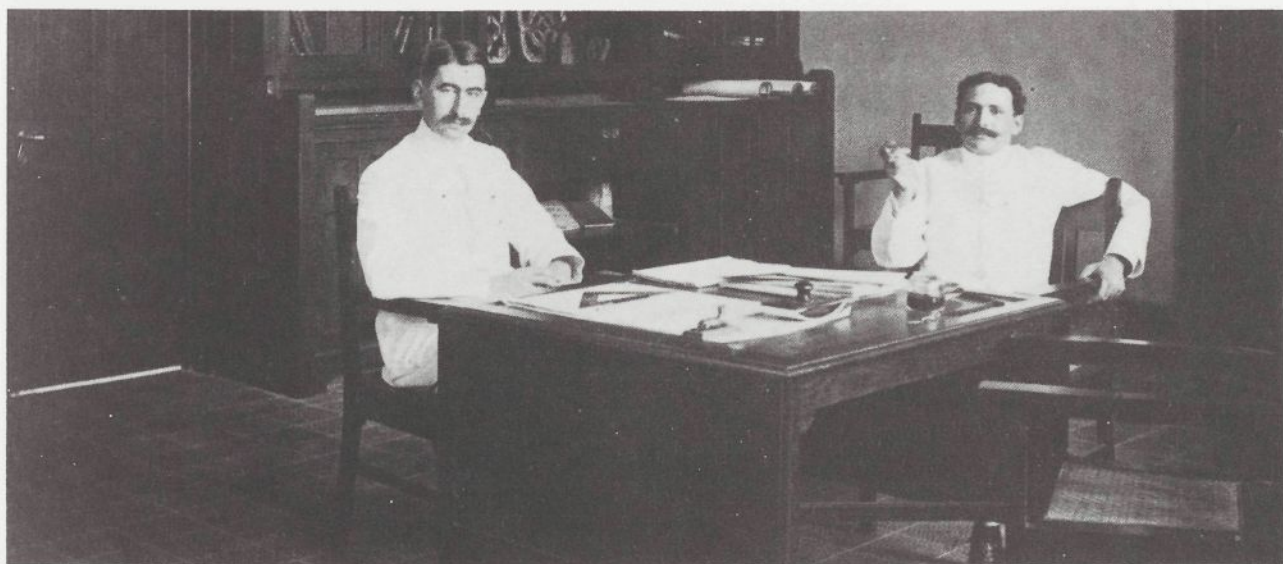
opgenomen. Een algemeen indelingsplan kwam in 1913 gereed, evenals het ontwerp voor het frontgebouw van het ziekenhuis dat in 1919 opgeleverd werd.

Op zijn reis door Nederlands-Indië bracht Berlage ook een bezoek aan het bouwkundig bureau te Batavia. Over de landsgebouwen schreef hij:

Van eenzelfde ontwikkeling [= volkomen kennis van praktische eisen en architectonisch 'kunnen' (H.A.)] getuigt ook de Indische 'openbare' bouwkunst, een vernieuwing, die parallel gaat met die in het moederland, waarbij het bureau van Openbare Werken niet achterbleef. Ik was dan ook verrast over het talent, dat zich overal openbaart. En vooral over het karakter en den omvang dezer ontwikkeling, waaruit blijkt, dat ook in Indië met de daar zeker taaie traditionele sleur gebroken wordt.¹⁹

In de periode 1915-1920 kregen de vier waterstaatsafdelingen op Java ieder hun eigen ontwerp bureau, waarbij alleen bij grote projecten

ir. J. van Hoytema (links) en ir. S. Snuyf tijdens het werk op het bouwkundig bureau van het Dep. van Burgerlijke Openbare Werken. De deur achter van Hoytema gaf toegang tot de kamer F.J.L. Ghijsels en C.P. Wolf Schoemaker. Foto uit 1913.

Gebouw van de School Tot Opleiding Voor Inlandse Artsen (STOVIA), Jalan Salemba, Jakarta. Ontwerp Bouwkundig Bureau Dep. van BOW. De architect is waarschijnlijk H. von Essen, vóór 1914. School geopend 1920. Tegenwoordig is de Universitas Indonesia erin gehuisvest.

*Gedung Sateh, voormalig kantoor
Departement
Gouvernementsbedrijven,
Bandung. Architect. J. Gerber
(Landsgebouwendienst), 1920.*

*'Nederlandsch-Indische Artsen
School (NIAS), Surabaya.
Architect F.L. Wiemans,
(Landsgebouwendienst),
1920-1921.*

*Postspaarbank aan het
Harmonieplein (Jalan Gajah
Mada), Jakarta.
architect J. van Gendt
(bouwkundig bureau van de
Landsgebouwendienst), 1930. Het
winkelpand 'Eigen Hulp',
ontworpen rond 1920 door R.L.A.
Schoemaker werd in 1930 door
van Gendt verbouwd tot
Postspaarbank.*

assiste
Archi
waren
Ge
Gouv
1920
Sate
mooi
Van
de Ce
W. L
kanto
Wic
Surab

De in
de ins
verzor

assistentie werd verleend door het bouwkundig bureau in Batavia. Architecten zoals *G.J.P.M. Bolsius*, *J. Gerber*, *F.L. Wiemans* en *E. Kühr*, waren op deze kleinere bureaus werkzaam.

Gerber is de architect van het gebouw van het Departement van Gouvernementsbedrijven in Bandung, waarvan de eerste steenlegging in 1920 plaatsvond. Het gebouw, tegenwoordig in de volksmond 'Gedung Sate' geheten naar aanleiding van de satevormige dakbekroning, is een mooi voorbeeld van het zoeken naar een eigen Indische bouwstijl.

Van Bolsius zijn enkele bouwwerken in Semarang bekend waaronder de Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting (CBZ), waaraan hij samen met W. Lemei in de jaren 1918-1924 werkte. Ook het post- en telegraafkantoor in Tegal is door hem ontworpen.

Wiemans ontwierp ca. 1920 de Nederlands-Indische Artsen School te Surabaya.

De indeling van Nederlands-Indië in provincies op 1 januari 1926 bracht de instelling van een provinciale waterstaatsdienst met zich mee. Voor de verzorging van de landsgebouwen in de grote steden werden *lands-*

Kantoorgebouw van de Gouverneur van Oost-Java, Surabaya. Architect W. Lemei i.s.m. H.A. Breuning en W.B. Carmiggelt, 1930. Uitvoering Nedam.

gebouwendiensten ingesteld, die onderverdeeld in ressorten rechtstreeks onder het Departement van Verkeer en Waterstaat kwamen te staan. Aan het hoofd van elke provinciale landsgebouwendienst stond een bouwkundig ingenieur.

J. van Gendt was hoofd van het ressort Batavia-Meester Cornelis-Tangerang. *W. Lemei* van het ressort Surabaya. *R. Baumgartner*, werkzaam op het hoofdbureau in Batavia, ontwierp in 1929 het post- en telegraafkantoor aan het Stadhuisplein in Jakarta. Bekend is dat van Gendt verantwoordelijk was voor de verbouwing tot postkantoor van het winkelgebouw 'Eigen Hulp' op Molenvliet-west (jl. Gajah Mada) in Jakarta, het postkantoor te Meester Cornelis en het hoofdpstkantoor te Bandung.

Lemei ontwierp i.s.m. *H.A. Breuning* en *W. B. Carmiggelt* in 1929 het kantoor van de Gouverneur van oost-Java in Surabaya. Het gebouw heeft een karakteristieke externe ruimtelijke werking; de ordening van de bouwvolumes in een verticale en horizontale richting lijkt geïnspireerd te zijn op het door *W.M. Dudok* ontworpen raadhuis te Hilversum, waarvan de bouw in 1930 werd voltooid. Lemei is ook de ontwerper van de gecombineerde H.B.S. en A.M.S. in Malang.

Breuning ontwierp in 1928 de identieke stationsgebouwen voor de vliegvelden Andir te Bandung en Tjililitan te Batavia.²⁰

De activiteiten na 1928 van de Landsgebouwendienst zijn niet door het departement zelf gedocumenteerd: de jaarverslagen werden niet meer uitgegeven. Een aantal landsgebouwen, waarvan enkele reeds boven genoemd, is evenwel bekend door publikaties in tijdschriften. Een van de laatste grote projecten ter hand genomen door de landsgebouwendienst voor de oorlog was het ontwerp van ir. *M.B. Tideman* voor de Centraal Burgerlijke Ziekeninrichting in Surabaya.²¹ De uitvoering van dit grote project was in handen van de N.V. Nedam.

*Vliegstation 'Tjililitan', Batavia.
Architect H.A. Breuning
(Landsgebouwendienst), 1928.
Het vliegstation had op de eerste
etage een groot terras.*

De I
De dr
satiw
geme
1906
Semar
stadsg
42.
De
door h
doeltre
Batavi
van w
muren
wegbe
burg.²⁰
De
door d
door h
ambte
van lo
organi
woning
stadso

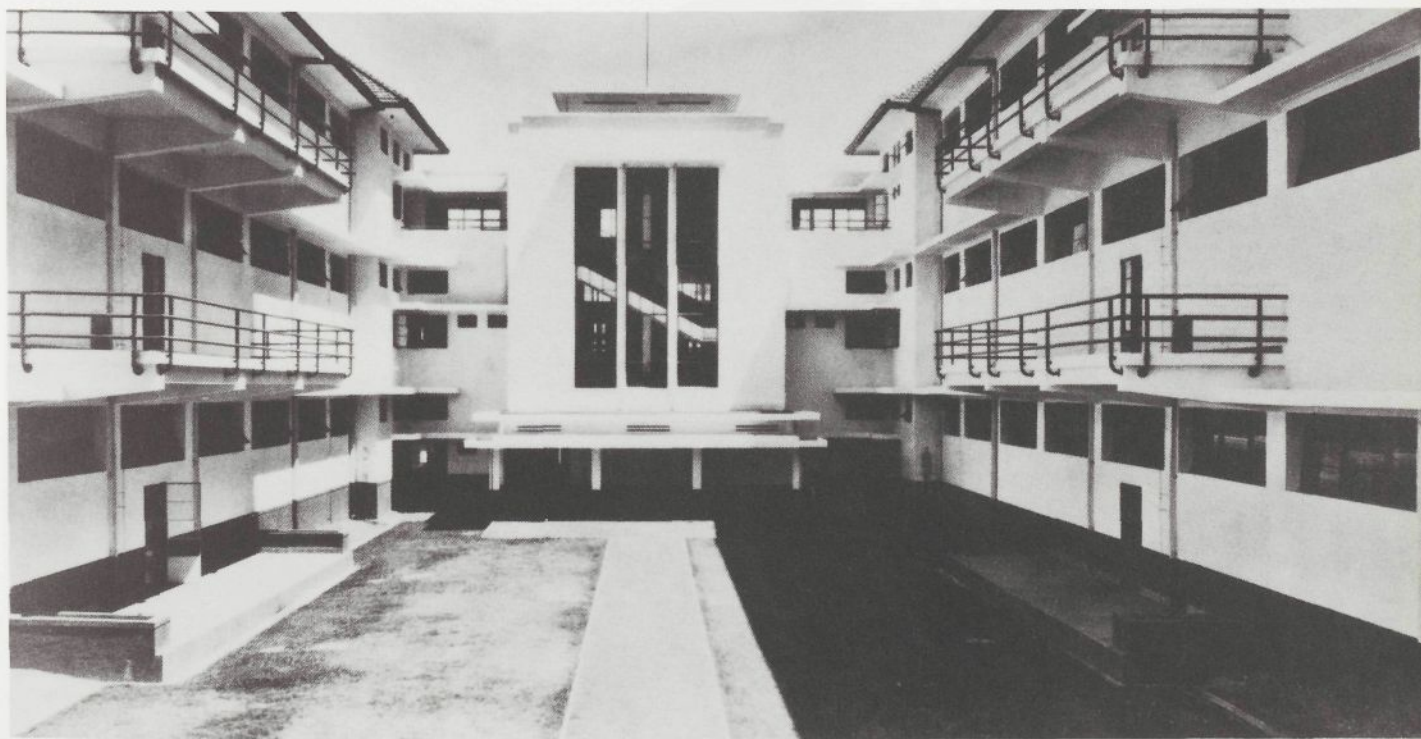
De Dienst der Gemeentewerken

De drie eerste plaatsen die op 1 April 1905, op grond van de Decentralisatiewetten van 1903 en de lokale radenordonnantie, als zelfstandige gemeenten werden ingesteld, waren *Batavia*, *Meester Cornelis* en *Bogor*. In 1906 gevolgd door de gemeenten *Bandung*, *Cirebon*, *Pekalongan*, *Tegal*, *Semarang*, *Surabaya*, *Magelang*, *Kediri*, *Blitar* en *Palembang*. Het aantal stadsgemeenten was bij het uitbreken van de oorlog in 1942 uiteindelijk 42.

De steden kregen een financiële huishouding: door het beheer over de door het Gouvernement overgedragen financiën kon sneller en doeltreffender voorzien worden in de lokale behoeften. In 1905 was voor Batavia een totaal bedrag van f 299.440,- begroot, bestemd voor de zorg van wegen, plantsoenen, goten en riolen, bruggen en duikers, kademuren, drink-, was- en spoelwater, baden wasplaatsen, slachthuizen, wegbesproeiing, reiniging, brandweer, begraafplaatsen en de schouwburg.²²

De eerste jaren van zelfbestuur waren moeilijk. Dit kwam niet alleen door de ontoereikende financiële steun van het Gouvernement, maar ook door het gebrek aan ervaren personeel. Daarbij kwam dat bestuursambtenaren regelmatig overgeplaatst werden, waardoor opgedane kennis van lokale aangelegenheden weer verloren gingen. De opbouw en organisatie van de gemeentelijke diensten zoals grondbedrijf, bouw- en woningtoezicht en gemeentewerken verliepen uiterst moeizaam. Voor de stadsontwikkeling en volkshuisvesting bleek dit erg nadelig te zijn. Pas in

*Centraal Burgerlijke
Ziekeninrichting (CBZ),
Surabaya. Detail van
ziekenpaviljoen.*

1916 kwam Semarang als eerste gemeente van Nederlands-Indië met een gemeentelijk uitbreidingsplan. Financiële steun voor de volkshuisvesting kregen de gemeenten pas midden twintiger jaren van het Gouvernement, toen deze zich daadwerkelijk ermee ging bemoeien. Gemeentelijke N.V.'s Volkshuisvesting werden met regeringssteun opgericht. De N.V.'s hadden uitsluitend het belang van de volkshuisvesting tot doel, voor zover daarin door particulier initiatief niet of onvoldoende werd voorzien.²³

Enkele architecten en stedenbouwkundigen die in gemeentelijke dienst hebben gewerkt zijn bekend. In Batavia waren *J.H. Antonisse*, *B.J.K. Cramer*, *F.J. Kubatz*, *C.P. Wolff Schoemaker* en *R. Deppe* voor korte of lange tijd bij de gemeentewerken in dienst. Antonisse ontwierp midden jaren twintig de jaarlijks gehouden Pasar Gambir op het Koningsplein nu Medan Merdeka geheten. Cramer ontwierp rond 1920 de pasar Glodok en Kubatz de visveiling in 1922.

Ir. *E. de Roo*, vanaf 1919 in dienst bij de gemeente Bandung ontwierp in 1929 het gemeentehuis aan de jl. Aceh.

Sommige gemeenten hadden eigen architecten en stedenbouwkundigen in dienst. Kleinere minder kapitaalkrachtige gemeenten huurden deskundigen in als adviseur. Een voorbeeld is *Th. Karsten*, die tal van gemeenten van advies voorzag in stedenbouwkundige aangelegenheden.

Pasar Glodok, Batavia. Architect B.J.K. Cramer (Dienst der Gemeentewerken Batavia), 1920. Chinese siermotieven en beschilderingen zijn toegepast op het pasar-gebouw. De markt lag aan de rand van de Chinese wijk. Afgebroken.

De
arc

Het ve
Nederl
daartoe
die bij
modell
In he
archite
bouwbo
ondern
opzicht
bleven
werkza
was im
Nederl
van de
woning
tot rev
combin
vruchtb

De combinatie architect-aannemer

5

29

Het verschijnsel dat architecten ook als aannemer optreden kwam in Nederlands-Indië nogal eens voor, en niet altijd door de omstandigheden daartoe gedwongen. In de negentiende eeuw waren het de aannemers zelf die bij gebrek aan bouwkundige ingenieurs aan de hand van modellenboeken de ontwerpen opstelden.

In het tweede decennium van deze eeuw werden vele particuliere architectenbureaus opgericht meestal in combinatie met een uitvoerend bouwbedrijf. Deze architecten waren in de eerste plaats bouwondernemers, die veelal uitgezonden door Nederlandse bouwbedrijven als opzichter of bouwkundige na hun arbeidscontract in Nederlands-Indië bleven en voor zich zelf begonnen. Deze architecten waren vooral werkzaam op het gebied van de woningbouw; het tekort aan woningen was immers groot door de enorme toestroom van Europeanen naar Nederlands-Indië. De grote vraag naar woningen, de explosieve stijging van de grondprijzen en een beperkte wetgeving en controle op de woningbouw, heeft aan het begin van deze eeuw maar al te vaak geleid tot revolutiebouw. Toch zijn er voorbeelden te noemen waar de combinatie van architectenbureau en aannemingsbedrijf alleszins vruchtbaar en succesvol is geweest en over een lange periode van tijd.

*Gemeente Pasar Tanah Abang,
Jakarta.
Ontwerp Dienst der
Gemeentewerken Batavia,
1926.*

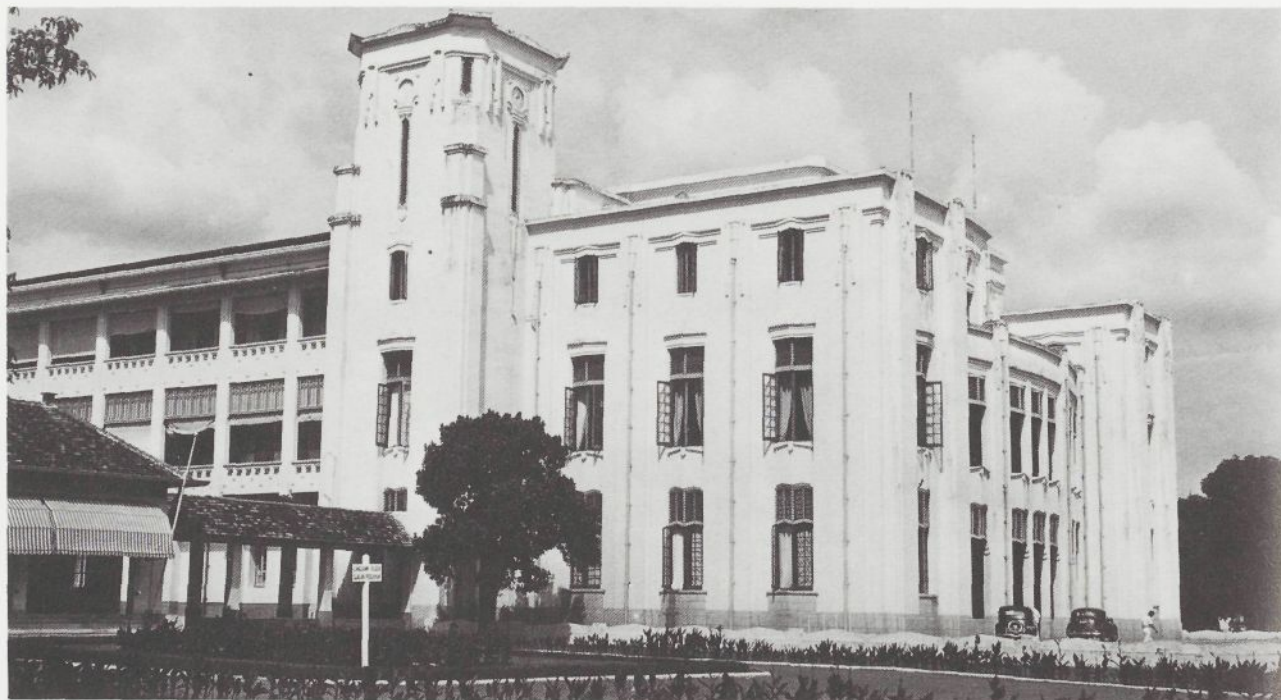
A.I.A.-bureau, Selle & de Bruyn Reyerse & de Vries, Job en Sprey

Een groot en bekend architectenbureau met uitvoerend bouwbedrijf was het *Algemeen Ingenieurs- en Architecten-bureau* (A.I.A.-bureau), dat in 1916 opgericht werd in Batavia door twee oud BOW-architecten, de bouwkundig ingenieurs *F.J.L. Ghijssels* en *H. von Essen* samen met de aannemer *F. Stolz*.

Het bureau breidde zich in 1927 uit met een vestiging in Surabaya, in 1932 gevolgd door een kantoor in Bandung, dat onder leiding stond van de architecten *F.W. Brinkman* en *G.H. Voorhoeve*. In 1936 associeerde het A.I.A.-bureau zich met het aannemingsbedrijf *Sitsen en Louzada* dat gespecialiseerd was in waterbouwwerken.

Een van de eerste projecten van het A.I.A.-bureau was het ontwerp in 1916 voor het hoofdkantoor van de Koninklijk Paketvaart Mij. (KPM) aan het Koningsplein in Weltevreden. In opdracht van dezelfde maatschappij ontwierp het bureau twee ziekenhuizen in Batavia: het KPM-ziekenhuis te Tanjung Priok en het KPM-ziekenhuis Petamboeran.

Hoofdkantoor van de Koninklijke Paketvaart Maatschappij (KPM), Medan Merdeka Timur, Jakarta. A.I.A.-bureau, 1916.

In 1917 maakte het bureau een ontwerp voor een bebouwingsplan in Bandung voor het Departement van Gouvernementsbedrijven, dat zoals eerder in 1914 gebeurd was met het Departement van Oorlog, verplaatst zou worden van Batavia naar Bandung.²⁴ Uiteindelijk is niet het ontwerp van het A.I.A.-bureau uitgevoerd, maar dat van de architect ir. J. Gerber.

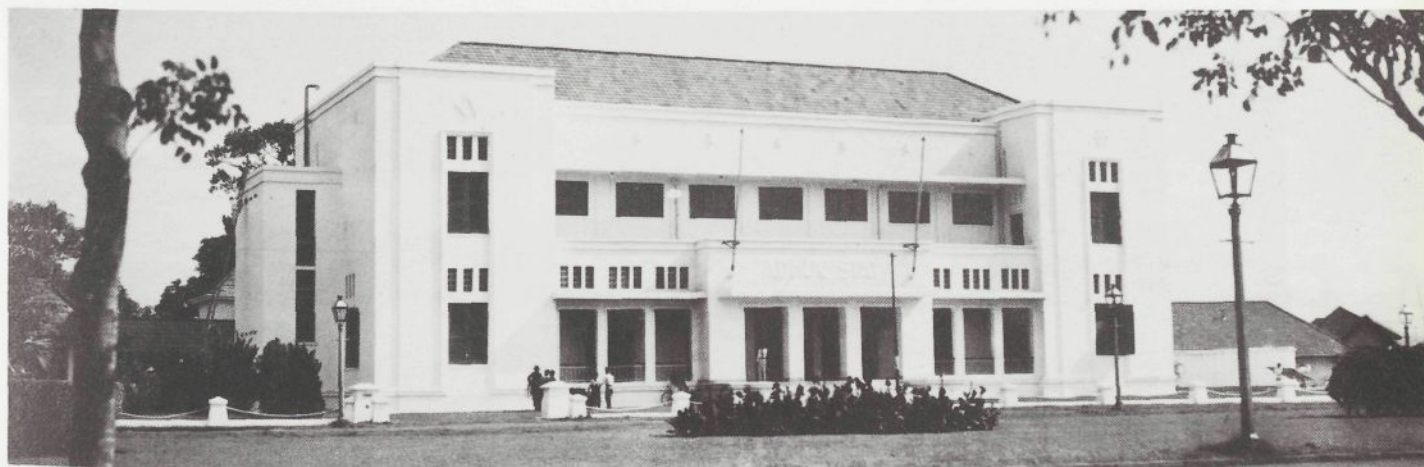
In 1929 werd het stationsgebouw in Batavia-kota ontworpen door de architecten *Asselberghs, Ghijsels* en *Hes* alsook het monumentale kantoorgebouw van de 'Internatio' in Surabaya.²⁵ Andere bouwwerken van het bureau in Jakarta zijn het logegebouw van de Orde der Vrijmetselaren (ca. 1925) en de Nassaukerk (1936), beide gelegen aan het Burgermeester Bisschopplein (Taman Suropati) in Menteng, het scholencomplex aan de voormalige Oranjoboulevard (jalan Diponegoro) en de Archipel-brouwerij (1932). De architect *N.E. Burhoven Jaspers* werkzaam op het A.I.A.-bureau, ontwierp in 1929 het nieuwe hoofdgebouw van het vermaarde Hotel des Indes liggend aan het Molenvliet.

Het bureau heeft behalve veel ontwerp opdrachten gekregen, ook veel projecten in uitvoering gehad. Een van de bekendste is 'Villa Isola' in Bandung, naar ontwerp van C.P. Wolff Schoemaker.

Na 1935 krijgt het bureau dankzij de associatie met de firma Sitsen en Louzada grote opdrachten voor de uitvoering van waterbouwkundige werken in zuid-oost Kalimantan en zuid-Sumatra.

Een ander bekend aannemingsbedrijf dat ook architecten in dienst had was de *Associatie Selle & de Bruyn, Reyerse & de Vries*. Het gebouw van het dagblad Nieuws van den Dag aan de Kali Besar in Batavia werd in 1925 naar een ontwerp van dit bedrijf verbouwd en in 1927 opgeleverd. Vanaf 1934 tot de Japanse inval voerde de architect *J.J. Jiskoot* de directie over dit ingenieurs- en aannemingsbedrijf. Twee werken kunnen met zekerheid toegeschreven worden aan Jiskoot. Het in 1927 gebouwde en in Art Deco-stijl opgetrokken stadhuis van Cirebon en de in 1939 ontworpen burgermeesterswoning in Ujung Pandang.²⁶ Het stadhuis van

Het logegebouw van de Orde van Vrijmetselaren, Taman Suropati, Jakarta. Ontwerp A.I.A.-bureau, 1925. Tegenwoordig is het Nationaal Bureau van Planning (BAPPENAS) erin gevestigd.

C
va
de
in

wa
ve
bu
va
de

Cirebon ontwierp Jiskoot als directeur van de Dienst Gemeentewerken van de gemeente Cheribon. Opmerkelijk zijn de garnalen, die als decoratie aangebracht zijn en verwijzen naar de bloeiende garnalen-industrie van de stad Cirebon.

De burgermeesterswoning in Ujung Pandang telt twee bouwlagen, waarvan de bovenste verdieping ontworpen is als woongedeelte terwijl de vertrekken op begane grond fungeren als dienstruimten. De burgermeesterswoning is magnifiek gesitueerd aan de strandboulevard van Ujung Pandang en maakt deel uit van het langgerekte zeefront van de stad.

andere blz.

Detail stadhuis Cirebon. Architect J.J. Jiskoot, directeur Dienst Gemeentewerken Cheribon, 1927.

Balai Kota (stadhuis), Cirebon. Architect J.J. Jiskoot, Directeur Dienst Gemeentewerken Cheribon, 1927.

Woonhuis van de agent van de 'Javasche Bank' gelegen aan het Darmoplein, Surabaya.

Architecten- en Ingenieursbureau Job en Sprey, 1921.

Het *Architecten-Ingenieursbureau Job en Sprey* was vooral werkzaam in Surabaya. In 1921 ontwierp dit bureau een dienstwoning voor de agent van de 'Javasche Bank', gelegen aan het toenmalige Darmoplein. Het gebouw is een van de uitbundigste Art Deco bouwwerken in Nederlands-Indië.

Een aantal ontwerpen van het bureau Job en Sprey is uitgevoerd door de *N.V. Nederlandsche Aanneming Maatschappij v/h Fa. H.F. Boersma* (NEDAM).²⁷ Het betreft een aantal villa's aan de voormalige Patjarweg en een uitbreiding van het hoofdkantoor van 'Algemeene Nederlandsch-Indische Electriciteits Mij' (ANIEM), beide in Surabaya. Het bureau Job en Sprey was tot 1958 werkzaam in Indonesië.

Andere architecten-ingenieursbureaus waarvan nog vele gegevens ontbreken maar bekend zijn door hun advertenties in de Indische vaktijdschriften waren 'Wiemans, Abell en Pichel' in Batavia, 'Bel, Piso en Kok' en 'Ingenegeren en Vrijburg' die beide in Bandung waren gevestigd en het bureau 'Ooiman en van Leeuwen architecten-aannemers' uit Semarang.

De in Bandung gevestigde architect G.J. Bel leidde in de jaren twintig een aannemers-, architecten- en ingenieurs-bureau, dat zowel bouw- en waterbouwkundige werken uitvoerde. Een groot waterbouwkundig werk is het waterwerk in de rivier de Citarum bij het dorpje Walahan nabij Krawang (west-Java), uitgevoerd in de jaren 1924-1925. Bel is de uitvoerend-architect van de Bandungse bouwwerken: de Jaarbeurs (1920), de verbouwing van de sociëteit Concordia (1921), beide naar ontwerp van Wolff Schoemaker, en Hotel Savoy Homann, ontworpen door Aalbers.²⁸ In 1938 associeert Bel zich met J.C.J. Piso en Th. Kok, zodat tijdens zijn verlof naar Nederland, de werkzaamheden door het nieuwe bureau gecontinueerd kunnen worden en verzekerd zijn. Van Piso is bekend dat hij werkzaam is geweest als directeur van de Dienst gemeentewerken van de gemeente Pekalongan en vóór 1938 als architect-aannemer gevestigd was in Bandung. Kok wordt na de oorlog medefirmant van het A.I.A.-bureau.

Het ingenieursbureau *Ingenegeren-Vrijburg* was evenals het bureau van Job en Sprey ook na de Japanse bezetting actief.

Re
tra

Het
Ferm
Ams
Een v
Hulsw
vertro

Gev
samen
het vo
Tier
Ed. C
gewee
Amste
die Ec
van de
Ujung
bureau
op het
de uit
gespee
Leven

In I
persoo
Javascl
door n
opdrac
toen n
Mooje
voorbi

Cuy
Hulsw
Ferm
Weltev
het be
hoofdk
kantoor
opdrac

Al d
vermer
ornam
het tw

Representatieve traditionele bouwkunst

6

35

Het N.V. architecten-ingenieursbureau Hulswit en Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam²⁹

Een van de eerste architecten in Nederlands-Indië is *M.J. Hulswit*.³⁰ Hulswit verbleef van 1880 tot 1885 voor de eerste keer in Indië. In 1890 vertrok hij er voor de tweede maal naar toe en deze keer voorgoed.

Gevestigd als zelfstandig architect te Batavia ontwierp hij in 1898 in samenspraak met pater Dijkmans de neo-gotische kathedraal, gelegen aan het voormalige Waterlooplein in Batavia.³¹

Tien jaar later associeerde Hulswit zich met zijn oud studiometgezel *Ed. Cuypers* uit Amsterdam. Cuypers was evenals Hulswit in de leer geweest bij *P.J.H. Cuypers* gedurende de bouw van het Rijksmuseum in Amsterdam. De reden voor de associatie was de prestigieuze opdracht, die Ed. Cuypers verworven had voor het ontwerp van het hoofdkantoor van de Javasche Bank te Batavia en die van de agentschapsgebouwen te Ujung Pandang (Makassar) en Medan. In Amsterdam werden op het bureau van Cuypers de ontwerpen voor de Javasche Bank opgemaakt en op het bureau in Batavia was Hulswit de verantwoordelijke architect bij de uitvoering van het werk. Eenzelfde rol had Hulswit eerder in 1900 gespeeld bij de bouw van het kantoor van de Algemeene Mij. voor Levensverzekering en Lijfrente te Surabaya naar ontwerp van Berlage.³²

In 1909 bracht Ed. Cuypers een bezoek aan Indië, niet alleen om persoonlijk de vorderingen bij de bouw van het hoofdkantoor van de Javasche Bank te inspecteren, maar ook om de eigen architecturale waar door middel van tentoonstelling en lezingen aan te prijzen en nieuwe opdrachten te verwerven. Het werd hem niet in dank afgenomen door de toen nog kleine Indische architectenkring. Met name de architect *P.A.J. Moojen* heeft door Cuypers' on gepaste handelwijze menig opdracht voorbij zien gaan, jazelfs moeten teruggeven.³³

Cuypers' reis naar Indië was uiterst lucratief. Het architectenbureau Hulswit en Ed. Cuypers dat zich kort na 1910 associeerde met *A.A. Fermont* en de *N.V. Architecten- en Ingenieursbureau Hulswit en Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam* ging heten, kreeg met name uit het bedrijfsleven tal van opdrachten. Kort na de voltooiing van het hoofdkantoor van de Javasche Bank te Batavia en de agentschapskantoren te Medan en Ujung Pandang (Makassar) volgden nog eens tien opdrachten voor kantoren van de Javasche Bank.

Al deze monumentale bankgebouwen kenmerken zich door een vermenging van klassieke westerse bouwvormen met oud-Javaanse ornamenten. Het vraagstuk over een specifieke Indische bouwstijl, dat in het tweede decennium de architecten in Indië zal gaan bezighouden en

Neogotische Kathedraal, Lapangan Banteng, Jakarta. Architect M.J. Hulswit, 1898. Opvallend zijn de gietijzeren torenspitsen.

rond 1923 uitmondt in een heftige polemiek, dient zich bij de kantoren van de Javasche Bank al aan.

Berlage schreef in 1923 in zijn dagboek het volgende over de Javasche Bank in Batavia:

Een gemoderniseerde en daardoor slappe Renaissance, met de reeds aangeduide onbevredigende poging door Hindoe-Javaansche ornamentmotieven daaraan een plaatselijk georiënteerd karakter te geven openbaart de Javaansche Bank van Cuypers en Hulswit.³⁴

De traditionele bouwstijl, waarin het bureau Hulswit en Cuypers zijn produkten verpakte, bleek uitermate geschikt voor bankinstellingen, verzekerings- en handelmaatschappijen. Naast de Javasche Bank waren de Escompto Mij. en de Nederlandsche Handel Mij. de grote opdrachtgevers. Van de laatst genoemde maatschappij kreeg het bureau tussen 1910 en 1922 opdrachten voor kantoren in Batavia, Weltevreden, Medan en Surabaya.

Behalve gebouwen voor het bedrijfsleven heeft het bureau veel ontwerpen gemaakt voor scholen van de Zusters Ursulinen, kerken, raadhuisen, winkels en woonhuizen.

Voor zover zijn meer dan honderd werken nu bekend.³⁵ Daarmee lijkt het dat het bureau Hulswit, Fermont en Cuypers in kwantitatieve zin het meest produktieve geweest is van alle particuliere architectenbureaus in Nederlands-Indië. Evenals op het bureau van Cuypers in Amsterdam hebben op het bureau in Batavia verschillende architecten gewerkt, waaronder *Th. J. Taen Err Tounng*, *H. Roebbers*, *J. de Bruyn*, *C. van de*

*Hoofdkantoor 'Javasche Bank'
(Bank Indonesia) te Jakarta-
kota. Architectenbureau Hulswit-
Ed. Cuypers, 1909.*

Linde,
produ
het ov
Zo we
meege
Gehee
Batav

Linde, A.R.M. Kreisler, Th. C. Nix en F. Dicke. Daardoor is de bureau-productie vanaf de oprichting in 1909 tot de opheffing van het bureau na het overlijden van Fermont in 1954 zeer divers en gevarieerd in kwaliteit. Zo werd voor de ontwerpen van de Javasche Bank een uit Nederland meegenomen standaardconceptie gehanteerd voor de gevelbehandeling. Geheel anders van karakter is het ontwerp uit 1929 voor de 'Factorij' in Batavia van de Bruyn, van de Linde en A.P. Smits³⁶ waarbij, rekening

*Kantoorgebouw van de
'Nederlandsche Handel Mij.',
bekend als de Factorij,
Stationsplein, Jakarta.
Architecten J. de Bruyn i.s.m.
A.P. Smits en C. van de Linde,
1929. Uitvoering Nedam.*

*Hotel 'des Galleries', hoek
Molenvliet-oost/Noordwijk (jl.
Hayam Wuruk/jl.ir. H. Juanda),
Jakarta. Architect A. Dikstaal,
1930.*

houdend met de tropencondities, het principe van de tweede gevel werd gehanteerd in een overigens modern gebouw. Na het overlijden van Hulswit in 1921, maar vooral na het overlijden van Cuypers in 1927 is de diversiteit in het karakter van de ontwerpen groot. Het lijkt alsof de architecten zelfstandig kunnen en mogen werken binnen het bureau. Zo ontwierp A. Dikstaal in 1929 Hotel des Galleries gelegen aan het Molenvliet op de hoek bij het Harmonieplein en Nix in 1937 de gebouwen voor Socony-KPM en de BPM-Shell aan het Koningsplein. Een van de laatste ontwerpen gemaakt kort vóór de opheffing van het bureau in 1954 is het gebouw van de Bank of China, gelegen aan Taman Fatahillah in Jakarta en uitgevoerd door de N.V. Nedam.

Kantoorgebouw van de 'Bank of China', Taman Fatahillah, Jakarta. Uitvoering Nedam, ca. 1953.

Kantoorgebouw van de 'British Petroleum Maatschappij' (BPM), Semarang. Architect Th. Nix, 1938. Uitvoering Nedam.

Ee
VO

P.A.
De mo
aanvang
Moojen:
Levens
samen
Reed
met het
respecti
Bouwku
artikel
van het
bouwsti
De o

Een rationalist in het voetspoor van Berlage

7

39

P.A.J. Moojen

De moderne architectuur in Nederlands-Indië neemt volgens Berlage een aanvang in Batavia, met twee gebouwen die ontworpen zijn door *P.A.J. Moojen*: het is het gebouw van de Nederlandsch-Indische Levensverzekering- en Lijfrente Mij. (Nillmij) uit 1909 dat Moojen samen met Snuyf ontwierp, en het gebouw van de Kunstkring (1913).

Reeds veel eerder had het Nederlandse publiek kennis kunnen maken met het werk van Moojen door de artikelen van Gokkel en Meyll, die respectievelijk in 1907 en in 1912 gepubliceerd werden in het *Bouwkundig Weekblad*. De civiel-ingenieur Chs. E.J. Meyll wees in zijn artikel op de baanbrekende rol van Moojen als een van de grondleggers – van het voor Nederland vreemde denkbeeld – van een eigen Indische bouwstijl.³⁷

De onverkwikkelijke gang van zaken rondom Moojens ingetrokken

Hoofdkantoor van de verzekeringsmaatschappij 'Nillmij', Jalan Juanda, Jakarta. Architecten P.A.J. Moojen en S. Snuyf, 1909.

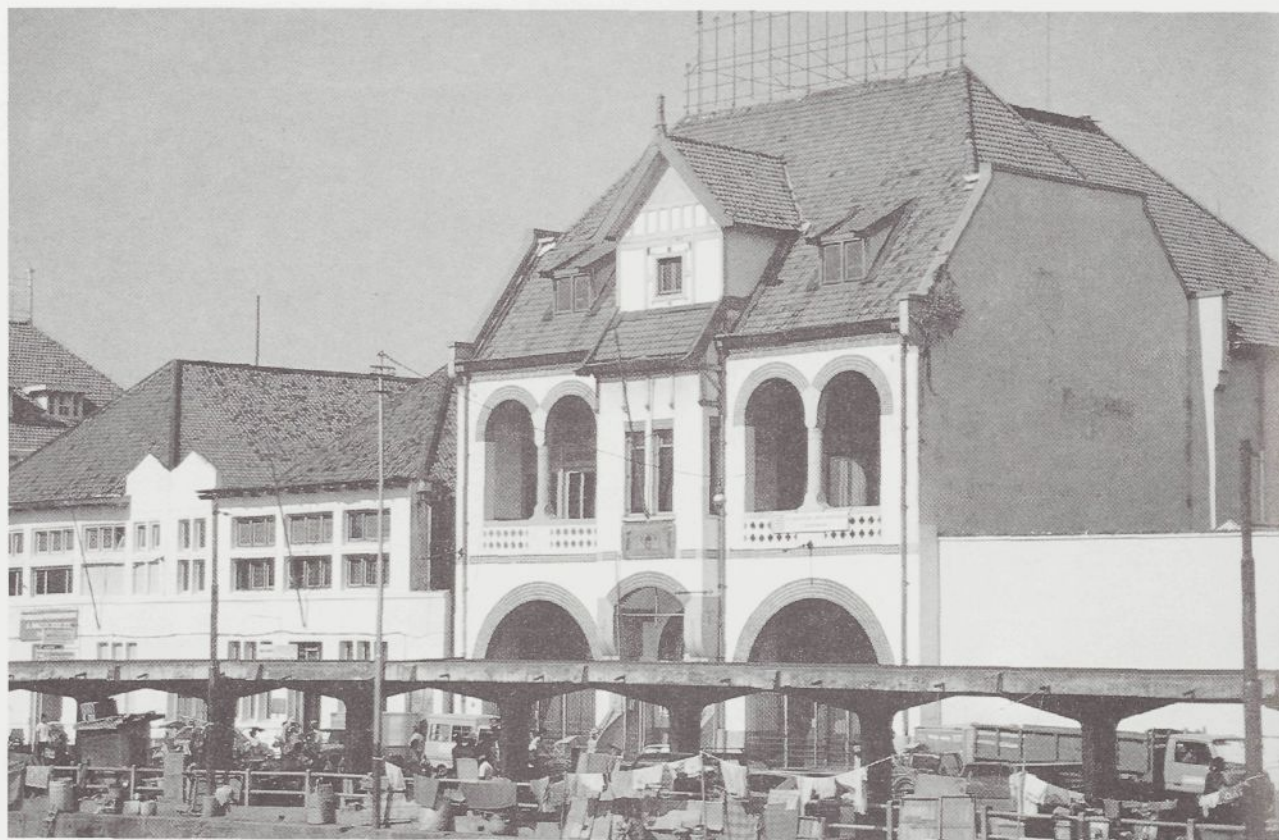

opdracht inzake het ontwerp van een filiaal van de Javasche Bank te Ujung Pandang ten gunste van Ed. Cuypers, werd breed uitgemeten in 1909 in het tijdschrift *De Opmerker*.³⁸

Moojen, die in 1903 in Nederlands-Indië was aangekomen, was behalve zelfstandig architect in Batavia, ook kunstschilder en een actief lid van de Bataviase Kunstkring, die in 1902 mede door hem werd opgericht en waarvoor hij in 1913 een eigen onderkomen ontwierp. Moojen veroordeelde de negentiende eeuwse Indische bouwwerken als 'geesteloze namaaksels van een zielloos Neo-Hellenisme, slechte copieën van droeve voorbeelden, die stomme, witte getuigen van een eeuw van smakeloosheid en onmacht tot scheppen'.³⁹

In de rationele bouwkunst die Moojen voor ogen stond was geen plaats meer voor slecht begrepen klassieke stijlvormen. In 1907 schreef hij : een gebouw kan dus heel goed stijl bezitten, in stijl gebouwd zijn, zonder (uitsluitend) de bijzondere kenteekenen te dragen van een der historische stijlen.(...) De stijl die men gebruiken moet, wordt (immers) vanzelf aangewezen door klimaat, land, aanwezig materiaal en beschikbare werkkrachten.(...) Het mag niet ontken worden, dat de nieuwe kunst door haar eenvoud, ernst en waarheid tot ons gemoed zal spreken met een stem, die ons de wereld der banaliteiten opzij zal doen werpen.....⁴⁰

Kantoor van de 'Algemeene Maatschappij voor Levensverzekering en Lijfrente', Surabaya. Architect H.P. Berlage, 1900. Het eerste ontwerp van M.J. Hulswit was afgekeurd. De uitvoering van het gebouw lag in handen van W.H. Scheffer en M.J. Hulswit.

De eisen
rationele
grondpl
baksteen
rational
niet ver
de moe

In het
Nillmij
Nederla
zuilen, g
vlakke n
afgeplei
baksteen
de waar
om twee
bestand
een groe
tijd nog
regelma

Het in

De eisen eenvoud, ernst en waarheid zijn de pijlers van Moojens rationele bouwkunst. Dit uit zich in een heldere constructieve opzet in grondplan en opbouw, eenvoudige assymetrische (Berlagiaanse) baksteengevels en een spaarzaam gebruik van ornamentiek.⁴¹ Moojens rationalisme heeft veel verwantschap met dat van Berlage. Het is daarom niet verwonderlijk dat Berlage Moojen beoordeelt als de baanbreker van de moderne Indische bouwkunst.

In het in 1909 samen met Snuyf ontworpen hoofdkantoor van de Nillmij te Weltevreden paste Moojen als een van de eerste architecten in Nederlands-Indië gewapend beton toe in plinten, raamstijlen, arcaden, zuilen, goten en consoles en inpandig in de vloeren en plafonds. Het vlakke muurwerk, opgetrokken uit portland-cement steen, is verder afgepleisterd. De horizontale gevelbanden waren van verglaasde Europese baksteen. Het afpleisteren van de muren, wat in strijd was met de eis van de waarheid (het tonen van het gebruikte materiaal), was noodzakelijk om twee redenen. In de eerste plaats was de portlandcement steen niet bestand tegen de extreme tropische weersinvloeden. Regen en wind lieten een groene aanslag achter op de kale steen. Ten tweede waren er in die tijd nog geen goede metselaars in Indië voor handen die mooie regelmatige metselverbanden konden samenstellen.⁴²

Het in 1913 ontworpen gebouw van de Bataviase Kunstkring, gelegen

Gebouw van de Bataviase Kunstkring, Jalan Teuku Umar, Jakarta. Architect P.A.J. Moojen, 1913.

aan één van de belangrijkste hoofdwegen van de in 1910 geprojecteerde Europese woonwijk Nieuw Gondangdia, kenmerkt zich aan het exterieur door twee korte achthoekige torens bekroond met een achthoekig tentdak van gewapend beton. De bakstenen gevels zijn zoals bij vele gebouwen van Moojen gepleisterd, waarbij op dorpelhoogte aangebrachte gevelbanden van verglaasde Europese baksteen zorgen voor horizontale accentueringen.

Eveneens uit 1913 dateert het door Berlage ontworpen kantoor van de Nederlanden van 1845 te Batavia. Reeds in 1900 had Berlage i.s.m. Hulswit het kantoor in Surabaya van de Algemeene Maatschappij voor Levensverzekering en Lijfrente ontworpen. Beide gebouwen zijn echter niet zo van belang, noch in de ontwikkeling van de moderne Nederlands-Indische architectuur, noch in het oeuvre van Berlage. Berlages betekenis voor de architectuur van Nederlands-Indië ligt meer in het feit dat hij eenmaal terug in Nederland, het bouwen in de kolonie onder de aandacht brengt.⁴³

Van veel meer belang voor de ontwikkeling van de Nederlands-Indische architectuur zijn de bouwwerken van de architect H. Maclaine Pont.

Detail koepel van de R.K. missiekerk te Pohsarang. Architect H. Maclaine Pont, 1936. De zogenaamde A-jukken stabiliseren de span- en drukkrachten van de koepelconstructie.

Op zoek naar een eigen Indische bouwstijl

8

43

H. Maclaine Pont, C.P. Wolff Schoemaker en Th. Karsten

Henri Maclaine Pont begon zijn architectenloopbaan in 1913 toen hij zich met een eigen bureau in Semarang vestigde. Zijn eerste bouwopdracht, verkregen in 1911, was het hoofdkantoor van de Semarang-Cheribon-Stoomtram Mij. in Tegal. Uitgangspunten bij het ontwerp waren ten eerste de klimatologische eisen, die zonder toepassing van kunstmatige ingrepen dus zuiver met architectonische en constructieve middelen vervuld moesten worden. Ten tweede moesten bij de bouw zoveel mogelijk inheemse bouwmaterialen gebruikt, alsook inheemse mankracht ingezet worden. Het eerste uitgangspunt heeft geresulteerd in

Interieur R.K. missiekerk te Pohsarang nabij Kediri. Architect H. Maclaine Pont, 1936. De vier bogen van gelamineerd hout dragen de dakconstructie.

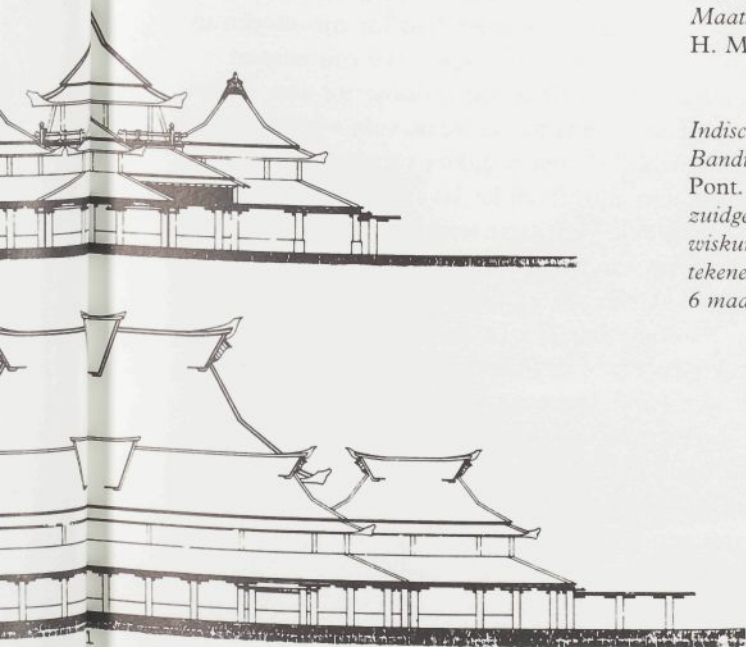

een constructieve opzet waarbij het principe van de tweede gevel is toegepast, eerder gehanteerd in het gebouw van de Nederlandsch-Indische Spoorwegen (N.I.S.) in Semarang door Klinkhamer en Ouëndag. Maclaine Pont ging echter verder door ook bouwvolume en ligging te laten bepalen door de lokale klimatologische omstandigheden. Het kantoor, dat gelegen was aan de weg van station naar de aloon-aloon, kreeg een langgerekte bouwvorm, waarvan de lengteas geplaatst was in oost-west-richting. Juist door de oost-west-ligging van het gebouw werd maximaal geprofiteerd van de klimatologisch omstandigheden ter plekke: minimale verhitting en maximale ventilatie. Zo werden de wanden aan de lange frontzijde gevrijwaard van direct zonlicht en waren het slechts de korte gevels die 's ochtends en 's middags blootgesteld werden aan zonnestralen. De noordelijke zeewind zorgde overdag over de volle frontbreedte voor verkoeling terwijl de zuidelijke landwind het gebouw 's nachts ventileerde. Ter beschutting tegen de hitte werd het gebouw op beide verdiepingen omgeven door galerijen, onderbroken in de gevel door naar voren springende erkerpartijen. De torenachtige delen in de middenpartij waren ingericht om als watertoren dienst te doen. Hallen, gangen, trapruimten, in open verbinding met elkaar, zorgden voor een goede luchtventilatie in het gebouw, daarbij geholpen door tuimelramen die vlak onder de plafonds aangebracht waren zodat wel een sterke ventilatie doch geen tocht ontstond. De architectuur is sober gehouden. Door gebruik van inheemse baksteen was het pleisteren van de muren noodzakelijk.⁴⁴

Hoofdkantoor van de 'Semarang-Cheribon-Stoomtram Maatschappij', Tegal. Architect H. Maclaine Pont, 1911.

Indische Technische Hoogeschool, Bandung. Architect H. Maclaine Pont. Tekening van de oost- en zuidgevel van het gebouw voor wiskunde, mechanica en technisch tekenen. Tekening gedateerd 6 maart 1919.

De moderne Nederlands-Indische architectuur heeft bij dit gebouw een nieuwe fase in haar ontwikkeling bereikt. De oplossing voor het bouwen in de tropen in *constructieve* zin was gevonden. Het zoeken naar een oplossing in *architectonische* zin ging verder. Dit zoeken culmineerde begin twintiger jaren in een belangrijke architectuurdiscussie over de ontwikkelingsmogelijkheden van een moderne specifieke Indische bouwstijl en de rol die de inheemse architectuur-traditie daarin zou kunnen spelen. De hoofdrolspelers in deze strijdvraag waren de architecten Maclaine Pont, C.P. Wolff Schoemaker en Th. Karsten. Volgens Wolff Schoemaker bestond er op Java niet meer een inheemse bouwtraditie die als basis zou kunnen dienen voor een moderne Indische bouwstijl. Goede bouwtradities, zo meende hij, waren nog wel te vinden op eilanden als Sumatra, Nias en Sulawesi, maar die zouden geen voedingsbodem kunnen vinden op Java. De willekeurige toepassing van Indiserende ornamenten met gebruik van vormen naar Aziatisch voorbeeld was in zijn ogen niet de oplossing omdat het juiste begrip van het wezen van ornament en vorm ontbrak. Wolff Schoemaker propageerde dat het wezen van de inheemse esthetiek van geleding en ornament eerst begrepen moest worden voordat het op een juiste manier verwerkt kon worden in de eigen schepping.⁴⁵

Maclaine Pont, die als inspecteur van de Burgerlijke Geneeskundige Dienst veel onderzoek verrichtte naar de inheemse bouwtechniek en -constructies, wees in zijn artikel *Het inlandsch bouwambacht, zijn beteekenis...en zijn toekomst?*⁴⁶ op de traditionele Javaanse volkswoningbouw en de constructieve toepassingen daarin gebruikt. De rol van de traditionele inheemse, c.q. Javaanse bouwkunst binnen de ontwikkeling van een indische bouwstijl lag naar zijn mening juist op dat gebied. Soortgelijke ideeën bracht Maclaine Pont in 1922 naar voren op het Volkshuisvestingscongres te Semarang. Eerder had hij zijn ideeën in een bouwwerk vormgegeven. De door hem in 1918/1919 ontworpen Technische Hogeschool in Bandung (ITB) is opgebouwd uit aan elkaar geschakelde paviljoens die rond twee centraal gelegen aula's gegroepeerd zijn. Zowel de paviljoens als de aula's hebben daken waarvan de vorm ontstaan is door samenvoeging van gebruikelijke Javaanse dakvormen. Puur functionele eisen van een goede ventilatie leidden tot het oplichten van de daknokken en de plaatsing van de wolfseinden.⁴⁷

Thomas Karsten analyseerde in zijn studie *Opmerkingen over de ontwikkelingsmogelijkheid der inheemse bouwkunst* de traditionele inheemse architectuur om er die elementen uit te destilleren welke gehanteerd zouden kunnen worden in de nieuwe Indische bouwstijl.⁴⁸ De rol die Indonesische architecten zouden moeten gaan spelen, met name op het gebied van de inlandse woningbouw, benadrukte Karsten in zijn preadvies op het Volkshuisvestingscongres in 1922 te Semarang.

Zijn eigen interpretatie van een Indische bouwstijl gaf hij vorm in 1931 in het volkstheater Sobokartti in Semarang en het museum Sono Budoyo in Yogyakarta, ontworpen in 1935. Beide gebouwen hebben de Javaanse pendopo als grondvorm.⁴⁹

Een
illustr
Bandu
Ber
Schoe
V
V
d
b
w
h
Evena
opgele
E
on
ki
ka
E
he
ee

Een ander bouwwerk dat het zoeken naar een Indische bouwstijl illustreert is het reeds genoemde gebouw van Gouvernementsbedrijven in Bandung van ir. J. Gerber.

Berlage tenslotte noteerde in zijn reisverslag na de artikelen van Wolff Schoemaker, Maclaine Pont en Karsten besproken te hebben:

We komen na deze beschouwingen wel tot het inzicht dat een Indo-Europeesche stijl slechts ontstaan kan uit een synthese van het Westerse constructiesysteem en den Oosterschen kunstvorm, waartoe dan uit de Javaansche pendopo als oerbouw, zich het definitieve bouwwerk zou kunnen ontwikkelen. Want dan zou het voorbeeld worden herhaald van den Griekschen tempel, waaraan ook een houtbouw ten grondslag lag.⁵⁰

Evenals Karsten pleitte Berlage voor een rol van de toekomstige in Indië opgeleide Indonesische architect.

Een werkelijke Indo-Europeesche architectuur zal eerst dan kunnen ontstaan wanneer de Javaan niet alleen zelf het beroep van architect kan uitoefenen, maar ook de volledige opleiding daartoe in Indië kan verkrijgen (...) Want de kunstvorm, die voor een Indo-Europeesche, d.i. in dit geval Javaansche kunst past, kan Europa hem niet geven. Dien vorm moet hij dus hervinden. Eerst dan zal er een begin kunnen zijn van het zoeken naar harmonie tusschen

Institut Teknologi Bandung. Het lijnenspel van de daken.

constructie en kunstvorm, het einddoel van elken stijl. En ontwikkeling, die den Javaan zelf als volwaardig architect vooronderstelt, zal dan gelijken tred houden met dien naar een zelfstandig Indië.⁵¹

Na 1924 verzandde de architectuurdiscussie.

Maclaine Pont ging in Trawulan archeologisch onderzoek verrichten naar de oorsprong van het Koninkrijk Majapahit en publiceerde daar veel over. Het doel van het onderzoek was niet zozeer een reconstructie te maken van de stedelijke uitleg van Majapahit als wel de bestudering van inheemse traditionele bouwconstructies en technieken. In 1929 bouwde hij op basis van zijn persoonlijk onderzoek een experimentele koepel van gebogen bamboe-balken voor het archeologisch museum te Trawulan, even later gevolgd door een hexagonale koepel met bogen van gelamineerd hout.

De koepels te Trawulan hebben model gestaan voor het laatste, uit 1936 daterende, bouwwerk dat Maclaine Pont ontwierp op Java: de R.K. missiekerk in Pohsarang ten oosten van Kediri.

Wolff Schoemaker, die evenals Maclaine Pont geboren werd in Nederlands-Indië, verliet in 1911 het Koninkrijk Nederlands Indisch Leger om vervolgens enkele jaren in Batavia werkzaam te zijn als

*Jaarbeursgebouw, Bandung.
Architect C.P. Wolff
Schoemaker, 1920.*

ingenieur bij het Departement van BOW en als directeur van de dienst Gemeentewerken. In 1917 maakte hij een reis naar Amerika. Eenmaal terug in Nederlands-Indië ontwierp hij in 1920 als zelfstandig architect, duidelijk beïnvloed door het werk van *Frank Lloyd Wright*, het Jaarbeursgebouw in Bandung.

In 1922 werd Wolff Schoemaker benoemd tot extra-ordinarius aan de T.H. Bandung. Zijn broer Richard L.A. Schoemaker, die verbonden was aan dit zelfde instituut als hoogleraar in de architectuur, volgde hij twee jaar later op. Wolff Schoemaker bleef tot 1939 hoogleraar op de T.H. Bandung.

Het architectonisch oeuvre van Wolff Schoemaker is pluriform van karakter. Westers georiënteerd zijn de reeds genoemde Jaarbeurs en de markante, in 1932 voor de persmagnaat D.W. Berretty ontworpen Villa Isola, waarin principes van het Nieuwe Bouwen zich openbaren. Meer oosters van aard is het in 1929 ontworpen Grand Hotel Preanger te Bandung, dat een moderne horizontaal gelede gevel heeft en rijk versierd is met oosterse motieven. Bij de in 1933 ontworpen moskee aan de jl. Cipanganti in Bandung is de dakvorm gebaseerd op traditionele Javaanse voorbeelden. In de vroege werken paste Wolff Schoemaker indiserende ornamenten toe. De Kalakop, een gestileerde monsterkop, was niet alleen het logo van zijn architectenbureau maar ook als signatuur aangebracht op zijn ontwerpen. Berlage schreef hierover:

Villa Isola, Jalan Setyabudi, Bandung. Architect C.P. Wolff Schoemaker, 1932.

Men zou Bandoeng overigens de stad van 'Schoemaker' kunnen noemen naar den bouwmeester van een serie openbare gebouwen waarvan de belangrijkste zijn de sociëteit Concordia, het gebouw van den legercommandant en van de jaarbeurs. Hoewel, met prijzenswaardige zelfbeperking, hun effect uitsluitend is gezocht in de ruimtelijke verhoudingen, zouden deze gebouwen ook in het Westen op hun plaats zijn. Want de kalakop boven den ingang der sociëteit Concordia beschouw ik, vooral naar het ook door Schoemaker zelf ontwikkelde standpunt, als een 'slip of the pencil!'.⁵²

Het werk van *Thomas Karsten* is van grote betekenis geweest voor de ontwikkeling van de architectuur en stedenbouw in Nederlands-Indië. Wanneer Karsten in 1914 ingaat op de invitatie van zijn Delftse studiegenoot Maclaine Pont om op zijn architectenbureau in Semarang te komen werken als chef de bureau, breekt een zeer druk bezet (stede)bouwkundig leven aan. Karsten was behalve een praktiserend architect en stedenbouwkundige ook een theoreticus in woord en geschrift.

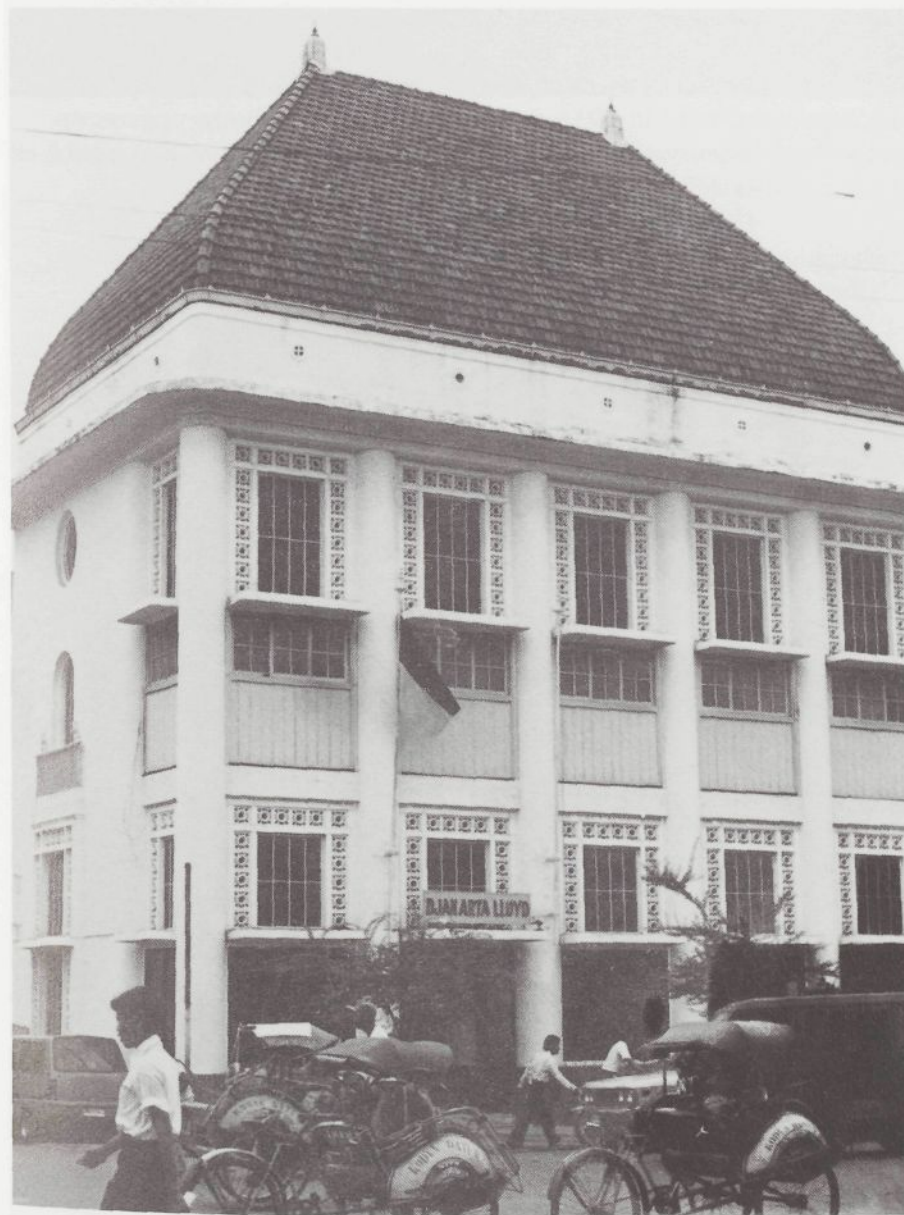
Volkstheater Sobokartti, Jalan Dargo, Semarang. Architect Th. Karsten, 1930.

Hij was adviseur van gemeenten, lid van tal van commissies en verenigingen, vaste medewerker van enkele tijdschriften, initiator en grote inspirator van vele zaken.

Kortom de activiteiten van Karsten ontplooiden zich niet alleen op vele terreinen binnen de Nederlands-Indische architectuur en stedenbouw, maar ook daarbuiten.

Een van de eerste opdrachten, die Karsten als zelfstandig architect uitvoerde nadat hij het bureau van Maclaine Pont had verlaten, was in 1916 het kantoorgebouw van de NILLMIJ in Semarang. In datzelfde jaar werd hij adviseur van de gemeente Semarang, wat hij tot 1942 bleef. Behalve stedenbouwkundige plannen heeft Karsten voor de gemeente ook een aantal bouwwerken ontworpen. In 1925 maakte hij de plannen op voor het gemeentelijk slachthuis en voor een aantal typen

*Kantoorgebouw van de
Stoomvaart Mij. Nederland,
Semarang. Architect Th.
Karsten, 1930.*

kampongwoningen voor de gemeentelijke N.V. Volkshuisvesting Semarang.

De burgermeesterswoning op Tjandi dateert van 1929. Pasar Jatinggaleh ontworpen in 1930 en pasar Johar ontworpen in 1936 en voltooid in 1938 zijn beide uitgevoerd in gewapend beton volgens de mushroomconstructie.⁵³

Andere vermeldenswaardige ontwerpen zijn behalve de reeds genoemde zoals het volkstheater Sobokartti en het museum Sono Budoyo, het kantoorgebouw van de Deli Spoorweg Mij. in Medan (1918), de Suikerfabriek te Comal (1919), Pasar Gedeh in Surakarta (1929), het kantoorgebouw van de Stoomvaart Mij. Nederland in Semarang (1930) en het paviljoen voor Prinses Nurul in Surakarta (1936). Het kantoor van de Zustermaatschappijen S.J.S.-S.C.S. tenslotte, dat ontworpen werd in 1931, is in plattegrond en opbouw opgezet op een kubisch assensysteem met eenheidsafstand van 2,42 m horizontaal en 2,44 m verticaal.⁵⁴

Kantoorgebouw van de 'Zustermaatschappijen', Jalan Thamrin, Semarang. Architect Th. Karsten, 1931.

*Museum Sonobudoyo,
Jogyakarta. Architect Th.
Karsten, 1935. Karsten ging bij
de bouw van dit museum uit van
de Javaanse pendoppo.*

*Hotel Preanger, Jalan Asia
Afrika, Bandung. Architect C.P.
Wolff Schoemaker, ontwerp
1926, voltooid 1929. Het hotel is
in 1988 gerestaureerd door het
Indonesische architectenbureau
Atelier 6.*

9 Het Nieuwe Bouwen in Nederlands-Indië

A.F. Aalbers

Het Nieuwe Bouwen of de functionalistische architectuur die vanaf midden twintiger jaren tot 1940 in Europa veelvuldig en zozeer verspreid wordt toegepast dat men spreekt van een 'International Style' heeft ook navolging in Nederlands-Indië. Maar evenals andere westerse architectuuropvattingen die eerder werden geïmporteerd werden ook die van het Nieuwe Bouwen in Nederlands-Indië omgevormd en aangepast aan de eisen die klimaat, land en bouwpraktijk stelden. De Indische invulling van het Nieuwe Bouwen was formalistisch: wit gepleisterde gebouwen met platte daken, horizontaal gelede gevels en kubistische bouwvolumes.

Indien men de moderne architectuur in Nederlands-Indië uit de periode 1925-1940 vanuit een westerse optiek beoordeelt volgens stringente functionalistische maatstaven dan zullen slechts enkele gebouwen gerekend mogen worden tot het Nieuwe Bouwen in westerse zin. De werken van de architect A.F. Aalbers⁵⁵ in Bandung behoren tot deze categorie.

*Hotel Savoy Homann, Jalan
Asia-Afrika, Bandung. Architect
A.F. Aalbers, 1939.*

Aalbers die in 1928 naar Nederlands-Indië vertrok associeerde zich in 1931 met tekenaar *R. de Waal*. In 1935 ontwierp hij het gebouw van De Eerste Nederlandsch-Indische Spaarkas te Bandung. Het gebouw manifesteert zich zowel horizontaal door strak gebogen horizontale gevellijnen als verticaal door de lifttoren, die geplaatst is als scharnierpunt in de deels terugwijkende gevelwand. Dezelfde compositiethema's: strakke horizontaal gebogen gevellijnen, terugwijkende gevelwanden geaccentueerd door een vertikaal element als de toren, hanteerde Aalbers in 1939 in het ontwerp voor Hotel Savoy Homann.

De strakke gebogen gevellijn komt ook voor bij de Sociëteit Concordia, die Aalbers in 1940 verbouwde en bij de drie villa's aan de jl. Juanda, die ontworpen zijn in 1937.

*Bankgebouw Karya
Pembangunan, voormalig
kantoorgebouw van 'De Eerste
Nederlandsch-Indische Spaarkas',
Jalan Braga, Bandung. Architect
A.F. Aalbers, 1936. Met de
dichte zijmuur anticipeerde
Aalbers op een meer verdiepingen
tellende gesloten straatwand.*

Gevoel voor stedenbouwkundige situering, waarvan Aalbers blijk gaf met het DENIS-gebouw en Hotel Savoy Homann, toonde ook *K. Bos* in zijn hoekoplossingen bij de winkels met woonhuizen op het kruispunt Kajoetangan-Semeroestraat in Malang. Ander werk van deze architect is niet bekend.

C. Citroen

Wanneer naar voorbeeld van Berlage, Bandung de stad van Wolff Schoemaker en Aalbers is, Batavia van Hulswit, Fermont en Ed. Cuypers, Semarang van Karsten, dan is Surabaya de stad van C. Citroen.

De architect Citroen vestigde zich in 1915 als zelfstandig architect in Surabaya, nadat hij de in de jaren daarvoor werkzaam was geweest op het bureau van B.J. Ouëndag en meegewerkt had aan het ontwerp van het hoofdkantoor van de NIS in Semarang.

Citroen heeft veel gewerkt voor de gemeente Surabaya. Behalve drie bruggen en de burgermeesterswoning is ook het raadhuis van zijn hand, waarvan de eerste schetsontwerpen uit 1916 dateren.

In 1920 stelde hij een definitief bouwplan op. De achtergevel kwam in 1925 gereed.⁵⁶ Kenmerkend is de geprononceerde geveldetaillering en het enorme dak. Het gebouw van de Borsumij, dat Citroen in 1935 ontwierp, is een mooi voorbeeld van de Indische variant op het Nieuwe Bouwen.

*Raadhuis van Surabaya.
Architect C. Citroen, 1915-1920.
De achtergevel kwam in 1925
gereed.*

Bruno Nobile de Vistarini

De architect de Vistarini, Oostenrijker van geboorte, werkte eerst bij de Landsgebouwendienst in het ressort Surabaya, alvorens hij in deze plaats particulier architect werd.

Een van zijn eerste werken in Nederlands-Indië voor de Landsgebouwendienst, is de Christelijke Mulo-school op Embong Woengo in Surabaya. Evenals Citroen heeft de Vistarini gewerkt voor de gemeente. Zo was hij adviseur van de N.V. Volkshuisvesting Soerabaja en ontwierp hij het stratenplan en de bebouwing van Ketabang oost.

J.F.L. Blankenberg

In 1915 trad J.F.L. Blankenberg, een jaar eerder afgestudeerd aan de T.H. Delft, in dienst bij het *N.V. Ingenieursbureau Bakker en Meyboom* te Batavia. Blankenberg's eerste project als zelfstandig architect was in 1922 een service-flat met appartementen voor de maatschappij 'Weltevreden' op Tanah Abang oost in Batavia.

In 1925 ontwierp hij voor General Motors & Corp. een complex te Tanjung Priok; voor de Nederlandsch-Indische Radio Omroep (NIROM) in 1932 een zendstation en in 1937 een studio aan het Koningsplein. In de jaren 1938 tot en met 1940 was Blankenberg belast met het ontwerpen van diverse kantoorgebouwen voor de Volkscredietbank. Het in 1939 ontworpen hoofdkantoor van deze bankinstelling, gelegen aan het voormalig Koningsplein in Jakarta,

Christelijke Mulo-school, Embong Woengoe, Surabaya. Architect B. de Vistarini, 1928.

kenmerkt zich door een uitermate verzorgde geveldetailering. Blankenberg is vooral de architect geworden van uiterst luxueuse stadsvilla's in de wijk Menteng te Jakarta. Voorbeelden zijn de in 1926 ontworpen directie-woning van de Fa. Wellenstein en Krausse, de woning van de Britse Consul-Generaal, het woonhuis van de Consul-Generaal van Japan, waar nu het Indonesische Departemen Kependudukan dan Lingkungan Hidup is gevestigd en de ambtswoning van de burgemeester van Batavia in 1939. Ook na de oorlog bleef Blankenberg werkzaam als architect in Indonesië en werden de projecten uitgevoerd onder directie van de architect *A.W. Gmelig Meyling*.

Ambtswoning van de burgemeester van Batavia, Taman Suropati, Jakarta. Architect J.F.L. Blankenberg, 1939.

St
Vo

Vol

In 19

Interr

bouwe

geme

verre

het vo

In h

woon

overbe

Ook l

voldoe

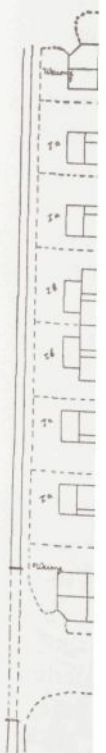
bewon

gebou

treden

goede

niet al

Stedebouw en Volkshuisvesting

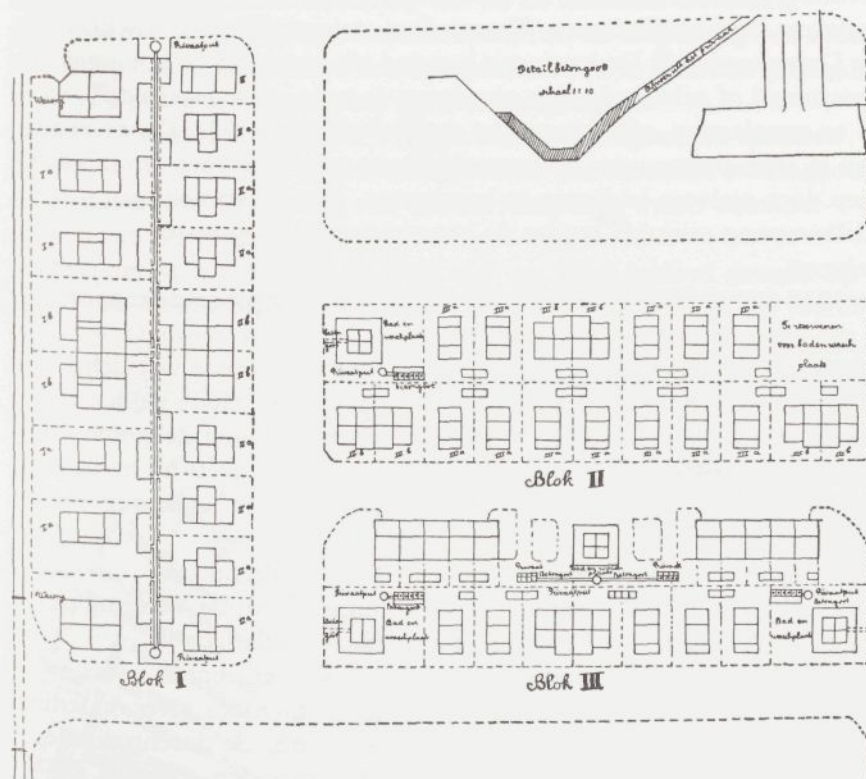
10

59

Volkshuisvesting

In 1913 verscheen ter gelegenheid van het te Scheveningen te houden Xe Internationaal Woningcongres het rapport *Van wonen en bewonen, van bouwen, huis en erf*, geschreven door H.F. Tillema, apotheker en gemeenteraadslid in Semarang.⁵⁷ Met dit rapport wilde Tillema in het verre Nederland de aandacht vestigen op vooral de hygiënische zijde van het volkshuisvestingsvraagstuk en steun vragen voor de verbetering ervan.

In het rapport kritiseert Tillema de erbarmelijk slechte en ongezonde woonomstandigheden van de inheemse bevolking in de kampongs, waar overbevolking en slechte hygiëne voor een zeer hoog sterftecijfer zorgden. Ook levert Tillema kritiek op de nieuwe Europese woonhuizen die niet voldoen aan de eisen welke het tropische klimaat stelt aan een gezonde bewoning. De huizen waren door de hoge grondprijzen te dicht op elkaar gebouwd, waardoor te weinig lucht en licht de woningen kon binnentreden. En juist lucht en licht, zo betoogt Tillema, zijn nodig voor een goede natuurlijke ventilatie van zowel het huis als het erf. Tillema uit niet alleen felle kritiek, hij geeft aan het eind van het rapport ook de

Plattegrond modelkampung
Taman Sari te Batavia, gemeente
Batavia, 1913.

middelen aan die tot verbetering van de woonomstandigheden moeten leiden. Hij concludeert dat:

de architecten moeten leeren tropische huizen te bouwen, de huurders moeten die leeren waardeeren. (...) – Aanbod van goedkoop bouwterrein, decentralisatie op woongebied, is noodig om de huurprijzen zoveel mogelijk op niveau te houden. De gemeente helpe daartoe op alle wijzen mee: grond opkopen vóórdat deze waarde als bouwterrein heeft, wegeaanleg, ontsluiting van bouwterrein, rente-garantie aan bouwmaatschappijen, enz., enz.(...) – Volgens de in Britisch-Indië opgedane ervaring is er pas effect van waterleiding, faeces-afvoer, enz., te verwachten en de aanleg ervan pas mogelijk, als de geheele stad is doorsneden van breede straten, vóór en achter de woningen, gelegd in de richting der meest heerschende winden, en als verder gezorgd is voor voldoende open bebouwing.(...) – 't Is absurd een *deel* der stad in hygiënisch betere omstandigheden te willen brengen. De gemeente drage er zorg voor, dat op den grond, die haar toebehoort, geen misstanden geboren worden. Wil zij den toestand beheerschen, dan dient ze de *geheele* stad te besturen, niet een *deel*.⁵⁸

Het rapport van Tillema leidde bij de gemeenten in Indië tot grotere belangstelling voor de volkshuisvesting, met name voor het vraagstuk van de kampongverbetering. Zo was Batavia de eerste gemeente in Nederlands-Indië die met de verbetering van de woonsituatie van de inheemse bevolking aanving. In 1913 bouwde de gemeente als experiment de modelkampong Taman Sari, gelegen bij de Prinsenlaan, hoek Drossaersweg.⁵⁹ De kampong bestond uit zeven typen woningen (alleenstaand of gekoppeld met uitgebouwde voor- en achtergalerij), vier bad- en wasplaatsen, vijf privaten en twee toko's of winkels. De woningen waren in semi-permanente bouwtrant uitgevoerd. De afvoer van faecaliën verliep door gesloten leidingen in beerputten. Het experiment van de modelkampong mislukte omdat de bouwkosten te hoog waren opgelopen.

In 1913 begon Tillema als vervolg op het eerder genoemde rapport aan zijn omvangrijke, uit vijf delen bestaande werk *Kromoblanda, over het vraagstuk van 'het wonen' in Kromo's groote land*. De eerste vier delen handelen over de traditionele inheemse woonvormen, die te vinden zijn in de Indonesische archipel. In deel vijf beschrijft Tillema de woningen van Europeanen en de kampongs in de steden.⁶⁰ Ook geeft hij in dit deel verslag van het Volkshuisvestingscongres dat in 1922 te Semarang werd gehouden.⁶¹

Dit congres werd georganiseerd door de Sociaal Technische Vereeniging, een in 1918 opgerichte subcommissie van de Vereeniging van Locale Belangen. De Vereeniging van Locale Belangen – vergelijkbaar met de Vereniging van Nederlandse Gemeenten – was in 1912 opgericht door de Indische gemeenten, die hierdoor meer onderling overleg konden plegen over allerlei zaken betreffende de decentralisatie, en gemeenschappelijke vraagstukken gezamenlijk konden oplossen. De

vereni
in 191
congre
werd.
van he
de ste
sociaal
Tho
over de
vraagst
was, da
bevoeg
stedebo
bescho
goede v
bouw v
Te
we
vo
we
Henri M
moeilijk
inlandse
gezocht
gebruik
bouwm
bestand
In 19
gericht
en de d
werpen
De co
beleid v

vereniging, waarvan het verenigingsorgaan *Locale Belangen* voor het eerst in 1913 verscheen, organiseerde jaarlijks het zogeheten Decentralisatiecongres, waarop een bepaald onderwerp als congressthema behandeld werd. In 1922 was het thema de volkshuisvesting. Verschillende kanten van het volkshuisvestingsvraagstuk werden belicht: de hygiënische zijde, de stedenbouwkundige zijde, de technisch-architectonische zijde en de sociaal-politieke en financiële zijde.

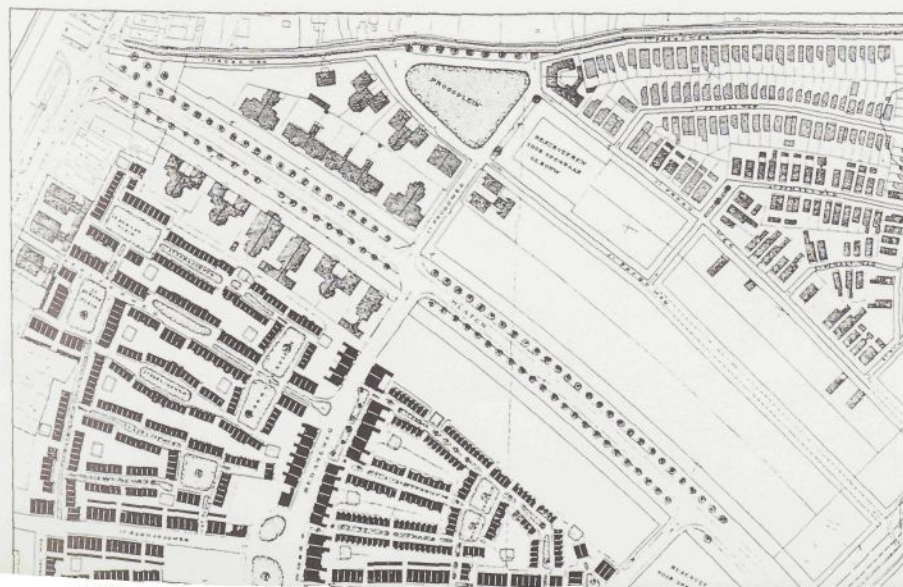
Thomas Karsten en Henri Maclaine Pont brachten pre-adviezen uit over de technisch architectonische zijde van het volkshuisvestingsvraagstuk. Karsten stelde dat het woningtype een vraagstuk op zichzelf was, dat het ontwerpen van woningen in handen moest liggen van bevoegde architecten, dat bij woningparken de bouwkundige en stedenbouwkundige behandeling als een geheel diende te worden beschouwd, en dat ook voor de goedkopere woning eisen als comfort en goede vormgeving gesteld moesten worden. Ten aanzien van de woningbouw voor de Indonesische bevolkingsgroep merkte Karsten op:

Ten volle bevredigende oplossingen voor den Inlandschen woningbouw in het groot zullen in het algemeen eerst door volwaardige en in Indië opgeleide Indonesische architecten kunnen worden gevonden.⁶²

Henri Maclaine Pont gaf een *Bijdrage tot de oplossing van de technische moeilijkheden van het volkshuisvestingsvraagstuk, speciaal voor den inlandschen bouw*. Volgens Maclaine Pont moesten de oplossingen gezocht worden in de bestudering van bij de inheemse bevolking gebruikte bouwconstructies, werkmethoden en de toepassing van speciale bouwmaterialen, zoals halve bamboespruiten die, in zeewater geloofd, bestand zijn tegen witte mieren en ander ongedierte.⁶³

In 1925 volgde een tweede Volkshuisvestingscongres, nu specifiek gericht op de woningbouw voor Indonesiërs. De inheemse woningbouw en de duurzame verbetering van slechte kampongs waren de onderwerpen van dit congres.⁶⁴

De congressen van 1922 en 1925 zijn van grote invloed geweest op het beleid van de overheid ten aanzien van de volkshuisvesting. Zo voerde

Kampongwoningbouw op het land Mlaten, Semarang. Architect Th. Karsten, ca. 1926. Het land Mlaten werd door de N.V. Volkshuisvesting Semarang in 1926 aangekocht. Karsten kreeg kort na aankoop van het land de opdracht voor het maken van een ontwerp van zowel het bebouwingsplan als de kampongwoningen.

het Gouvernement kort daarna enkele wetswijzigingen in en besloot zij financiële steun te verlenen aan de gemeenten voor de volkshuisvesting. In diverse gemeenten werd een N.V. Volkshuisvesting opgericht. Deze N.V.'s hadden uitsluitend het belang van de volkshuisvesting tot doel, voor zover daarin door particulier initiatief niet of onvoldoende werd voorzien.⁶⁵

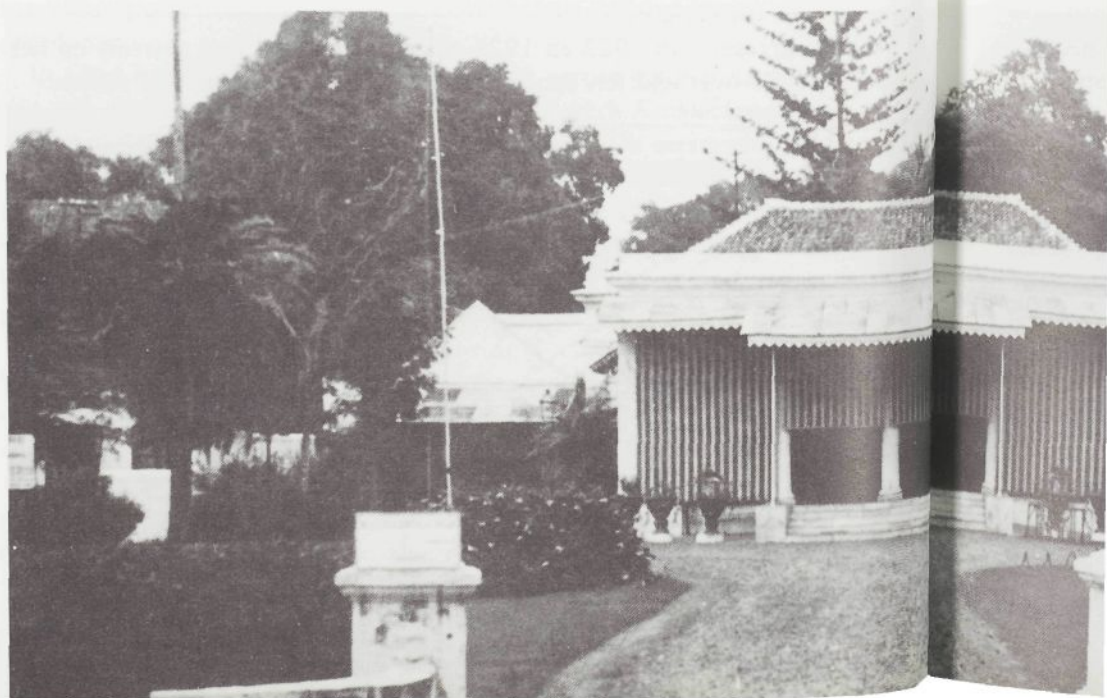
Van particuliere zijde waren het vooral handelsbedrijven, bouw- en spoorwegmaatschappijen die kleinschalige woningbouwprojecten lieten uitvoeren, in de meeste gevallen bedoeld voor de huisvesting van eigen personeel.

De in 1913 reeds door Tillema aangegeven middelen voor de verbetering van de volkshuisvesting vindt men terug in het pakket van aanbevelingen dat de organisatoren van de twee volkshuisvestingscongressen het Gouvernement aanboden. Tillema mag dan ook gezien worden als de grote voorganger op het gebied van de volkshuisvesting in Nederlands-Indië. Een derde volkshuisvestingscongres was gepland in 1942. Door de Japanse oorlogshandelingen kon dit congres niet plaatsvinden.

Woningbouw

In Indië was de gangbare woonvorm voor de kleine groep Europeanen in de negentiende eeuw het Indische huis van één verdieping met schilddak. Het grondplan toont een hoofdgebouw bestaande uit een open, van zuilen voorziene voor- en achtergalerij die met elkaar verbonden zijn door een binnengalerij waaraan ter weerszijden de overige woon- en slaapvertrekken liggen. Achter het hoofdgebouw waren aan weerskanten van de tuin de dienstvertrekken en logeerkamers gegroepeerd. De huizen lagen op ruime, schaduwrijke erven.⁶⁶

19e-eeuws woonhuis met achterliggende bijgebouwen op Koningsplein-oost 17, Batavia. Grote ruime erven met schaduw gevende beplanting.

In het negentiende-eeuwse Batavia waren deze woningen vooral te vinden in de voorstad Weltevreden rondom het toenmalige Koningsplein en Waterlooplein.⁶⁷ Het zijn juist deze huizen met hun grote erven die in de negentiende eeuw tal van Indische steden een tuinstad-karakter gaven, waarin brede wegen met beplanting en een open bebouwing de stedenbouwkundige structuur vormden.⁶⁸

Deze karakteristieke Indische woonvorm was bestemd en financieel betaalbaar voor een kleine Europese bevolkingsgroep, die in de negentiende eeuw grotendeels bestond uit het hogere leidinggevende kader van Gouvernement en bedrijfsleven. De laagstbetaalde Europeanen vonden huisvesting in de kampongs. Een middenklasse bestond eenvoudig niet.

Bij het openstellen van de kolonie in 1870 voor vrije ondernemingen en particulier kapitaal, kwam vooral na 1900 juist deze Europese middenklasse naar Nederlands-Indië, de grote cultuurondernemingen en handelsbedrijven volgend. De leden van deze klasse vestigden zich in de steden, waar hun komst al snel leidde tot woningnood en grondspeculatie. De grote vraag naar woningen en bouwgrond deed de grondprijzen in de steden zeer sterk stijgen, waardoor de bouwpercelen kleiner werden. Niet alleen werden de woningen gebouwd op nieuwe bouwgronden, ook werden binnen de kom van de gemeente liggende grote erven en particuliere landerijen gesplitst en ingeruimd voor bebouwing; op de achtererven van de negentiende-eeuwse woningen verrezen nieuwe huizen. Derhalve is in veel Indische steden na 1900 naast uitbreiding ook een verdichting van het centrum waar te nemen.

De woningen die gebouwd werden voor de hogere middenklasse kregen om toch voldoende woonruimte te behouden, twee verdiepingen. De voor- en achtergalerij die in het negentiende-eeuwse woonhuis dienst deden als respectievelijk ontvangst- en woonruimte, keren hier terug in

de vorm van veranda en balkon. In Batavia zijn van dit type woningen enkele voorbeelden te vinden op Kramat en Tanah Abang. Beide voorbeelden zijn ontworpen door de architect P.A.J. Moojen, rond 1912. Bij diens woonhuizen zijn om kosten te besparen de buitengalerijen tot minimale afmetingen beperkt. Evenals dakgoot en consoles zijn de zuilen van gewapend beton, ongeleed verbonden met het raamwerk van architraaf en borstwering. De muren zijn opgetrokken uit baksteen van inlands fabrikaat.⁶⁹ Op Kramat (Jakarta) zijn eveneens voorbeelden te vinden voor de lagere Europese middenklasse. Niet alleen Tillema ageerde tegen deze wijze van bouwen, ook uit de nog kleine hoek van bouwkundig architecten kwam kritiek. Moojen omschreef deze woningen als 'meest gruwelijken revolutiebouw'.⁷⁰ Het is echter niet verwonderlijk dat het gat in de woningmarkt opgevuld werd met dit soort woningbouw, ontworpen en uitgevoerd door zich architect noemende aannemers of bouwkundigen. Dat geldt zeker voor de periode waarin én de vraag naar goedkope huurwoningen zeer groot was én de pas opgerichte gemeentebesturen nog niet gereed waren met het opstellen van regelingen op het gebied van bouw- en woningtoezicht. Daarin trad pas na 1916 enige verandering in, toen Semarang als eerste gemeente, met een gemeentelijk uitbreidingsplan kwam.

Thomas Karsten en de Indische Stedebouw

Spreekt men over stedebouw in Nederlands-Indië in de periode 1900-1950, dan ontkomt men er niet aan de belangrijke rol te noemen die Thomas Karsten op stedebouwkundig gebied heeft gespeeld. Voor de gemeenten op Java en op de andere eilanden die door de decentralisatie autonoom werden, werd de stadsontwikkeling een gemeentelijke aangelegenheid. Richtlijnen voor het opstellen van stadsplannen bestonden niet en een gemeentelijk ambtelijk apparaat voor het opstellen van uitbreidingsplannen moesten alle gemeenten eerst opbouwen.

Het is met name Karsten geweest die direct of indirect getracht heeft stedebouwkundige richtlijnen op te stellen en de stoot gaf tot systematisch stadsvormingswerk, een typisch Indische term voor het begrip planologie. Karsten is bij vele gemeenten werkzaam geweest. Zo was hij de ontwerper van het uitbreidingsplan van de gemeenten *Semarang* (1916-1920), *Bogor* (1920) en *Malang* (1933). Als stedebouwkundig adviseur was hij verbonden aan tien andere gemeenten, waarbij hij soms werd bijgestaan door gemeentelijke stedebouwkundigen. Door Karsten's stedebouwkundige arbeid is in het planwerk van de verschillende gemeenten een zekere uniformiteit te onderkennen.

Groot is ook zijn rol geweest in de al genoemde *Vereeniging van Locale Belangen*. De Vereeniging van Locale Belangen, opgericht naar aanleiding van de decentralisatie, organiseerde jaarlijks een congres waarop belangrijke gemeentelijke vraagstukken werden besproken. Zo zijn de *volkshuisvestingscongressen* van 1922 en 1925, beide gehouden in Semarang, niet alleen belangrijk geweest voor het op gang brengen van

de kan
overhe
Kars
voorzit
concep
wettelij
Nederl
Toelicht
bescho
van de
belangr
ordonn
regering
verschil
richtlijn
In 19
T.H. B
kamp C

Het gen
volgens
woningz
dienst b
De
dat
zelf
tots
van
waa
stad
geri
toor
jare
ontv
Gou

De doels
omschre
uitbreidi
belangrij
Zij zijn o
met bred
met één l
minimaal
beplantin
tuinstad-l
Punt d
voor de t

de *kampongverbetering* in de Indische steden, maar hebben ook geleid tot overheidssteun in de volkshuisvesting.

Karsten had ook zitting in de *Stadsvormingscommissie*, die onder voorzitterschap van de rechtsgeleerde prof. R. Logemann, in 1938 een concept voor een stadsvormingsordonnantie ontwierp, welke als wettelijke basis zou moeten dienen voor al het stadsplanwerk in Nederlands-Indië. Naast de ordonnantie gaf de commissie ook een *Toelichting* op de Stadsvormingsordonnantie, waarin een uitvoerige beschouwing was opgenomen over het ontstaan, de vorm en de betekenis van de Indische stedenbouw. De Toelichting is daardoor een van de belangrijkste bronnen over de Indische stedenbouw van vóór 1940.⁷¹ De ordonnantie is als gevolg van de Japanse bezetting pas in 1948 door de regering rechtsgeldig verklaard kunnen worden. Ondanks dat hebben verschillende gemeenten kort voor de oorlog reeds gewerkt volgens de richtlijnen van deze ordonnantie.

In 1941 werd Karsten benoemd tot lector in de planologie aan de T.H. Bandung. Tijdens de Japanse bezetting werd hij geïnterneerd in het kamp Cimahi bij Bandung, waar hij in 1945 overleed.

Het gemeentelijke uitbreidingsplan van Batavia is tussen 1918 en 1921 volgens de richtlijnen van de directeur van de dienst voor grond- en woningzaken F.J. Kubatz opgesteld. De stedenbouwkundige Jobst, zelf in dienst bij de gemeente Batavia, schreef hierover:

De Gemeente Batavia kan het zich als een verdienste aanrekenen, dat zij het stedenbouwkundige vraagstuk dadelijk, nadat zij haar zelfbestuur verkreeg, in behandeling heeft genomen. In de totstandkoming van het nieuwe uitbreidingsplan zie ik een succes van de decentralisatie, want te oordeelen naar het weinige, waarmede de Regeering voor de instelling der gemeente Batavia de stad in hare stedenbouwkundige nooden tegemoet kwam en de geringe belangstelling, welke de Regeering voor de stedenbouwkunde toonde, is niet te veronderstellen, dat van die zijde in de afgelopen jaren de noodige maatregelen voor de stedenbouwkundige ontwikkeling van Batavia zouden zijn genomen indien de stad onder Gouvernements beheer was gebleven.⁷²

De doelstelling van het uitbreidingsplan was in vier punten nader omschreven. Punt vier betrof de eigenlijke uitbreiding van de stad i.e. het uitbreidingsplan in engere zin. In het uitbreidingsplan van 1918 waren de belangrijkste geprojecteerde woonwijken *Menteng* en *Nieuw Gondangdia*. Zij zijn opgezet als specifieke woonwijken voor de beter gesitueerden, met brede wegen en trottoirs. De huizen, vrijwel alle van het villa-type met één bouwlaag, zijn omgeven door tuinen, waarbij de gevelrooilijn minimaal op 6 m van de erfafscheiding ligt. De brede wegen met beplanting gaven Menteng en Nieuw Gondangdia een uitgesproken tuinstad-karakter.

Punt drie handelde over de aanpassing en geschiktmaking van het plan voor de toekomstige uitbreiding; nieuwe buitenwijken moesten ontsloten

Plan voor de bebouwing van het land Gondangdia in Batavia. Ontwerp P.A.J. Moojen, 1910. Moojen had in 1910 als lid van de Technische Commissie van de Gemeente, de opdracht gekregen een plan op te stellen voor Gondangdia. Een groot rond plein was geprojecteerd in het midden van de wijk waar de nieuwbouw van de rechtshogeschool gepland was. Een oost-west lopende boulevard moest de verbinding vormen tussen de wijk Tanah Abang en de weg naar Meester Cornelis. Hoofd- en zijwegen, met een analoge differentiatie in de verkaveling van de percelen, waren ontworpen met breedtes van 20 respectievelijk 15 en 10 meter. De bebouwing van het land Gondangdia is aangevangen in het noord-oosten, daar waar het kantoor van de bouwmaatschappij de 'Bouwploeg' die Gondangdia exploiteerde stond. Het perceel van de in 1913 gebouwde Bataviase Kunstkring is reeds ingetekend. Van het bebouwingsplan is slechts het noord-oostelijke gedeeltelijk uitgevoerd. Het grote plein is in het uitbreidingsplan van 1918 als concept terug te vinden in het kleinere en meer oostwaarts gelegen later geheten Burgermeester Bisschopplein (Taman Suropati), zo ook het idee van differentiatie van verkaveling en wegen.

Verticaal-luchtfoto uit 1939/1940 van de wijk Menteng (Jakarta) met het toenmalige Burgermeester Bisschopplein (Taman Suropati) en Logeplein. De brede weg die beide pleinen doorkruist is de Nassauboulevard (links) en Oranjaboulevard (rechts).

wordt
In vel
doorb
werd
Het s
hetzel
grote
in hoe
De
zijn v
1941.

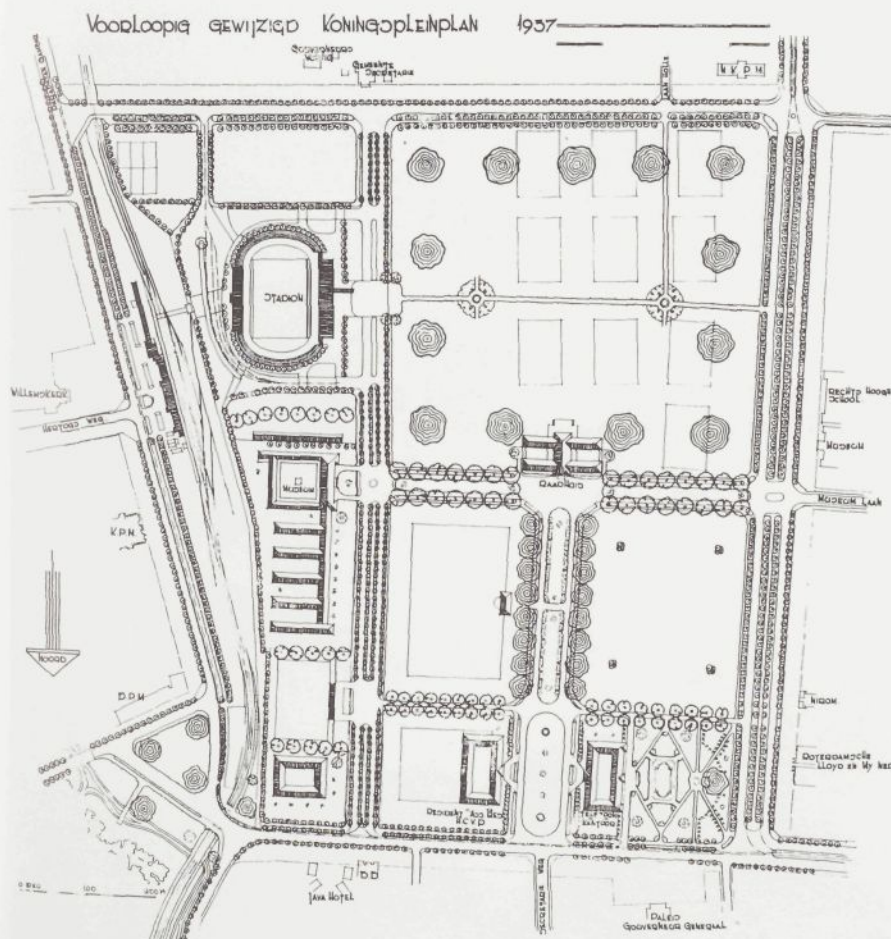
Ander
riant g
en Ke
de stre
onderu

worden door de aanleg van nieuwe verbindingswegen met het centrum. In vele gevallen zouden daarvoor bebouwde stadsgedeelten radicaal doorbroken moeten worden. Het oude Weltevreden, dat gekenmerkt werd door grote en brede wegen is als kern in het nieuwe plan behouden. Het stedenbouwkundig principe van Menteng en Nieuw Gondangdia is hetzelfde als dat van het oude Weltevreden: overzichtelijke in eenvoudige grote lijnen aangelegde verkeerswegen, die onderscheiden kunnen worden in hoofdrijnwegen en radiale hoofdstraten.

De woonwijken Menteng en Nieuw Gondangdia mogen exemplarisch zijn voor het stedenbouwkundig ontwerpen in Nederlands-Indië vóór 1941.

Andere belangrijke stedenbouwkundige ontwerpen zijn: *Nieuw Tjandi*, een riant gesitueerde woonwijk in de heuvels bij Semarang⁷³; *Darmo, Goebeng en Ketabang* in Surabaya⁷⁴; het *ontwikkelingsplan van Malang* uit 1933⁷⁵; de *strandboulevard* te Ujung Pandang (Makassar)⁷⁶; het *regerings- en hoger onderwijscomplex* in Bandung⁷⁷; en het *Koningspleinplan* in Batavia.⁷⁸

Ontwerpplan Koningsplein,
Gemeentewerken Batavia i.s.m.
Th. Karsten, 1937.

11 De periode 1949-1970

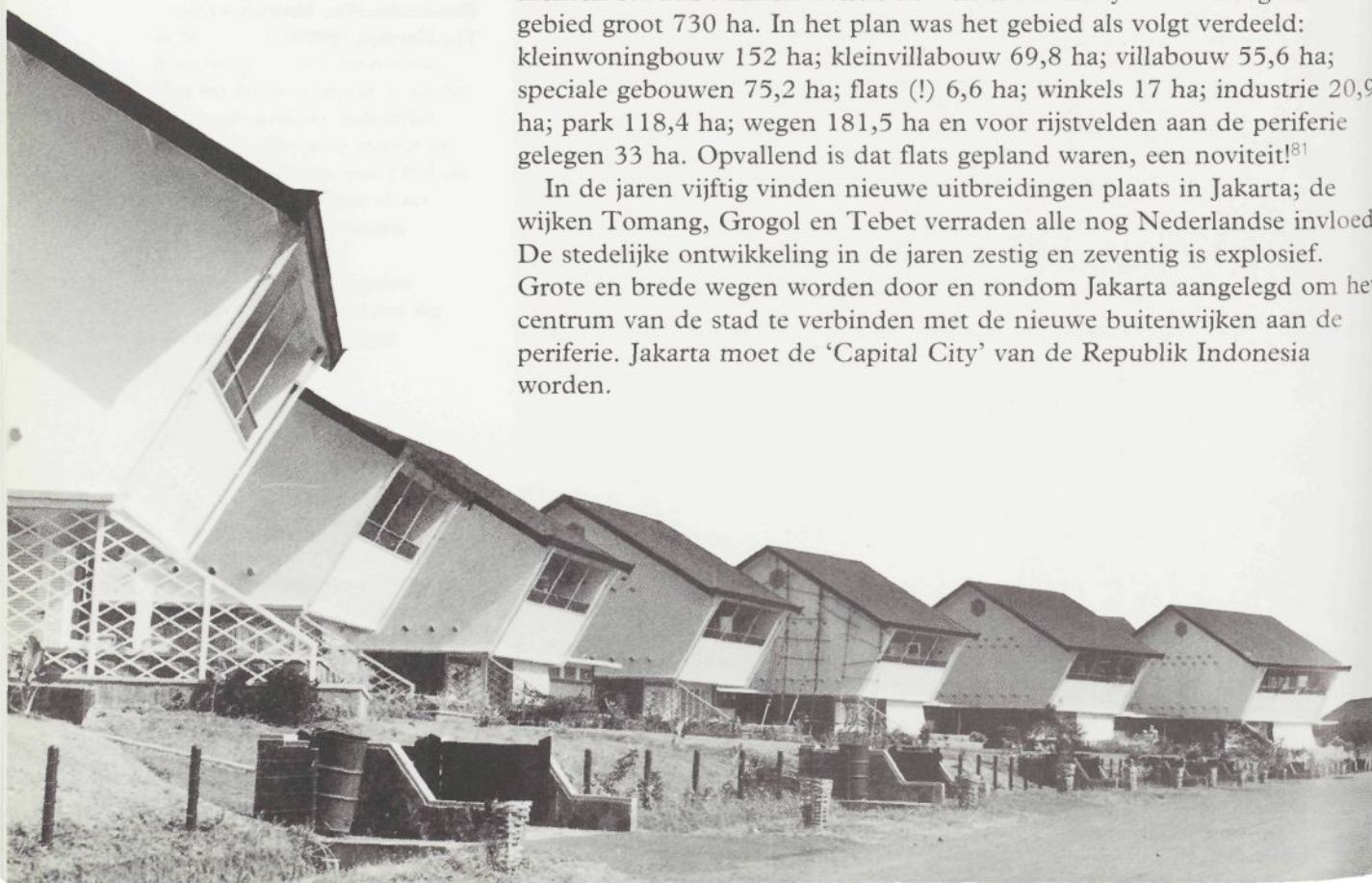
Na 1949 blijven nog enkele Nederlandse architecten en stedenbouwkundigen werkzaam in de nieuw gevormde, onafhankelijke Republiek Indonesia. Samen met Indonesische collega's ontwerpen ze stadsplannen en gebouwen.

Na de oorlog is het stadsplanwerk ter hand genomen door de nog beschikbare stedenbouwkundigen, die in een *Centraal Planologisch Bureau*, ressorterend onder het Departement van Verkeer en Waterstaat, waren ondergebracht. Tot hoofd van het Centraal Planologisch Bureau werd *J.P. Thijsse* benoemd, vóór de oorlog werkzaam bij de gemeente Bandung. De beschikbare stedenbouwkundigen werden uitgezonden naar steden die sterk geleden hadden onder de oorlogshandelingen en waarvoor nieuwe stadsplannen opgesteld moesten worden. Eind 1948 kwamen verschillende stadsplannen gereed, zoals die van Ujung Pandang, Menado, Ambon en Cilacap.⁷⁹

Op het Centraal Planologisch Bureau was ook de Indonesische stedenbouwkundige *Soesilo* werkzaam, die vóór de oorlog medewerker van Karsten was. Hij ontwierp in 1948 het stadsplan van Kebayoran, de als satelliet-stad gedachte nieuwe voorstad van Jakarta, waar honderdduizend mensen zouden kunnen wonen en werken.⁸⁰ Kebayoran besloeg een gebied groot 730 ha. In het plan was het gebied als volgt verdeeld: kleinwoningbouw 152 ha; kleinvillabouw 69,8 ha; villabouw 55,6 ha; speciale gebouwen 75,2 ha; flats (!) 6,6 ha; winkels 17 ha; industrie 20,9 ha; park 118,4 ha; wegen 181,5 ha en voor rijstvelden aan de periferie gelegen 33 ha. Opvallend is dat flats gepland waren, een noviteit!⁸¹

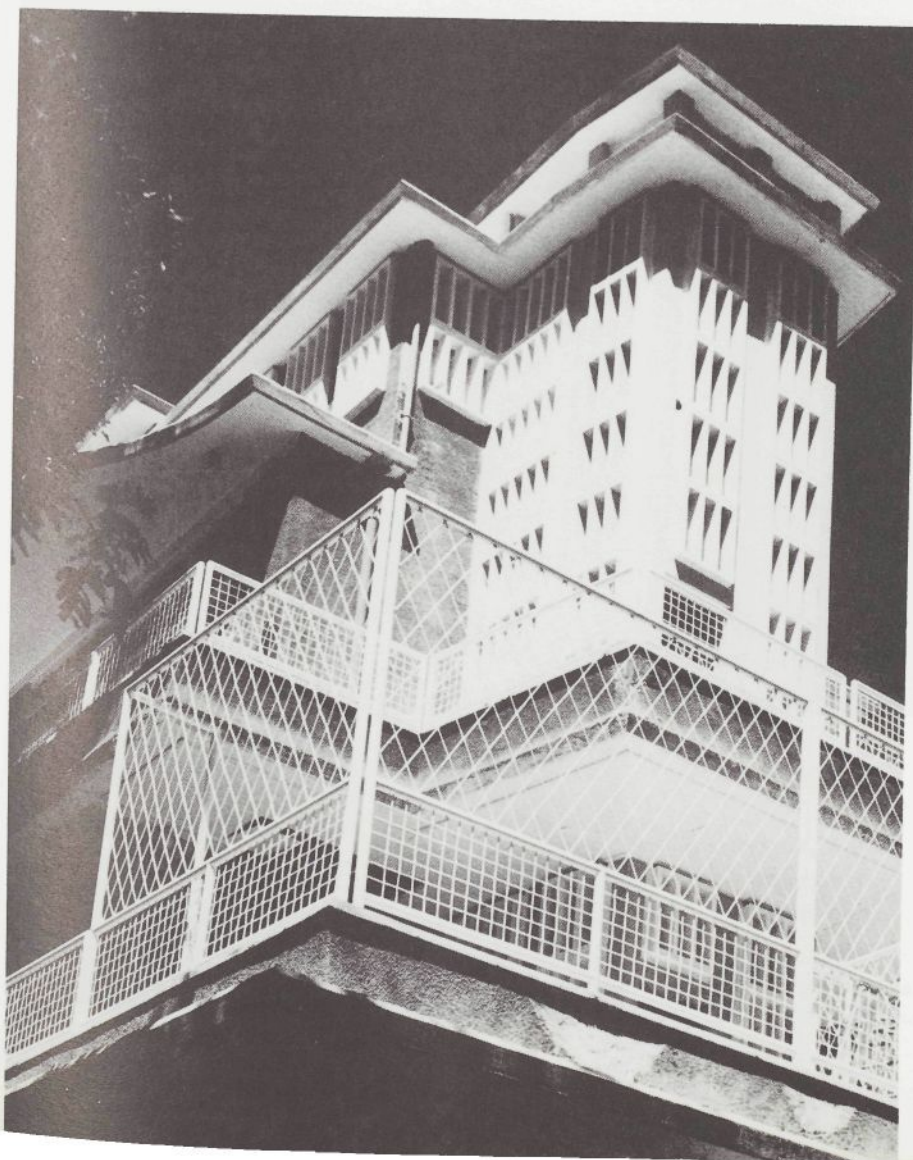
In de jaren vijftig vinden nieuwe uitbreidingen plaats in Jakarta; de wijken Tomang, Grogol en Tebet verraden alle nog Nederlandse invloed. De stedelijke ontwikkeling in de jaren zestig en zeventig is explosief. Grote en brede wegen worden door en rondom Jakarta aangelegd om het centrum van de stad te verbinden met de nieuwe buitenwijken aan de periferie. Jakarta moet de 'Capital City' van de Republiek Indonesia worden.

*Woonhuizen in Kebayoran,
Kebayoran Baru, Jakarta.
Uitvoering Nedam, ca.
1950-1955.*

H.C.-flat, Jakarta, Kebayoran Baru. Uitvoering Nedam, ca. 1950-1955.

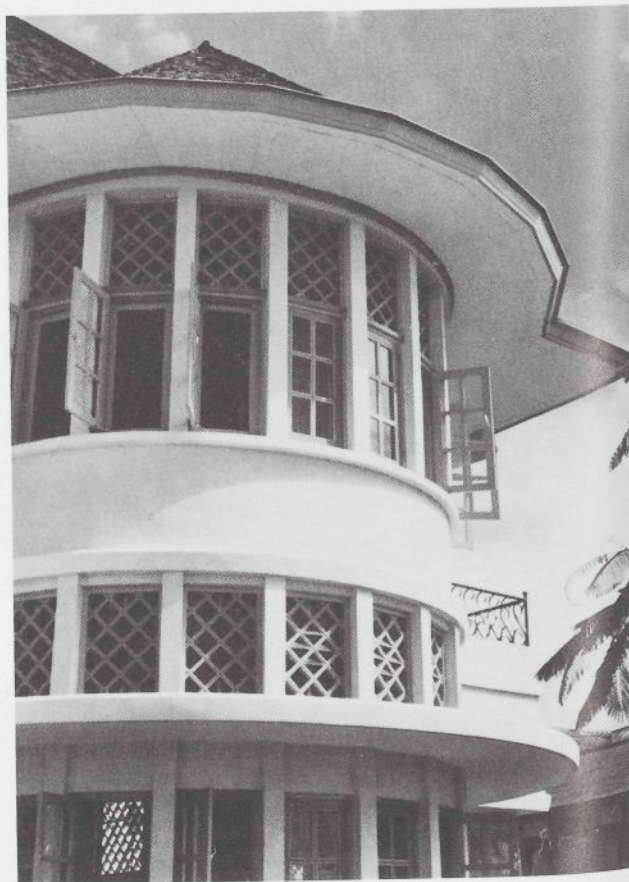
H.C.-flat, Jakarta, Kebayoran Baru. Detail trapportaal.

*Directiewoning Gebr. van Swaay,
Jakarta, Kebayoran Baru.
Uitvoering Nedam, ca.
1950-1955.*

*Instantiewoning KJCPL-Inter
Ocean Lines, Jakarta, Kebayoran
Baru. Uitvoering Nedam, ca.
1950.*

*Instantiewoning KJCPL-Inter
Ocean Lines.*

Het
Op d
Nede
Weste
A.V.
direct
de in
minor
1948
kanto
hande
was g
de oo
dat in
'Nestl
Jakarta
gebou
Tama
pracht
bouww

Gmelig
onder d
Kreiss
van 19
flatgebo
met Gr
Pet, v
Asrama

Het ingenieursbureau-Ingenegeren en Vrijburg

Op dit ingenieurs-bureau, dat gevestigd was in Bandung, was naast de Nederlandse architecten zoals *A.W. Gmelig Meyling*, *A.R.M. Kreisler*, *M. Westerduin* en *G. Pet* ook de Indonesische architect *Hardjono* werkzaam.

A.W. Gmelig Meyling was van 1937 tot en met 1957 architect-directeur van het bureau. Enkele werken van vóór de oorlog (1941) zijn de inrichting van de Oranje Nassau-apotheek aan de Javaweg (jl. Cokroaminoto) in Jakarta en twee woonhuizen op Ciumbuluit in Bandung. In 1948 had *Gmelig Meyling* de verbouwing en uitbreiding van het kantoorgebouw 'GEBEO' aan de jl. Asia Afrika in Bandung onder handen. Het gebouw, ontworpen door *Wolff Schoemaker* in de jaren '30, was gedeeltelijk verwoest in de bersiaptijd. Enkele andere werken van na de oorlog zijn het faculteitsgebouw van Landbouw Wetenschap te Bogor, dat in 1948 ontworpen werd i.s.m. *A.R.M. Kreisler*; het flatgebouw 'Nestlé' in Jakarta (1951); het gebouw Pusat Perkebunan Negara in Jakarta, eveneens i.s.m. *Kreisler* ontworpen (1955) en tenslotte het gebouw van het Direktorat Penyelidikan Masalah Bangunan aan de jl. Taman Sari in Bandung (1956). De laatste twee genoemde werken zijn prachtige voorbeelden van 50er-jaren architectuur: kubische bouwvolumen en een 'louvres-gevel' om het zonlicht buiten te houden.

Gebouw Pusat Perkebunan Negara, Jakarta. Architect A.W. Gmelig Meyling, 1955.

Gmelig Meyling heeft daarnaast ook werken van *J.F.L. Blankenberg* onder directie uitgevoerd.

Kreisler, die gewerkt heeft op het bureau *Fermont-Ed. Cuypers*, was van 1948 tot 1958 verbonden aan het bureau *Ingenegeren-Vrijburg*. Het flatgebouw van de Nederlandse Ambassade in Jakarta ontwierp hij samen met *Gmelig Meyling*.

Pet, van 1954 tot 1957 werkzaam op het bureau, ontwierp in 1956 het Asrama-gebouw op pasar Minggu in Jakarta. *Westerduin* die vanaf 1952

*R.K. Chinese kerk, Medan.
Architect H. Groenewegen,
1934.*

in dienst was bij het bureau heeft verscheidene woonhuizen in Kebayoran gebouwd. Hardjono tenslotte ontwierp in 1956 het woonhuis van de heer Adenis in Jakarta.

Han Groenewegen

Het oeuvre van de architect H. Groenewegen is voor wat betreft Indonesië onder te verdelen in een vóóroorlogse of Medanse periode en in een naoorlogse periode, wanneer hij als architect gevestigd is in Jakarta. Groenewegen werd geboren in 1888 en was van 1920 tot 1927 zelfstandig architect in Den Haag. In 1927 vertrok hij naar Indonesië en vestigde zich in Medan waar hij van 1927 tot 1942 een eigen bureau leidde. Werken uit de Medanse tijd zijn naast de vele woonhuizen in Polonia bijvoorbeeld de R.K. Chinese kerk met pastorie (1934); het Medans zwembad (1939) en de 'Oranje-school' (1941), alle in Medan.

Vanaf 1947 tot aan zijn dood in 1980 woonde Groenewegen in Jakarta. Kort na de oorlog werkte hij mee aan de centrale wederopbouwplannen. Een van de eerste gebouwen van Groenewegen in Jakarta is de in 1950 ontworpen bioscoop 'Menteng', liggend aan de jalan Cokroaminoto (Jawaweg). Andere ontwerpen in Jakarta zijn de woonhuizen voor de 'Javasche Bank' (1952); het ziekenhuis Sumber Waras in Grogol (1957); een crematorium (1958) en de Nederlandse ambassade en kanselarij (1960 en 1966). Vanaf 1957 werkte Groenewegen samen met de Indonesische architect *F. Silaban*. Het ontwerp van de Bank Indonesia aan de jl. Thamrin in Jakarta, dat in een besloten prijsvraag tussen Silaban, *Liem Bwan Tjie* en het bureau Ingenegeren-Vrijburg werd gekozen, was een van de eerste projecten, waarin Groenewegen met Silaban samenwerkte.

De
In

In de
Indon
Band
overh
Anwa
Indon
Indon
studee
met S
Een
woonk
Behalv
Liem
zieken
behoor
Ambo

De eerste generatie Indonesische architecten⁸²

12

73

In de periode vóór de Tweede Wereldoorlog waren reeds enkele Indonesische architecten werkzaam. Afgestudeerd aan de T.H. in Bandung, waren zij dan wel bij Nederlandse architectenbureaus of bij de overheid in dienst of hadden een eigen ontwerppraktijk. Zo behoorden *Anwari* en *A. Sukarno*, de latere eerste President van de Republiek Indonesia, in het begin van de jaren twintig tot de eerste groep Indonesische studenten die aan de in 1920 geopende T.H. Bandung studeerden. De civiel-ingenieur *Roosseno* die in 1931 kort samenwerkte met Sukarno voerde vanaf 1932 een eigen bouwbedrijf.

Een van de eerste ontwerpen van de architect *Liem Bwan Tjie* is het woonhuis in Semarang voor dr. ir. Han Tiauw Tjong, daterend uit 1932. Behalve particuliere woonhuizen, instantie-woningen en kantoren, heeft Liem Bwan Tjie ontwerpen gemaakt voor bioskopen, zwembaden, ziekenhuizen en grafmonumenten. Tot een van zijn grootste opdrachten behoort het ontwerp van een ziekenhuiscomplex op Karang Panjang in Ambon-stad, uitgevoerd in de jaren 1963 en 1964.

De Jalan Thamrin in Jakarta verbindt de benedenstad met Kebayoran Baru en is de belangrijkste verkeersader door het centrum. De weg werd begin jaren '60 aangelegd en vormde een belangrijke doorbraak in de stad. Het gebouw rechts is Wisma Nusantara (1970). Het gebouw links nadert zijn voltooiing (nov. 1989).

Hotel Indonesia, Jalan Thamrin, Jakarta. Architect Sørensen, 1960.

Foto rechts.

Andere Indonesische architecten waren *Sudarsono, Soehamir* en *F. Silaban*. Silaban, die vanaf 1937 werkzaam was als hoofd van de Genie in west-Kalimantan, werd in 1942 benoemd tot directeur van de Gemeentewerken van Bogor, het voormalige Buitenzorg. Hij vervulde deze post tot 1965, onderbroken in 1951 voor een jaar studie aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam.

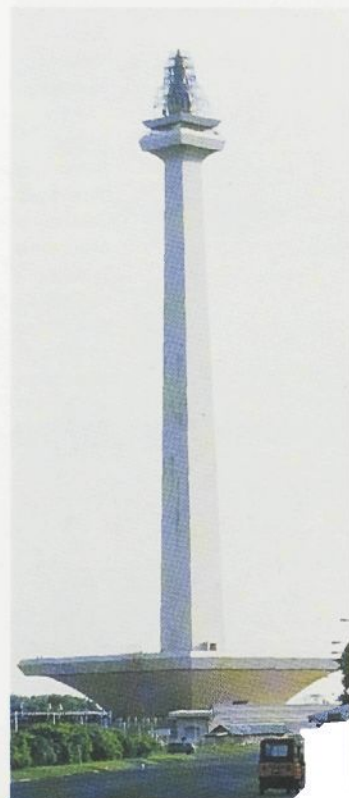
Na de Tweede Wereldoorlog, in de periode tot de instelling in 1965 van de 'Orde Baru', de nieuwe politieke orde, zijn het bovengenoemden die samen met jongere Indonesische architecten, zoals die afgestudeerd zijn aan het Institut Teknologi Bandung⁸³ of Technische Hogescholen in het buitenland, de bouwwerken ontwerpen die het zelfbewustzijn van de nog jonge onafhankelijke Republiek Indonesia uitdragen.

Het bouwen aan de natie, 'nation-building' genoemd door Sukarno, kenmerkte zich in de twee decennia na de onafhankelijkheid door grootschalige projecten, in de jaren '50 nog opgetrokken in een Nederlandse wederopbouwstijl, in de jaren '60 veelal in een anonieme 'International Style'.

Met name in Jakarta, dat een grootstedelijke allure als de 'Capital-City' van de Republiek Indonesia moest gaan uitstralen, zijn begin jaren '60 enkele grote projecten uitgevoerd in samenwerking met en onder consultancy van buitenlandse technici, komend uit de Verenigde Staten van Amerika, Japan, Rusland en China.

Een van de grote projecten was de organisatie in 1962 van de vierde Aziatische Spelen (Asean Games) in Jakarta. Dit sportfeestje leidde tot weer nieuwe projecten zoals de aanleg van het klaverblad Semanggi en

Nationaal Monument (MONAS) op Medan Merdeka, het voormalige Koningsplein, te Jakarta. ca. 1962

vierbaanswegen van en naar het sportcomplex, waarbij enkele grote doorbraken in de stad, die reeds voor de oorlog gepland waren, nu uitgevoerd werden. Een van de belangrijkste doorbraken is de jalan Thamrin in het centrum van Jakarta, die een verbinding vormt tussen de oude 17e eeuwse benedenstad en Kebayoran.

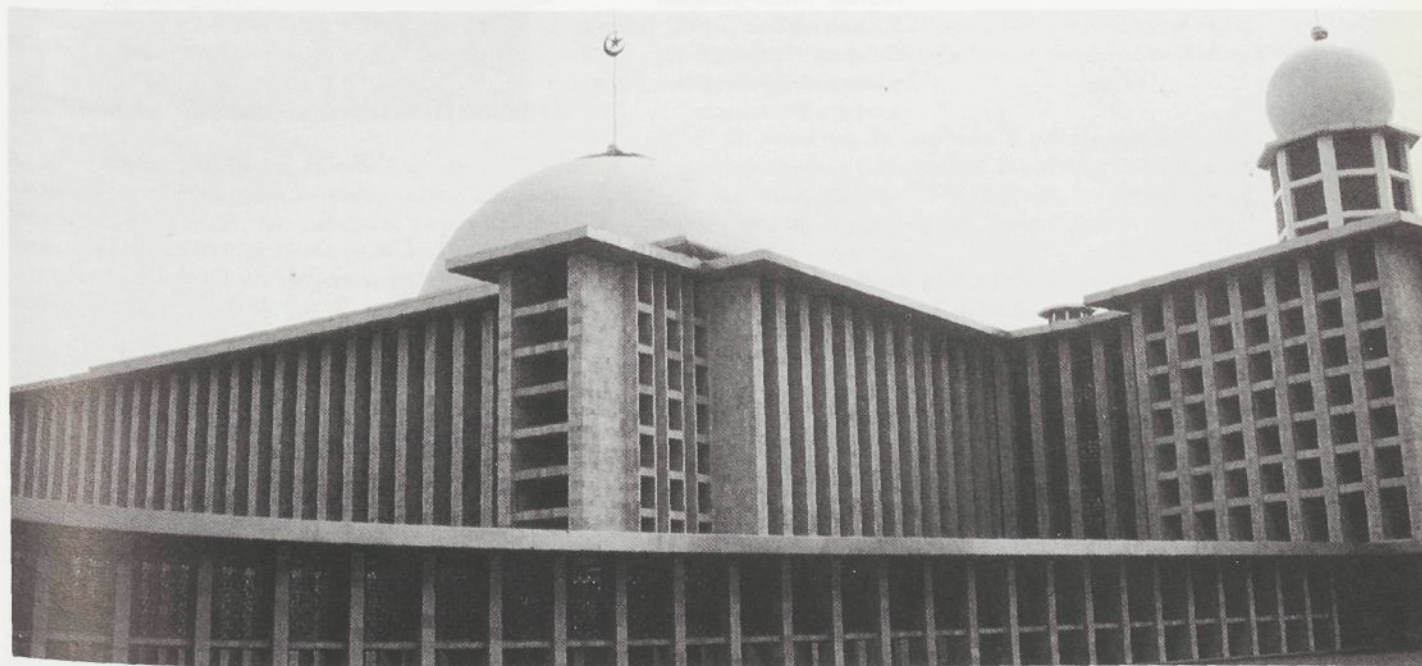
Aan de jalan Thamrin op de grens van Menteng verrees in 1960 het 14 verdiepingen tellende Hotel Indonesia, ontworpen door de Deense architect Sørensen.

Andere werken in Jakarta uit de jaren '60 zijn: het gebouw van de procureur-generaal, naar ontwerp van *Hatmadi Pinandoyo*; het gebouw DPR-MPR gebouw (1960-1965) naar ontwerp van *Sujudi*, die aan de Technische Universiteit van Berlijn studeerde; het Nationaal Monument (Monas) op Medan Merdeka, het voormalige Koningsplein, en het in 1970 gereed gekomen 32 verdiepingen tellende Wisma Nusantara, ontworpen door het Japanse ingenieursbureau Mitsui & Co. Ltd.

Een laatste voorbeeld is de Mesjid Istiqlal, die *Silaban* midden zestiger jaren ontwierp en één van de allergrootste moskeeën is van Azië. De moskee is gesitueerd tussen het voormalige Koningsplein en Waterlooplein, op de plek waar tot 1957 de citadel Prins Hendrik stond.

Een reactie op deze wijze van niet alleen grootschalig maar ook anoniem bouwen bleef niet uit. Steeds meer grijpt men nu in Indonesië naar een op de traditionele inheemse architectuur gebaseerde vormtaal. De architectuurgeschiedenis lijkt zich te herhalen in Indonesië.

Mesjid Istiqlal, Jakarta. Architect F. Silaban, ca. 1965.

Het zoeken naar en de discussie over een herkenbare eigen identiteit is een proces dat zestig jaar geleden zich al heeft afgespeeld in Indonesië onder Nederlandse architecten als Maclaine Pont, Wolff Schoemaker, Berlage en Karsten in wat toen de 'Indische' identiteit werd genoemd. Zij zagen destijds een grote rol weggelegd voor de Indonesische architect in de vorming van een specifieke Indische bouwstijl.

Interieur transit-paviljoen
Soekarno-Hatta airport, Jakarta.
Gebouwd 1980-1985. De
paviljoenen zijn in de vorm van
pendoppo's ontworpen.

Note

- 1 He koffie
- 2 P.A. druk 1988, 1
- 3 De rehabili samenv R. Gill.
- 4 ir. 7 bijzonde
- 5 Chs Nederla Weekbl
- 6 P.A. Nederla Bouwen
- 7 De I Nederla De laagste hoogste 1e klasse eer hij d grondige sprake. geplaatst Encyclop 's-Grave
- 8 Van l bouwkun 's-Grave werkzaam ingenieur werken.
- 9 Mooj
- 10 H.P. cultuur en
- 11 Pasa gouverne overnacht
- 12 Alma Batavia z.

- 1 Het duurde tot 1915 voordat de gedwongen koffiecultuur in de Preanger werd afgeschaft.
- 2 P.A. Daum, *Ups en Downs in het Indische leven*, (1e druk 1892), 8e druk, Nijgh en van Ditmar, Amsterdam 1988, p. 141.
- 3 De restauratie van de schouwburg betrof een rehabilitatieproject in het kader van de interstedelijke samenwerking tussen Jakarta en Rotterdam. Architect ir. R. Gill.
- 4 ir. Th. Nix, *De Vormleer van de Stedebouw in het bijzonder voor Indonesië*, Heemstede 1949, p. 192.
- 5 Chs.E.J. Meyll, 'Eenige proeven van moderne Nederlandsch-Indische Bouwkunst', *Bouwkundig Weekblad* 32 (1912), p. 579.
- 6 P.A.J. Moojen, 'Ontwikkeling der bouwkunst in Nederlandsch-Indië 1. Nederlandsche bouwkunst', *Bouwen* 1e halve jaargang (1924), p. 105.
- 7 De Indische Waterstaatsdienst was evenals die in Nederland in de 19e eeuw sterk hiërarchisch geformeerd. De laagste rang was die van opzichter 3e klasse, de hoogste eerst aanwezig (hoofd)ingenieur. Een opzichter 1e klasse diende eerst een architecten-examen afleggen eer hij de titel van architect mocht dragen. Van een grondige bouwkundige scholing was echter geenszins sprake. Als waterstaats-architect kon men tevens geplaatst worden bij waterbouwkundige werken. Zie ook: *Encyclopaedie van Nederlands-Indië*, vierde deel, 's-Gravenhage-Leiden 1921, 'Waterstaat', pp. 700-731.
- 8 Van Lakerveld en Brocx, *Handleiding voor bouwkundigen en industrielen in Nederlandsch Oost-Indië*, 's-Gravenhage 1864. A. van Lakerveld was in 1855 werkzaam als architect 1e klasse en W.L. Brocx als ingenieur 1e klasse bij de Waterstaat en 's Lands civiele werken.
- 9 Moojen op. cit. (noot 6), p. 105.
- 10 H.P. Berlage, *Mijn Indische Reis, gedachten over cultuur en kunst*, Rotterdam 1931, p. 30.
- 11 Pasangrahans zijn tijdelijke onderkomens waar gouvernementsambtenaren op dienstreis kunnen overnachten.
- 12 *Almanak van Nederlandsch Indië voor het jaar 1834*, Batavia z.j., p. 10.
- 13 1e afd.: Batavia; 2e afd.: Semarang; 3e afd.: Bandong en 4e afd.: Surabaya.
- 14 Zie: *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar (...) [1892-1928]*.
- 15 *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1909*, Batavia 1911, p. 53.
- 16 Ibidem p. 55.
- 17 *Verslag van de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1912*, 1e gedeelte, Batavia 1915, p. 91.
- 18 Zie: S. Snuyf, *Architecture in Netherlands East-India*, Essay Netherlands East Indian San Fransisco-Committee, no. 11, Dep. of Agriculture, Industry and Commerce. Semarang, Soerabaia, Den Haag 1914, p. 2 r en 6 r.
- 19 Berlage, op. cit. (noot 10), p. 29.
- 20 E. Kühr, 'Gebouwen voor de Burgerluchtvaart in Nederlandsch-Indië', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 3, pp. 54-62; H.A. Breuning, 'Een klein utiliteitswerk', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 31 (1928), pp. 134-138.
- 21 M.B. Tideman, 'De in aanbouw zijnde nieuwe C.B.Z. te Soerabaia', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 2, pp. 58-63.
- 22 E.J. Eggink, 'Na 25 jaar', *Beknopt Gedenkschrift ter Gelegenheid van het 25-jarig bestaan der gemeente Batavia*, Batavia 1930, pp. 22-27.
- 23 G. Flieringa, *De zorg voor de volkshuisvesting in de stadsgemeenten in Nederlandsch Oost-Indië, in het bijzonder in Semarang*, Proefschrift T.H. Delft, Rotterdam 1930, pp. 137-148; Eggink, op. cit. (noot 22), pp. 95-101.
- 24 De achterliggende gedachte was dat de ambtenaren beter konden werken in Bandong, waar het klimaat koeler was dan in Batavia.
- 25 'Werken van het A.I.A.-bureau te Soerabaja', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 6, pp. 135-139; *Batavia als Handels-, Industrie- en Woonstad, Batavia as a Commercial, Industrial and Residential Center*, Batavia-Amsterdam 1937, pp. 233-235.
- 26 J.J. Jiskoot, 'De burgermeesterswoning van Makassar', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 1, pp. 6-8.

27 De Nedam was vanaf 1921 met een vestiging in Surabaya werkzaam in Nederlands-Indië en had zowel bouwkundige als waterbouwkundige projecten in uitvoering. In 1936 werd een kantoor in Batavia geopend. Voor de werken uitgevoerd door de Nedam in Nederlands-Indië zie: *Album N.V. Nederlandsche aanneming maatschappij v/h Fa. H.F. Boersma, hoofdkantoor 's-Gravenhage - bijkantoren Nederlandsch-Indië Soerabaja & Batavia, 's-Gravenhage 1934*. Voor een lijst van werken uitgevoerd in Batavia zie: *Batavia* op. cit. (noot 25), pp. 295-297.

28 Deze gegevens werden verstrekt door Mw. R. Verheyen-Bel, een dochter van G.J. Bel. G.J. Bel is zeker de aannemer van het Jaarbeursgebouw in Bandung, zie: 'De Jaarbeurs te Bandoeng', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), p. 213.

29 Bert Gerlagh, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979, pp. 79-101.

30 'Hulswit †', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 7 (1922-1923), pp. 130-133; Gerlagh, op. cit. (noot 29), pp. 79-87 i.h.b. 80-81.

31 De Kathedraal is in 1985-1986 uiterst zorgvuldig gerestaureerd door het Indonesisch architectenbureau Han Awal & Partners. Een teruggevonden bouwtekening was gesigeneerd met de naam Pater Dijkmans. Zie voor de restauratie: Han Awal, 'Pemugaran Kathedral', *Architrave* (1986) no. maret-april, pp. 46-49.

32 Manfred Bock, 'Bouwmateriaal', in: *Berlage 1856-1934*, 2e druk, Amsterdam 1979, pp. 16-17, (monografieën van de Stichting Architectuur Museum).

33 C.J., 'Uit Insulinde, De Indische Pers over een Nederlandsch Architect', *De Opmerker* 44 (1909), p. 283; Red., 'Naar aanleiding van de Open Brief', *De Opmerker* 44 (1909), p. 405; Het Bestuur [B.N.A.], 'Kwestie Moojen-Cuypers', *De Opmerker* 46 (1911), pp. 193-194.

34 Berlage, op. cit. (noot 10), p. 31.

35 Zie oeuvre-catalogus behorend bij: Gerlagh, op. cit. (noot 29)

36 A.P. Smits zorgde voor de decoraties interieur. Smits was in Nederland lid van de Nederlandsche Vereniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst. Zie: G. Fanelli, *Moderne Architectuur in Nederland 1900-1940*, 's-Gravenhage 1978, p. 25, 188, 192, 199, 331.

37 C.J.A. Gokkel, 'Bouwkunst in Batavia', *Bouwkundig*

Weekblad 27 (1907), pp. 18-20; Meyll, op. cit. (noot 5) pp. 578-580 en 589-593.

38 Zie noot 33.

39 P.A.J. Moojen, 'Bouwkunst', *Weekblad voor Indië* 4 (1907), no. 2, p. 35.

40 Moojen, op. cit. (noot 39), p. 35; Meyll, op. cit. (noot 5), p. 579.

41 Tjerk Ruimschotel, 'Berlage in Batavia, Nederlands-Indische Bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 3 juli 1987, CS p. 8.

42 Meyll, op. cit. (noot 5), pp. 592-593.

43 Ruimschotel, op. cit. (noot 41)

44 H. Maclaine Pont, 'Het nieuwe hoofdbureau der Semarang-Cheribon-Stoomtrammaatschappij te Tegal', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 1 (1916-1917), pp. 89-98.

45 C.P. Wolff Schoemaker 'Indonesische kunst', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 376-378 en 415-417; C.P. Wolff Schoemaker, 'Indische bouwkunst en de ontwikkelingsmogelijkheid van een Indo-Europeeschen Architectuur stijl', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, pp. 188-194.

46 H. Maclaine Pont, 'Het inlandsch bouwambacht, zijn beteekenis....en toekomst?', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, pp. 215-225.

47 Ben F. van Leerdaam, *Henri Maclaine Pont, architect tussen twee werelden*, Delft 1988, p. 68; Helen Jessup, 'Four Dutch Buildings in Indonesia I Henri Maclaine Pont's Institute of Technology, Bandung', *Orientations* 13 (1982), no. 9, pp. 32-39.

48 Th. Karsten, 'Opmerkingen over de ontwikkelingsmogelijkheid der inheemse Bouwkunst', in: *Handelingen van het 1e Congres Taal- Land- en Volkenkunde van Java*, 1919, n.p., n.d., pp. 241 ev.

49 Helen Jessup, 'Four Dutch Buildings in Indonesia II Thomas Karsten's Folk Theatre, Semarang', *Orientations* 13 (1982), no. 10, pp. 24-32; Helen Jessup, 'Four Dutch Buildings in Indonesia II Thomas Karsten's Sonobudoyo Museum, Jogjakarta', *Orientations* 13 (1982), no. 11, pp. 24-31.

50 Berlage, op. cit. (noot 10), p. 102.

51 Berlage, op. cit. (noot 10), p. 103 en 105.

52 Be

53 TI
Locale

54 TH
I.B.T.

55 D.
het 'Ni
Berg [e
bouwu
C.L. Te

56 C.
Locale
uitbreid
uitgevoe

57 H.J
huis en

58 Ibid

59 Het
nog te h
Besar 8,
Taman

60 H.F
'het wom
1915-19
2e stuk,

61 Ibid
Flieringa

62 Flier

63 Tille

64 Flier

65 Ibid
95-101.

66 Voor
Indische
Rotterdam
Herkomst,
100-109.

67 Het
Lapangar

68 H. A

52 Berlage, op. cit. (noot 10), p. 106.

53 Th. Karsten, 'Iets over de Centrale Pasar', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 2, p. 54.

54 Th. Karsten, 'Twee Semarangse Kantoorgebouwen', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 2, p. 54.

55 D.C. Segaar-Höweler, 'A.F. Aalbers, architect van het 'Nieuwe Bouwen' in Bandung', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, pp. 103-112.

56 C. Citroen, 'Het Raadhuis te Soerabaja', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 1, pp. 12-14. De geplande uitbreidingen van het raadhuis zijn verder niet uitgevoerd.

57 H.F. Tillema, *Van wonen en bewonen, van bouwen, huis en erf*, Tjandi-Semarang 1913.

58 Ibidem, p. 153.

59 Het stratenplan van de modelkampong is nu (1990) nog te herkennen in Jakarta in de straten: jalan Mangga Besar 8, jalan Mangga Besar, jalan Taman Sari en jalan Taman Sari 11.

60 H.F. Tillema, *Kromoblanda, over het vraagstuk van 'het wonen' in Kromo's groote land*, 5 delen, 's-Gravenhage 1915-1922; Over modelkampong Taman Sari zie deel 5, 2e stuk, pp. 792, 871-874.

61 Ibidem, deel 5, 1e stuk, pp. vii-xxvii; zie ook Flieringa, op. cit. (noot 23), pp. 85-101.

62 Flieringa, op. cit. (noot 23), pp. 94-95.

63 Tillema, op. cit. (noot 60), deel 5, 1e stuk, p. xxv.

64 Flieringa, op. cit. (noot 23), pp. 102-120.

65 Ibidem, pp. 137-148; Eggink, op. cit. (noot 22), pp. 95-101.

66 Voor een beschrijving van het negentiende-eeuwse Indische woonhuis zie: H.P. Berlage, *Mijn Indische Reis*, Rotterdam 1931, p. 28; E. du Perron, *Land van Herkomst*, 11e druk, Amsterdam 1982, pp. 99-120, i.h.b. 100-109.

67 Het huidige Medan Merdeka respectievelijk Lapangan Benteng.

68 H. Akihary, *Koloniale architectuur en stedenbouw in*

Batavia 1900-1950, ongepubliceerde doctoraalscriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, pp. 20-21.

69 Meyll, op. cit. (noot 5), p. 592.

70 Moojen, op. cit. (noot 6), p. 109.

71 *Ontwerp Stadsvormingsordonnantie Stadsgemeenten Java*, 1e rapport der Stadsvormingscommissie, met Toelichting, Batavia 1939.

72 G.E. Jobst, 'De Stedebouwkundige ontwikkeling van Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 5-6, p. 7.

73 A. Plate, 'Het uitbreidingsplan der gemeente Semarang', *De Ingenieur* (1918), no. 22, p. 408; H. Maclaine Pont, 'Een algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan voor de gemeente Semarang', *De Ingenieur* (1918), no. 18, pp. 328-334; W. Elenbaas, 'Het Semarangsche Heuvelplan', *De Ingenieur* (1918), no. 19, pp. 355-356; A. Plate, 'Het uitbreidingsplan der Indische gemeenten', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 6 (1921), no. 4, pp. 99-110 en no. 5, pp. 145-160; Th. Karsten, 'Over de Semarangsche conceptbouwverordening', *Locale Belangen* 6 (1918), no. 4, p. 139 en no. 5, p. 194; Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van de stedenbouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct. scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam 1983, pp. 93-126.

74 G.H. von Faber, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933, hfdst. 1 en 2.

75 Th. Karsten, 'Het ontwikkelingsplan der gemeente Malang', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 3, pp. 59-72; F.J.M. van Liempt, 'Het grondbedrijf als factor voor de stadsvorming', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 2, pp. 55-68; Bogaers, op. cit. (noot 73), pp. 127-147.

76 H.F. Brune, 'De strandboulevard te Makassar', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 6, pp. 177-181.

77 Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, pp. 97-101.

78 De directeur van den Dienst Stadsontwikkeling en Volkshuisvesting, 'Het Koningspleinplan 1937', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 159-172; Fermont-Cuypers, 'Het plan van het Architecten- en Ingenieursbureau Fermont-Cuypers', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 135-136; ir. P.J. Willekes

80 Macdonald, 'Het Koningspleinplan 1937', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 1, pp 8-10; ir. W. Preij, 'Nog eens: het Koningsplein-plan 1937', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 1, pp. 10-15.

79 J.P. Thijsse, 'Indonesië: stand van het stedenbouwkundig werk', *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw*, (1949), mei, p. 89.

80 V.R. van Romondt, 'De toekomstige Javaanse stad naar aanleiding van het stadsplan voor Kebajoran', *de Ingenieur in Indonesië* 2 (1950), no. 4; R. Soesilo, 'Naschrift', *de Ingenieur in Indonesië* 2 (1950), no. 4; J.P. Thijsse, 'Stedenbouwkundige beschouwingen over het te bouwen huisvestings-centrum bij Kebajoran', *de Ingenieur in Indonesië* 2 (1950), no. 4.

81 De flats gelegen aan de jl. Isakandarsyah en jl. Sisingamangaraja tellen drie of vier verdiepingen.

82 Gegevens zijn ontleend aan een lezing die prof. Suwondo Bismo Sutedjo in 1986 hield aan de T.U. Delft ter gelegenheid van een tentoonstelling over architectuur in Indonesië, welke samengesteld was door Indonesische studenten van de T.U. Delft. Zie ook het schriftelijk verslag van de lezing: dipl.-ing. Suwondo Bismo Sutedjo, *Architectuur in Indonesië sinds de onafhankelijkheid*, Universitas Indonesia, Jakarta 1986.

83 Voorheen de T.H. Bandung.

SU

In the
Indon
local c
'Indisc
the 19
centur
iron co
ones. I
design
were b
the pri
were e
Those
Con
engine
in the
The
buildin
and sh
the wis
Und
and Ag
only of
Indies,
urbaniz
the Du
product
1870. 7
during
Semara
develop
They be
The i
export v
built. T
of a rail
When
Dutch I
and ent
three to
colony t
in the t
life on t

In the beginning of the 19th century, the Empire style was introduced in Indonesia. This style was transformed into a colonial style, adapted to local conditions, the climate and to the available building materials. This 'Indisch' classicism however lost a great deal of its purity in the course of the 19th century. Its character changed. In the second half of the 19th century, we find penthouses of corrugated iron, supported by wrought-iron consoles, whereas stone pillars were replaced by wooden or iron ones. Because of the great shortage of trained architects and the way of designing and building, the level of architecture was poor. In no way were building engineers available, neither from the Administration nor in the private sector. The engineers of the Department of Public Works were engaged in designing works such as bridges, culverts and dams. Those with the rank of architect were the better trained foremen.

Constructions of some distinction were designed and built by army engineers, who found the approved models and examples they could use in the work of Storm van 's Gravesande.

The practice of design in private building was identical. Here the building contractors, who called themselves architects, designed houses and shops in eclectic styles, from picture books of designs, according to the wishes of the principals.

Under pressure of the liberals in the Netherlands, two bills (Sugar Law and Agricultural Law) passed through Parliament in 1870. This was not only of great importance to the economic development of the Dutch East Indies, but indirectly this had far-reaching consequences for the urbanization of Javanese towns. The Sugar Law meant the opening up of the Dutch East Indies to free enterprises and private capital. The products were grown on plantations of private trading companies in 1870. The transport of the products took place in the same way as during the *Cultuurstelsel*: mainly through the large ports Batavia, Semarang and Surabaya. Precisely these towns started to grow and develop at the end of the 19th century, running parallel with the export. They became trade centres par excellence.

The important role of the towns in the development of the continental export was acknowledged. Ports were improved or even completely newly built. The opening of the inland was also taken up by the development of a railway network from each of the three large ports.

When, at the end of the 19th century, the economic growth of the Dutch East Indies strongly developed, many trading companies, banks and enterprises with new branches and offices were established in the three towns. Many Europeans followed the private companies to the colony to live and to work there. The growth of the European population in the towns started the process of Europeanization. The 'Indisch' way of life on the plantations and in the towns slowly disappeared. European

standards and values, imported by the newcomers, became more and more adopted in the Dutch East Indies.

Due to the urbanization of the towns, numerous and complex physical planning problems occurred. It was understood, that the developed towns could no longer be led by the Central Administration, but that a local government was needed. Due to the decentralization laws of 1903, numerous towns and villages became independent municipalities after 1905. Councils and services were established following the Dutch model in the new municipalities. Care for town planning, that used to be the responsibility of the Central Administration, became a municipal matter after 1905, just as public housing.

The architecture, which had sunk to a very low level in the 19th century, changed its appearance just before the turn of the century when the question arose for better trained engineers and the call for pure architecture was being met by the arrival of the first construction engineers in the Dutch East Indies. These engineers either established themselves as private architects, joined the Civil Service at the Department of Public Works (BOW), or became municipal architects.

The *Departement van Burgerlijke Openbare Werken* (Department of Public Works) was in charge of governmental buildings, bridges, roads and waterworks. Among the buildings we find the staffresidences for civil servants, courts, schools, post-offices, prisons, pasangrahans, hospitals, pawnshops, sheds and guardhouses, as well as buildings for the state monopoly of rubber, salt and opium.

Because of the intensification of the administration, a great need for housing for departments and institutions became apparent. The great number of buildings that had to be erected in a short period of time followed a standardization of designs, the so-called *normaalontwerpen*. Higher architectural demands that were necessary for these buildings required better trained architects. For that reason, an engineer was appointed at *Gouvernementeel Besluit*, in 1909, as head of an architectural division of the Department of BOW. From that day onward new designs were made at this division.

The first engineer appointed was S. Snuyf, later on succeeded by engineer J.F. van Hoytema. The activities of the Department of BOW have been very well documented, thanks to the Department itself, which annually issued a report of the public buildings that had been designed and built by the Department.

One of the first established architectural practices in Indonesia was that of M.J. Hulswit, A.A. Fermont and Ed. Cuypers (1908). The traditional style they built in turned out to be very successful for banks and insurance and trading companies. As far as is known, the practice of Hulswit, Fermont and Cuypers was, quantitatively speaking, the most productive in the Dutch East Indies.

Over there, of course, modern architecture also started with a purification in a constructive way on practically the same grounds as in the motherland. The traditional classical form had been replaced

by
A quo
1923.
archite
NILL
design
Moc
centur
Hellen
classica
rationa
not sur
archite
Several
usually
first pla
enorme
The
used to
century
with vil
Netherl
for Eur
appears
Archite
Tijdschr
own Inc
An in
directio
better d
style. Pi
Wolff S
Thomas
in the E
building
without
essence
before it
creation
decorati
Neither
Isola' (1
Europea
H. Ma
public h
Technol

by the realization of a more rational idea.

A quotation from Berlage's diary written during his trip to Indonesia in 1923. Berlage regarded two buildings in Batavia as the start of modern architecture in the Dutch East Indies: the office building of the NILLMIJ (1909) and the building of the 'Kunstkring' (1913), both designed by P.A.J. Moojen.

Moojen, who had lived in Indonesia since 1903, regarded the 19th century 'Indisch' buildings as 'imitations without spirit of a Neo-Hellenism without soul'. There was no longer place for badly understood classical forms in the rational architecture that Moojen wanted. Moojen's rationalism has a lot in common with that of Berlage. That is why it is not surprising, that Berlage calls Moojen the pioneer of modern 'Indisch' architecture.

Several architectural practices were established around World War I, usually in combination with a building company. Architects were, in the first place, building contractors who built houses to meet with the enormous demand that existed because of the immigration of Europeans.

The characteristic 'Indisch' house with a front and a back porch, that used to be the common house for the European inhabitants in the 19th century, gave way to the suburban villa-type that had a lot in common with villas which can be found in upper middle class suburbs in the Netherlands such as Wassenaar and 't Gooi. The suburbs that were built for Europeans in the 1920s and 1930s became fully European in appearance.

Architectural magazines appeared such as the *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* and the *Ingenieur in Indië*. The architects got together in their own Indisch guild: the *Nederlands-Indische Architecten Kring* (NIAK).

An important discussion arose around the 1920s concerning the direction of developing the building practice in the Dutch East Indies; better defined: the possibilities of the development of a specific 'Indisch' style. Protagonists in this discussion were the then leading architects C.P. Wolff Schoemaker, Henri Maclaine Pont and the architect-town planner Thomas Karsten. Berlage also took part in this discussion during his stay in the Dutch East Indies. Wolff Schoemaker condemned an Indisch building style in which the Hindu-Javanese ornament was applied without any understanding. He advocated an understanding of the essence of the Indonesian esthetics of moulding and ornamentation before it could be rightly applied by the (European) architect in a new creation. The Preanger Hotel in Bandung from 1930 shows an Indisch decoration, but it can't be regarded as a good example of his ideas. Neither can the 'Jaarbeursgebouw' (1921) and the conspicuous 'Villa Isola' (1932), both in Bandung. These buildings are completely European in style.

H. Maclaine Pont did a lot of research into the traditional native public housing, where, in his opinion, the solution could be found. The Technological University of Bandung (now ITB) was designed by him in

1918. Its roof shapes show strongly Javanese influences.

Th. Karsten finally emphasized the role Indonesian architects ought to play in the development of a truly Indisch building style. He moulded his interpretation of an Indisch building style into the 'Volkstheater' Sobokartti in Semarang (1930) and the Museum Sonobudoyo in Jogjakarta (1935). Both buildings use the Javanese pendopo as the point of departure.

Another building that illustrates the search for an Indisch building style is the former Public Waterways Office, today better known as Gedung Sate, in Bandung, built by J. Gerber around 1920.

Completely European buildings in Indonesia which have to be regarded as exponents of the *Nieuwe Bouwen*, the Dutch equivalent of Functionalism, are the buildings of the architect A.F. Aalbers in Bandung.

The architect C. Citroen mainly worked in Surabaya. The town hall (1920-1925) and the office of the 'Borsumij' (1936) are, among others, his work. The 'Gouverneurskantoor' (Governors office) in Surabaya, dating from 1931, was designed by architect W. Lemei, head of the 'Landsgebouwendienst' in the Surabaya district.

When speaking about town planning in Indonesia between 1900 and 1950, it is unavoidable to mention the important role played by Thomas Karsten in this field.

For the municipalities on Java and the other islands, autonomous since the decentralization of government, the development of the towns became a municipal task. Central regulations for the developing of town plans were not available. Of all architects, Thomas Karsten directly or indirectly tried to draft these regulations and he gave an impulse to systematic town planning. Karsten worked for many local authorities as a town planner or as a town planning advisor, especially in Semarang and Malang. Due to this, the planning of the different communities conveyed a certain uniformity.

Equally important was his role in the *Vereeniging van Locale Belangen* (Association for Local Matters), a union that can be compared to the *Vereniging van Nederlandse Gemeenten* (Association of Dutch Municipalities). The Association for Local Matters, founded because of the decentralization, organized an annual congress where important municipal issues were discussed. The Public Housing Congresses of 1922 and 1925, both held in Semarang, have been important for the commencement of the kampong-improvement and for the stimulation of governmental financial support in public housing.

Karsten was also a member of the *Stadsvormingscommissie* or Town Forming Committee, that, under the presidency of Professor Logemann, designed a concept in 1938 for a decree on town planning that would give a legal basis to the town planning in Indonesia. This decree however could not be declared legally valid as a result of the Japanese occupation.

In spit
the co
Kars
as the
pre-wa
plann
From I
was ap
Techn
1940s
Soesilo
After
town p
and Ce
Traffic
among
plan fo
After
work in
with In
(Gmeli
took pl
1957-5
architec
Jl. Thar
The f
distingu
Indones
Teknolo
town pl

In spite of this, several municipalities were already working according to the concept of 1938 shortly before the war.

Karsten, who died in a Japanese internment camp, should be regarded as the leading figure in the field of town planning and architecture in pre-war Indonesia. Apart from being a practitioner architect and town planner, he was a theoretician, through the spoken and the written word. From his hand numerous articles and publications appeared. In 1941 he was appointed professor in town and country planning at the Technological University of Bandung. His views were echoed in the 1940s and 1950s in the work of town planners such as J.P. Thijsse and Soesilo who both had been working at Karsten's practice before the war.

After the war, town planning was taken in hand by the still remaining town planners, who were accommodated in a Central Bureau of Town and Country Planning, under the jurisdiction of the Department for Traffic and Public Works. The Indonesian town planner, R. Soesilo, among others, was working at this bureau. In 1948, he designed a town plan for Kebayoran, the new suburb of Jakarta.

After 1949 some Dutch architects and town planners remained at work in the newly formed independent Republik Indonesia. Together with Indonesian colleagues, they designed town plans and buildings. (Gmelig Meyling, Kreisler and Lünig). In the 1950s, new expansions took place in Jakarta: the districts of Tomang, Grogol and Tebet. In 1957-58, the architect Han Groenewegen assisted the Indonesian architect F. Silaban in his design of the Bank Indonesia at the Jl. Thamrin in Jakarta.

The first twenty years of the new Republik Indonesia have been distinguished by 'Nation building'. A period in which the first Indonesian architects and town planners who graduated from the Institut Teknologi Bandung or abroad, provided the designs of buildings and town plans.

The second half of the century was marked by a rapid increase in the number of people who were employed in the service of the state. This was due to the fact that the state was becoming more and more involved in the economy, and was therefore creating more and more jobs for its citizens.

Another factor which contributed to the increase in the number of people employed in the service of the state was the fact that the state was becoming more and more involved in the economy, and was therefore creating more and more jobs for its citizens.

The third half of the century was marked by a rapid increase in the number of people who were employed in the service of the state. This was due to the fact that the state was becoming more and more involved in the economy, and was therefore creating more and more jobs for its citizens.

For the purpose of this study, the author has selected a sample of 100 people who were employed in the service of the state in the year 1950. The sample was selected in such a way as to be representative of the population as a whole.

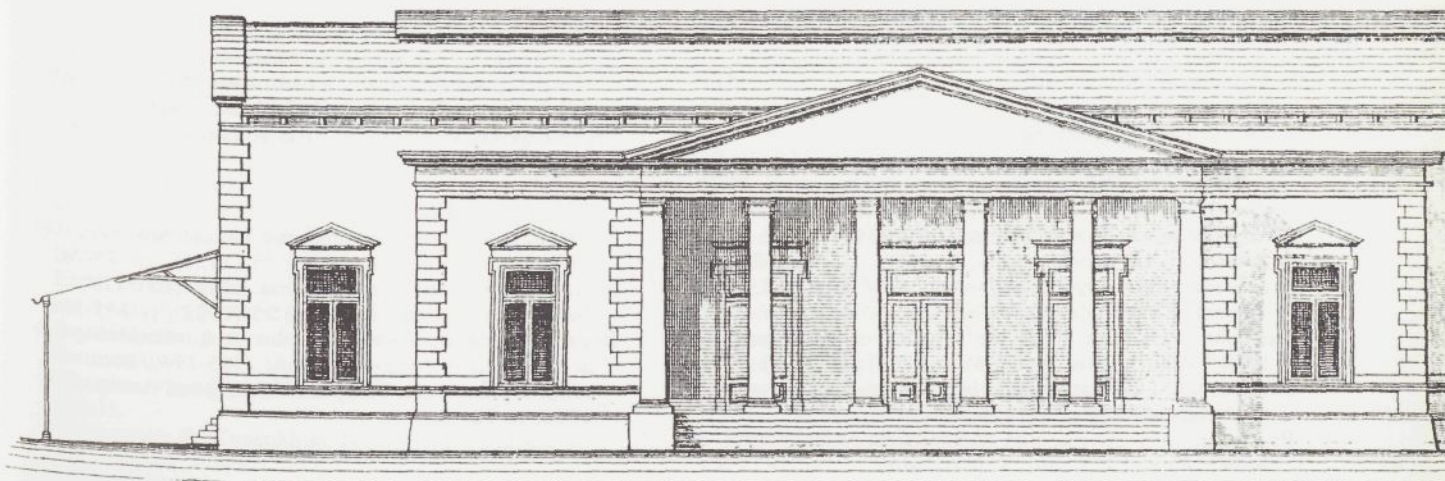
Vo
en
we
Ne
in

De cijfers
verwijzen
tekst op de
voorgaande

Voorlopige lijst van architecten en stedenbouwkundigen werkzaam in Nederlands-Indië / Indonesië in de periode 1870-1970

*De cijfers in de marge
verwijzen naar de
tekst op de
voorgaande pagina's.*

A.F. Aalbers (1898-1961)

- 1898 Geboren te Rotterdam.
- Opleiding aan de Academie voor Bouwkunst te Rotterdam.
- 1928 Vertrekt naar Nederlands-Indië, waar hij in dienst treedt bij J. Bennink.
- 1930 Zelfstandig architect te Bandung.
- 1931 Associatie met de tekenaar R.A. de Waal en oprichting van bureau *Aalbers en de Waal*.
- 1935 DENIS-gebouw (De Eerste Nederlandsch-Indische Spaarkas), Bragaweg/Naripanweg (jl. Braga/jl. Naripan), Bandung.
- Woonhuis 'de Keyserlaan Noord', Keyserstraat (jl. Cisangkuy 40), Bandung.
- 1937 3 villa's, Dagoweg 111, 113 en 115 (jl. H. Juanda), Bandung.
- Woonhuis 'de driekleur', Dagoweg/Heetjansweg (jl. H. Juanda/ jl. S. Agung), Bandung.
- 1938 Ontwerp van een landhuis voor de Gouverneur-Generaal in het Jubileumpark in de Cikampungdalvallei te Bandung, gemaakt in opdracht van de gemeente Bandung. Niet uitgevoerd.
- 1939 Hotel Savoy Homann, Groote Postweg (jl. Asia Afrika 112), Bandung.
- 12 woonhuizen, Jan Steenweg (jl. Pagar Gunung), Bandung.
- 1940 Verbouwing Sociëteit Concordia, Bragaweg (jl. Braga), Bandung.
- 14 woonhuizen, Vermeerlaan (jl. H. Hasan), Bandung.
- 1942-1945 Geïnterneerd in kamp Cimahi (Bandung) en kamp Mr. Cornelis (Jakarta).
- 1946 Grepatriëerd naar Nederland. Vestiging Bureau Aalbers en de Waal aan de Stadhouderskade 103 te Amsterdam.
- Verhuizing Bureau naar zolder gebouw Odeon, Gouvernestraat, Rotterdam.
- De Waal vertrekt naar Belgisch Kongo. Bureau Aalbers en de Waal wordt opgeheven.
- 1961 Overleden te Rotterdam.

Ontwerp- of bouwjaar onbekend:

- Grand Hotel Ngamplang bij Pengalengan.
- Hotel Tjileuntja bij Pengalengan.
- Bioskoop Murni, jl. Gajah Mada, Semarang.
- Gebouwen 'BPM', Palembang.
- Woonhuizen, Lembang.
- Grand Hotel, Lembang.

BIBLIOGRAFIE

- Segaar-Höweler, D.C., 'A.F. Aalbers, architect van het 'nieuwe bouwen' in Bandung', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, pp. 103-112.
- Passchier, Cor, 'Het 'moderne' bouwen in Nederlands-Indië', *Monumenten* 4 (1983), no. 7/8, pp. 21-23.
- Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in voormalig Nederlands-Indië', *Plan* (1984), no. 8, pp. 5-11.
- Passchier, Cor, 'Architecten en bouwen in Nederlands-Indië', *Plan* (1985), no. 3. (naschrift)

Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, pp. 94-102.

J. Abell

- 1908 Bouwkundige in Tulung Agung.
- 1909 Bouwkundige in Madiun.
- Is naar alle waarschijnlijkheid medefirmant van het rond 1920 in Batavia gevestigde bouwkundig bureau *Wiemans, Abell en Pichel*.
- Groot winkelgebouw, Rijswijk hoek Koningsplein (jl. Veteran / Medan Merdeka), Jakarta.
- Kwitangkerk, Jakarta.
- Douanekantoor, Tanjung Priok, Jakarta.

BIBLIOGRAFIE

'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.

V.H. Abell

- 1879 Treedt in dienst bij het Departement van BOW als opzichter 3e klasse.
- 1904 Overleden te Batavia.

PUBLICATIE

'Nogmaals Planimetrische paradox', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 6 (1903), no. 10, pp. 254-255.

R. Abikoeno

- 1933 ev. Stedebouwkundige op het bureau van Thomas Karsten te Semarang.

PUBLICATIES

- 'Iets over moderne architectuur (1)', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 24 (1921), pp. 477-480.
- 'Iets over moderne architectuur (2)', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 96.
- 'De Inlandsche volkswoning', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 177-179.
- 'Aanleg van stedelijke bevolkingskampen;
- Beschouwingen omtrent de voor het 25e
- Decentralisatie-Congres uitgebrachte Prae-adviezen',
- I.B.T.-Locale Techniek* 4 (1935), no. 3, pp. 9-18.
- 'Misjid Agung te Cheribon', *I.B.T.-Locale Techniek* 5 (1936), no. 1, pp. 14-22.

BIBLIOGRAFIE

- Schlechter, R., 'Iets over moderne architectuur (1)', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 75-76.
- Schlechter, R., 'Iets over moderne architectuur (2)', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 133-134.
- Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van de stedebouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct. scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam 1983, p. 52.

Algemeen Ingenieurs- en Architecten Bureau (A.I.A.)

- 1916 Bureau opgericht te Batavia door de architecten F.J.L. Ghijsels b.i. en H. von Essen b.i. en de aannemer F. Stoltz.
- 1916-1935 Ontwerp en uitvoering van civiel bouwkundig werk.
- 1916 Kantoorgebouw 'KPM' (Kantor Dep. Perhubungan Laut), Koningsplein-oost (Medan Merdeka Timur), Jakarta.
- 1917 Ontwerp voor een bebouwingsplan voor Gouvernementsbureaux te Bandung. Niet uitgevoerd.
- 1918 Gebouw 'Theosofische Vereeniging', Bandastraat (jl. Banda), Bandung.
- 1925 'Logegebouw vrijmetselarij', Burg. Bisschopplein (Taman Suropati), Jakarta.
- R.K. kerk, Meester Cornelis (Jakarta).
- 1926 Nederlandsch-Indische Handelsbank, Surabaya.
- 1927 A.I.A.-bureau breidt zich uit met een vestiging in Surabaya.
- Uitvoering Kantoorgebouw 'Koloniale Bank' (ontwerp C.P. Wolff Schoemaker), Willemstraat, Surabaya.
- 1929 Kantoorgebouw 'Internationale Crediet en Handelsvereniging 'Rotterdam'' (Internatio), Willemsplein, Surabaya.
- Stationsgebouw Kota, Jakarta. Architecten: F.B.H. Asselbergs, F.J.L. Ghijsels en H.A. Hes.
- Volkscredietbank, Sukabumi.
- Padangsche Spaarbank, Padang.
- 's Lands kas algemene ontvanger, Stadhuisplein (Taman Fatahillah), Jakarta. Uitvoering Nedam.
- 1930 Hoofdgebouw 'Hotel des Indes', Molenvliet-west (jl. Gajah Mada), Jakarta. (afgebroken circa 1972). Architect: N.E. Burhoven Jaspers.
- Hoofdkantoor 'ANIEM', Embong Woengoe, Surabaya.
- 1931 Kantoorgebouw 'Stoomvaart Maatschappij Nederland', Aloestraat, Surabaya.
- Archipel-bierbrouwerij, Amanusgracht (jl. Bandengan Selatan), Jakarta.
- 1932 A.I.A.-bureau breidt zich uit met een vestiging in Bandung. Werkzaam op de vestiging in Bandung zijn de architecten F.W. Brinkman en G.H. Voorhoeve.
- Uitvoering van 'Villa Isola', Bandung.
- 1934 Lever's zeepfabrieken, Batavia.
- 1935 Winkelgebouwen bij loge 'Vriendschap', Toendjoengan, Surabaya.
- Associatie van het bureau met de Firma Sitsen en Louzada, waardoor de taak van het 'A.I.A.-bureau en Sitsen en Louzada' zich uitbreidt met ontwerp en uitvoering van waterbouwkundige werken.
- 1936 Nassaukerk, Nassau Boulevard (jl. Imam Bonjol), Jakarta.
- Eerste gedeelte van de Way Sekampoengwerken, watervang Argogeroeh, Zuid-Sumatra.
- Betonliggerbrug over de Mempawahrivier bij Pontianak.
- Waterbouwkundige werken in Zuid-Oost Borneo en Besuki.
- Steiger voor de Koninklijke Nederlandse Marine bij Surabaya.

Ontwerp- of bouwjaar onbekend:

- KPM-ziekenhuis, Petamboeran (Petamburan), Jakarta.
- KPM-ziekenhuis (R.S. Pertamina), Tandjoeng Priok, Jakarta, (Jl. Jampéa).
- Zwembad, Jakarta.
- Kantoorgebouw 'John Peet & Co.', Kali Besar, Jakarta.
- Kantoorgebouw 'Maintz & Co.', Kali Besar, Jakarta.
- Kantoorgebouw 'Geo Wehry & Co.', Jakarta.
- Kinderziekenhuis, Tjikini (jl. Raden Saleh), Jakarta.
- Hospitaal Boedi Kemoelaaan, Scottweg (jl. Budi Kemulaaan), Jakarta.
- Complex van de 'Vereeniging voor Christelijke Scholen', Oranjeboulevard, (jl. Diponegoro), Jakarta.
- Oogheelkundige kliniek, Surabaya. Uitvoering Nedam.
- Kantoorgebouw 'Nillmij', Yogyakarta.

Zie verder onder F.W. Brinkman, N.E. Burhoven Jaspers, H. von Essen, F.J.L. Ghijsels, F.B.H. Asselbergs, H.A. Hes, G.H. Voorhoeve en Th. Kok.

BIBLIOGRAFIE

- 'Het nieuwe logegebouw der Koninklijke Paketvaart-Mij. te Weltevreden', *Geïllustreerd Weekblad van Indië* (1917-1918), p. 633.
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 273.
- 'Het nieuwe gebouw van de koloniale bank te Soerabaja', *Bergcultures* III (1928), p. 526.
- 'Werken van het A.I.A.-bureau te Soerabaja', *I.B.T.-Locale Techniek* 5 (1936), no. 6, pp. 135-139.
- Batavia als Handels-, Industrie- en Woonstad, Batavia as a Commercial, Industrial and Residential Center*, Batavia-Amsterdam 1937, pp. 233-235.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, 61-62.

ARCHIEF

Familiearchief ir. F.J.L. Ghijsels, ir. R. Heringa, Bloemendaal

J.H. Antonisse

- 1915-1921 Werkzaam bij de Waterstaat.
- 1915-1916 Bouwkundig opzichter in Semarang.
- 1917-1920 Bouwkundig opzichter in Magelang.
- 1917 Redacteur *Indisch Bouwkundig Tijdschrift*.
- 1921-1922 Bouwkundige in Magelang.
- 1922 Bestuurslid van de *Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlands-Indië*.
- 1922-1924 Gevestigd als bouwkundige in Weltevreden (Jakarta).
- 1923-1927 Redacteur van het *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* en bestuurslid van de Vereeniging van Bouwkundigen, waarvan vicevoorzitter (1925-1927).
- 1924-1926 Heeft een aantal jaren gezorgd voor het ontwerp van de tentoonstellingsgebouwen van de Pasar Gambir die jaarlijks werd gehouden op het Koningsplein te Batavia.
- 1927 Verlof.

- 90 1927-1935 In dienst als ambtenaar, later als inspecteur bij de Dienst Gemeentewerken Batavia.
1933 Pasar Gambir Batavia.

PUBLICATIES

- 'Binnen-architectuur voor schoollokalen', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 20 (1917), p. 46.
'De architectuur der volkshuisvesting', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 348, 390.
'Passar Glodok Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 437-440.
'Een woord vooraf', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 47-48.
'Bij het vijf en twintig jarig bestaan van de vereeniging van bouwkundigen', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 182-183.
'Schoolgebouwen van de Gemeente Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 238-240.
'De Bouwmeester Dr. H.P. Berlage naar Indië', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 88-89, 99, 257.
'Pasar Gambir Batavia 1925', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 159.
'Ir. W. Elenbaas', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 29 (1926), no. 17, pp. 193-194.
'Pasar-Gambir Batavia 1933', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 36 (1933), pp. 71-76.
'Inheemsche architectuur van Indonesië', in: J. Poortenaar en W.P. de Coolhaas [red.], *Onder palmen en warings; geesten en godsdienst van Insulinde*, Naarden 1946, pp. 276-320.

BIBLIOGRAFIE

- Zie: 'Officieel gedeelte' (mededelingen, verslagen en samenstelling hoofdbestuur), *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922).
'Pasar Gambir 1924 te Batavia (uit architectonisch oogpunt beschouwd)', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), p. 317.
'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
Assies, J.D.H., 'De Pasar Gambir te Weltevreden', *Bouwen* (1925/1926), p. 113.
Eeckhout, N.D., 'J.H. Antonisse; de tentoonstellingsarchitect van Batavia', *Elseviers Geïllustreerd Maandschrift*,.....
Jobst, G.E., 'De architectuur van den Pasar Gambir', *d'Orient* (1926), no. 36, p. 11.
'Vertrek collega Antonisse', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 30 (1927), p. 21.

ir. Anwari

- 1922-1926 Studeert aan T.H. Bandung samen met A. Sukarno en W. van Tijen.
1926 Behaalt diploma civiel-ingenieur.
- Werkt samen met ir. Sukarno.
1927 ev. architect te Bandung.

ir. F.B.H. Asselbergs

- 1905 Werkzaam als aspirant-ingenieur bij de staatsspoorwegen.

- 1906 Adjunct-ingenieur staatsspoorwegen in Bandung.
1907-1909 Bekleedt functie als waarnemend adjunct-chef 4e afd. Staatsspoorwegen in Batavia.
1928-1931 Werkzaam op het Algemeen Ingenieurs- en Architectenbureau te Batavia.
1929 Ontwerp stationsgebouw Batavia-Kota i.s.m. de architecten F.J.L. Ghijsels en Hes H.A.

BIBLIOGRAFIE

- Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS p. 4.

ir. F.H. Bakker

- 1920-1921 Medefirmant van het in Batavia, op Tanah Abang no. 53 gevestigde *N.V. Ingenieursbureau Bakker en Meyboom*. Een bijkantoor onder leiding van ir. Meyboom was gevestigd te Amsterdam. Het bureau had aparte afdelingen voor architectuur, waterkracht, havenbedrijf, elektrotechniek en werktuigkunde.
- Ontwerpen voor loodsen op de haventerreinen van Tanjung Priok, Semarang, Surabaya en Ujung Pandang.
1915 Opslagloodsen voor de 'Nederland' en 'Rotterdamsche Lloyd' aan de tweede Binnen Haven te Tanjung Priok (Pelabuhan II).
- Loodsen voor het Molukkenveem en Semarangveem.
- Loodsen voor de 'Oceaan' te Ujung Pandang en te Tanjung Priok.
- IJzeren loodsen voor de 'Nederland' en 'Rotterdamsche Lloyd' te Ujung Pandang.
1920 Gebouwen en loodsen voor de 'Java-China-Japan Lijn' te Tanjung Priok.
- Gebouwen en loodsen voor de 'Nederland' en 'Rotterdamsche Lloyd' op de Noordpier te Surabaya.
- Etablissement van de 'Java-China-Japan Lijn' op de Noordpier te Surabaya.
1920-1921 F.J.L. Blankenberg chef de bureau.
1921 N.J. Kruizinga werkzaam als architect op bureau.
1922 N.V. Ingenieursbureau Bakker en Meyboom opgeheven. Bureau wordt voortgezet als Ingenieursbureau F.H. Bakker.
1930 Ingenieursbureau F.H. Bakker opgeheven.

BIBLIOGRAFIE

- Koning, J., 'Moderne bouwerken in Indië', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 7 (1922-1923), pp. 135-154.

ir. S. Bakker

- 1942 Werkzaam bij de provinciale landsgebouwendienst van Oost-Java als ingenieur 2e klasse.

ir. R. Baumgartner

- 1921-1924 Tijdelijk werkzaam als ingenieur algemene dienst op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW in Batavia.
1922-1925 Ingeschreven als student bij de T.H. Bandung.
1926-1932 Tijdelijk werkzaam als ingenieur op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW.

- Ont
- Ont
1927
Thei
1928
Kota
1933-1
BO

PUB
'De St
Indis
'Het ni
Wate
'Overhe
Wate
'Overhe
Bouw
'Aanbe
parti
Tijds

BIBL
'De arc
Bouw

Post- en
Architec
Uitvoer

- Ontwerp Stadhuisplein-plan (Jakarta).
- Ontwerp schouwburg gebouw 'Wiener Urania'.
- 1927 Strada MULO-school, Soendaweg (Jl. Gereja Theresia), Jakarta.
- 1928 Post- en Telegraafkantoort, Stadhuisplein (Jl. Pos Kota), Jakarta. Uitvoering Nedam.
- 1933-1937 Op non-actief gesteld bij het Dep. van BOW.

PUBLICATIES

- 'De Strada MULO-school te Weltevreden Gondangdia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 31 (1928), pp. 205-208.
- 'Het nieuwe Post- en Telegraafkantoort te Batavia', *De Waterstaats-Ingenieur* 18 (1930), no. 2, pp. 29-31.
- 'Overheid en Bouwbedrijf in Nederlandsch-Indië', *De Waterstaats-Ingenieur* 19 (1931), no. 5.
- 'Overheid en bouwbedrijf in Nederlandsch-Indië', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 34 (1931), pp. 103-105.
- 'Aanbesteding van bouwwerken bij overheid en particulieren in Ned.-Indië', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 34 (1931), pp. 195-197.

BIBLIOGRAFIE

- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 274.

Post- en Telegraafkantoort, Taman Fatahillah, Jakarta-kota. Architect R. Baumgartner (Landsgebouwwendienst), 1928. Uitvoering Nedam.

Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam, 1986, p. 59.

H.A. van Beek

1928 BOW-architect bij de Landsgebouwwendienst in het ressort Bandung.

G.J. Bel (1886-1945)

- 1886 Geboren te Zelhem.
- Opleiding aan technische scholen in Doetinchem.
- 1912 Vertrekt naar Nederlands-Indië waar hij in Surabaya enige tijd werkzaam is.
- 1918 ev. Is gevestigd als zelfstandig architect en aannemer in Bandung.
- Ontwerpt en bouwt woonhuizen, bruggen en wegen.
- Woonhuis Menadostraat 10, Bandung.
- Woonhuis Bilderdijkstraat 3 en 3a, Bandung.
- Verdiepingswoonhuis Vondelstraat 3 en 3a, Bandung.
- 1920 Uitvoering Jaarbeurs gebouw naar ontwerp van ir. C.P. Wolff Schoemaker.
- 1938 Werkzaam bij bouw Hotel Savoy Homann, Bandung. Associeert zich met ir. J.C.J. Piso en ir. Th. Kok en wordt medefirmant van het te Bandung gevestigde Architecten- en Ingenieursbureau Bel, Piso en Kok.
- 1938 Met verlof naar Nederland.
- 1940 Keert met laatste boot terug naar

Nederlands-Indië.
1945 Overleden in Japans interneringskamp in Semarang.

BIBLIOGRAFIE

'De Jaarbeurs te Bandoeng', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), p. 213.

ARCHIEF

Familiearchief G.J. Bel: Mw. R. Verheyen-Bel, Spanje.

G.J. Bel (1886-1945)

J. Bennink

1914-1920 Gevestigd als bouwkundige in Medan.
1920 Met verlof naar Nederland.
1924-1930 Leidt samen met W.C. Bennink de *Vennootschap Bennink & Co.* in Bandung.
1928-1930 A.F. Aalbers werkzaam op bureau Bennink & Co.
– Woonhuis voor de heer van Neervoort (directeur van de Fa. Volker) in plan 'Berg en Dal' (Jl. Ciambuluit 20), Bandung.
– Opvoedingsgesticht te Bandung.
– Tien woonhuizen personeel 'Malabar Radio' te Bandung.

W.C. Bennink

1920-1923 Gevestigd als bouwkundige in Medan.
1924-1930 Leidt samen met J. Bennink de *Vennootschap Bennink & Co.* in Bandung.

Zie verder onder J. Bennink.

ir. L.M. van den Berg

1920 Tijdelijk werkzaam als ingenieur algemene dienst van de landsgebouwen in Batavia.
1921 Deeluitmakend van het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW.

dr. H.P. Berlage (1856-1934)

1856 Geboren te Amsterdam.
1874 Studeert aan de Rijksakademie van Beeldende

Kunsten te Amsterdam.

1875-1878 Studeert aan de Bauschule van het Eidgenössisches Polytechnikum in Zürich.
1900 Kantoor van de 'Algemeene Maatschappij voor Levensverzekering en Lijfrente', Surabaya. De architect ter plaatse is M.J. Hulswit en de uitvoerder W.H. Scheffer.
1911 Reis naar de Verenigde Staten.
1913 Kantoor van 'De Nederlanden van 1845', Binnen Nieuwpoortstraat (Jl. Pintu Besar Utara), Jakarta.
1923 Reis naar Nederlands-Indië/Indonesië. Geeft lezingen en adviseert gemeenten.
– Restauratieadvies Lorojonggrangcomplex in Prambanan (Midden-Java).
– Geeft advies over het bestaande verbeterings- en uitbreidingsplan van de gemeente Batavia (Jakarta).
1934 Overlijdt in 's Gravenhage.

PUBLICATIES

'De brug als bouwwerk', rede TH Bandoeng 3-5-1923, Bandoeng, 1923.
'De Europeesche bouwkunst op Java', *De Ingenieur* 39 (1924), pp. 399-408.
'Aantekeningen bij reisschetsen', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* IX (1924-1925), pp. 84-91.
'Uitbreidingsplan van Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), no. 23, pp. 263-264.
Mijn Indische Reis, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931.

BIBLIOGRAFIE

'Bouwkunst en Socialisme', *De Taak* 3 (1919-1920), no. 32, pp. 289-290.
Antonisse, J.H., 'De Bouwmeester Dr. H.P. Berlage naar Indië', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 88-89, 99, 257.
Karsten, Th., ir., 'Architekt Berlage', *De Taak* 6 (1922-1923), p. 1477.
'Dr. Berlage en de Indische architectuur', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), p. 305.
Erp, Th. van, 'De Indische reisschetsen van Dr. H.P. Berlage', *Bouwen* 1 (1924) 1, p. 6.
Cramer, B.J.K., ir., 'Dr. Berlage over moderne Indische bouwkunst en stadsontwikkeling', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 77-79.
'De "Restauratiekwestie"', *Djawa* 4 (1924), pp. 77 ev.
'Bouwkunst op Java', *Timboel* (1931), p. 309.
Passchier, Cor, 'Het "moderne" bouwen in Nederlands-Indië', *Monumenten* 4 (1983), no. 7/8, p. 22.
Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in voormalig Nederlands-Indië', *Plan* (1984), no. 8, p. 6.
Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986.
Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS pp. 3-4.
Ruimschotel, Tjerk, 'Berlage in Batavia, Nederlands-Indische Bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 3 juli 1987, CS p. 8.

36
39-41
47
48
56
76-78
83

Akihary
Indië
1913
Ams

J.F.L.
1888
1912-
Delft
1915 V
bij h
bij de
ontw
– Wach
Uitve
1922-19
1922 F
Fahru
1925 B
Suma
– Comj
Priok
1926-19
1926 D
(Amb
Surop

Akihary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlandsch-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988.

J.F.L. Blankenberg (1888-1958)

1888 Geboren te Haarlem.

1912-1914 Studeert aan de Technische Hogeschool in Delft.

1915 Vertrekt naar Nederlands-Indië en treedt in dienst bij het *N.V. Ingenieursbureau Bakker en Meyboom*. Is bij de opheffing van het bureau in 1921 hoofd van de ontwerpafdeling voor architectuur.

– Wachtloods A.D.E.K., Tanjung Priok, Jakarta. Uitvoering Bakker & Meyboom.

1922-1952 Zelfstandig architect te Batavia.

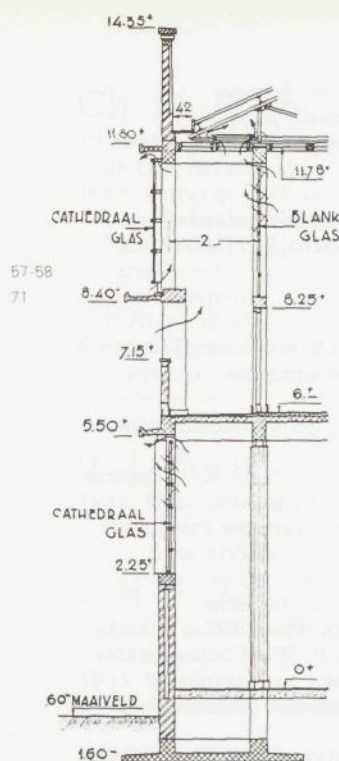
1922 Flatgebouw Tanah Abang (Jl. Abdul Muis, Jl. Fahrudin), Jakarta.

1925 Bouwt voor het Landbouwsyndicaat in Zuid-Sumatra.

– Complex 'General Motors Corporation' Tanjung Priok.

1926-1933 Heeft J.H. Dumout als compagnon.

1926 Directiewoning 'Wellenstein en Krausse' (Ambassade U.S.A.), Burg. Bisschopplein (Taman Suropati), Jakarta.

Doorsnede straatgevel.

Kantoorgebouw van 'Borneo-Sumatra Maatschappij' (Borsumij), Semarang. Architect J.F.L. Blankenberg, 1938.

- 1927 Flatgebouw 'Box Chambers', Jakarta.
 - Woning 'Britse Consul-Generaal', Jakarta.
 - Woning 'Koch' Burg. Bisschopplein (Taman Suropati), Jakarta.
 1930 Bierbrouwerij, Surabaya.
 1932 Oosters zendstation voor de 'Nederlandsch-Indische Radio Omroep Maatschappij' (NIROM), Tanjung Priok.
 - Kantoorgebouw 'Impla', Tjikini (Jl. Menteng Raya), Jakarta.
 1934 Directiewoning 'Strait Sunda syndicate', Jakarta (?).
 1935-1949 Heeft W. Prey als compagnon.
 1936 Protestantse kerk, Padang.
 1936-1938 Voorzitter van de Nederlandsch-Indische Architectenkring (NIAK).
 1937 Woning 'Japanse Consul-Generaal', Koningsplein-west (Medan Merdeka Barat 15), Jakarta.
 - Gebouw voor 'Radio Holland', Tanjung Priok.
 - Gebouw voor de 'NIROM', Koningsplein-west (Medan Merdeka Barat), Jakarta.
 1938 Hoofdkantoor 'Nederlandsch-Indische Handelsbank', Stationsplein (Jl. Pintu Besar Utara), Jakarta. (i.s.m. de architect C.P. Wolff Schoemaker)
 - Kantoor 'Borsumij', Semarang.
 - Tramremissen Bataviasche Vervoers Maatschappij (BVM), Jakarta en Jatinegara.
 1939 Directiewoning 'Biliton Maatschappij', (?).
 - Burgermeesterswoning, Bogor (Buitenzorg).
 - Burgermeesterswoning, Burg. Bisschopplein (Taman Suropati), Jakarta.
 - Hoofdkantoor van de 'Volks-Credietbank', Koningsplein-oost (Medan Merdeka Timur), Jakarta.
 - Weverij, Pasuruan.
 - Grafmonument J.P. Coen en J.P. Coenmuseum (Wayang Museum), Stadhuisplein (Jl. Pintu Besar Utara), Jakarta.
 1948-1951 Instantiewoningen voor diverse bedrijven zoals 'Tells en Co.', 'A.I.O.', 'Jacobson van de Berg', 'Internatio', 'Factorij' etc. etc.
 1951 Parterreflats 'Borsumij', Gang Batu (Jl. Batu), Jakarta.
 - Flatgebouw 'Jacoberg', Kebayoran Baru, Jakarta.
 - Flatgebouw 'Radio Holland', Kebayoran Baru, Jakarta.

Ondergenoemde projecten zijn uitgevoerd onder de directie van architect A.W. Gmelig Meyling.

- 1948 Loods (12000m²) 'Algemene Import Maatschappij', Jakarta.
 1950 Kantoorgebouw 'Jacobson van den Berg', Jakarta.
 - Kantoor 'I.N.I.R.O.', Bogor (Buitenzorg).
 - Loods (10000m²) 'Jacobson van den Berg', Jakarta.
 1951 Gebouwen voor de afdelingen 'Veeteelt' en 'Physiologie' van de Vetinaire faculteit te Bogor.
 - Algemeen veeteelt instituut, Bogor.
 - Sigarettenfabriek 'Industria', Jakarta.
 1952 Kantoor Bataafsche Petroleum Maatschappij, Medan.
 1958 Blankenberg overlijdt te Oegstgeest.
 1959 Weverij Textile-Mills, Jakarta.

PUBLICATIES

- 'Moderne Winkelpuien', *I.B.T.-Locale Techniek* 5 (1936), no. 4, pp. 92-95.
 'Kantoorgebouw Borsumy Semarang', *I.B.T.-Locale Techniek* 9 (1940), no. 1, pp. 3-7.

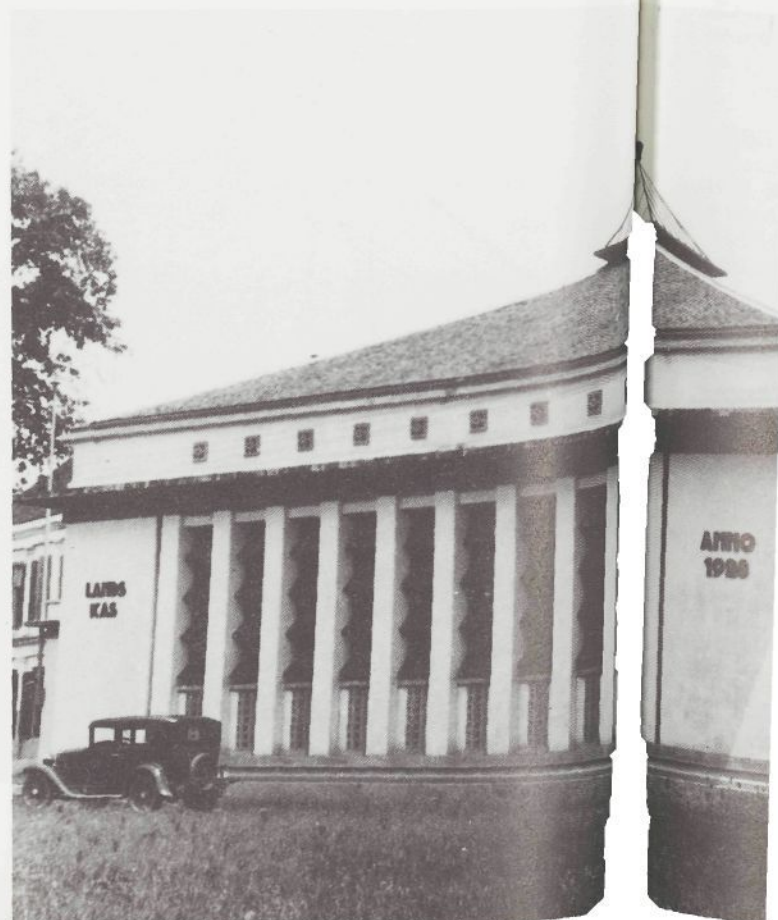
BIBLIOGRAFIE

- Berlage, H.P., 'De Europeesche bouwkunst op Java', *De Ingenieur* 39 (1924), pp. 401-402.
 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
 Sweijts, A.H. ir., 'Eenige werken van de Bataviaschen architect J.F.L. Blankenberg', *Het Bouwbedrijf* (14 juli 1933) no. 14, pp. 153-155.
 Lemei, W., 'Het Coen-museum van de Stichting 'Oud Batavia'', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 4, pp. 122-126.
 Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, pp. 62-63.
 Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS p. 3.

A. du Bois

BOW-architect.

- 1895 Sociëteit Concordia, Malang.
 1900 Fröbelschool, Malang.

PUBLICATIES

- 'Sociëteit Concordia te Malang', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 2 (1899), no. 12, pp. 228-230.
 'Fröbelschool te Malang', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 4 (1901), no. 9, pp. 179-181.
 'Het 25-jarig bestaan van de Vereeniging van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 448-449.
 '10 April 1898-1923; Een beknopt overzicht van de oprichting der Vereeniging van Bouwkundigen', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 154-162.

ir. G.J.P.M. Bolsius

- 1922 Tijdelijk werkzaam als bouwkundig ingenieur voor de waterstaat in Palembang. 25
 1923-1929 Werkzaam bij het Departement van Burgerlijke Openbare Werken. Gestationneerd in Semarang (2e afd. Waterstaat).
 1923-1924 Werkt met ir. W. Lemei aan de 'Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting' te Semarang.
 1924 's Landskas', Semarang.
 1926 Verbouwing Postkantoor, Surabaya.
 - Post- en Telegraafkantoor, Tegal.
 - Politiekazerne, Djomblang.
 - Gebouw van de 'Dienst der Volksgezondheid', Semarang.
 1927-1928 Leider van het ressort Semarang.
 1929 Met verlof.

Ch. M. Boon

- 1898-1911 Werkzaam in Medan als bouwkundige van de Deli Maatschappij.
 1908 Ontwerp 'Javasche Bank', Medan. Tijdens de bouw is het werk stilgelegd en heeft het Bureau Hulswit en Ed. Cuypers een gewijzigd ontwerp gerealiseerd.

BIBLIOGRAFIE

- Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979, p. 90.

ir. J. Boon

- 1942 Werkzaam op het hoofdkantoor van de landsgebouwendienst als ingenieur 2e klasse.

K.H.G. Bos

- 1934-1941 Werkzaam als zelfstandig architect in Malang. 56
 1935 Woningen met winkels, Kajoetangan hoek Semeroestraat, Malang.

BIBLIOGRAFIE

- I.B.T.-Locale Techniek* 5 (1936), no. 3, p. 55.
I.B.T.-Locale Techniek 10 (1941), no. 2, p. 28.

ir. H.A. Breuning

- 1928-1942 Loopbaan bij de Landsgebouwendienst als bouwkundig ingenieur. 25
 1928 Stationsgebouwen op de vliegvelden Andir (Bandung) en Tjililitan (Jakarta). 26
 1930-1931 Werkzaam op het bouwkundig bureau van de Landsgebouwendienst in Batavia. 77
 1931-1935 Werkzaam in het ressort Surabaya
 1930 Medewerkend architect onder ir. W. Lemei bij de bouw van het kantoor van de Gouverneur van oost-Java, Surabaya.
 1931/1932 Medewerkend architect onder ir. W. Lemei bij renovatie postagentschapskantoor, Simpang, Surabaya.
 1933 Verbouwing kantoor van het agentschap der Postspaarbank, Surabaya.
 1935 Wachtgeld.
 1936 Kantoor Postspaarbank, Ujung Pandang (Makassar).
 - Gemeentelijk slachthuis voor buffels, runderen en kleinvee, Abattoirweg/Jacatraweg (jl. Dr. Suratmo/jl. Jakarta), Jakarta.
 - Verlof naar Nederland.

Gebouw van 's Landskas te Semarang. Architect G.J.P.M. Bolsius (Dep. van BOW), ontwerp 1924, voltooid 1928.

1937-1941 Werkzaam op hoofdkantoor van de Landsgebouwendienst.

1941-1942 Hoofd van de onderafdeling Landsgebouwen bij het Dep. van Verkeer en Waterstaat.

PUBLICATIES

'Een klein utiliteitswerk', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 31 (1928), pp. 134-138.

'Het Jubileumfonds te Batavia', *Locale Techniek* 1 (1932), no. 4, p. 105.

'Wat zal er van Oud-Batavia worden', *Maandblad van den Bond Heemschut* 13 (1936), no. 3.

'In memoriam prof. ir. W. Lemei', *Bouwkundig Weekblad* 64 (1946), no. 34, pp. 300-302.

Het voormalige Batavia, een Hollandse stedestichting in de tropen anno 1619, Heemschutserie No. 74, Amsterdam 1954.)

Talrijke publicaties in *I.B.T. Locale Techniek* (1937-1941) o.a.:

'Oud-Batavia en monumentenzorg', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 1, pp. 4-9.

'Het slachthuis voor buffels, runderen en kleinvee te Batavia', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 2, pp. 59-67.

'Een Oudheidkundig Jubileum 1913-1938', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 1, pp. 14-15.

'Oplossing van het woningvraagstuk en van de stadsuitbreiding in de groote kuststeden op Java', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 1, pp. 26-28.

'Het Regionale en het Nationale Plan', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 3, pp. 78-81.

'Het restaureeren van oude gebouwen', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 3, pp. 103-104.

'Naschrift', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 5, pp. 137-138.

'Volksziekenhuizen', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 4, pp. 136-138.

'Het nieuwe regentschapsraadhuis te Soemedang', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 4, pp. 108-112.

BIBLIOGRAFIE

Lemei, W., 'Het nieuwe Gouverneurskantoor te Soerabaya', *De Waterstaats-Ingenieur* 20 (1932), no. 8, pp. 243-245.

Kühr, E., ir., 'Gebouwen voor de burgerluchtvaart in Nederlandsch-Indië', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), pp. 54-62.

40 jaar Postspaarbank in Nederlandsch-Indië, gedenkboek uitgegeven door de directie der postspaarbank in Nederlandsch-Indië, Batavia 1938, pp. 24-25.

Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedsbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986.

F.W. Brinkman

1908 Werkzaam bij de Genie in Surabaya als militair opzichter 3e klasse.

- Medefirmant van het in Bandung gevestigde architectenbureau *Brinkman en Voorhoeve*.

1930 'Singergebouw', Groote Postweg (Jl. Asia Afrika), Bandung.

Woning
Kayutan
Malang.
ca. 1936

- Villa
Bande
1932 B
het Al
(A.I.A
1937 B

J. de
Werkzaa
Ingeni
Cuyper
1929 Ka
Binner
Jakarta
Linde.
- Kant
Medar

BIBLI
Linde, C
Nederl
Batavi
no. 14,
Beeren, V
Hollan

Woningen met winkels,
Kayutangan/Jalan Semeru,
Malang. Architect K.H.G. Bos,
ca. 1936.

- Villa 'Ang Eng Kan', Lammingaweg (jl. Sangkuriang), Bandung.
- 1932 Bureau Brinkman en Voorhoeve wordt filiaal van het Algemeen Ingenieurs en Architecten Bureau (A.I.A.).
- 1937 Bijgebouw met fietsenloods, Bethelkerk, Bandung.

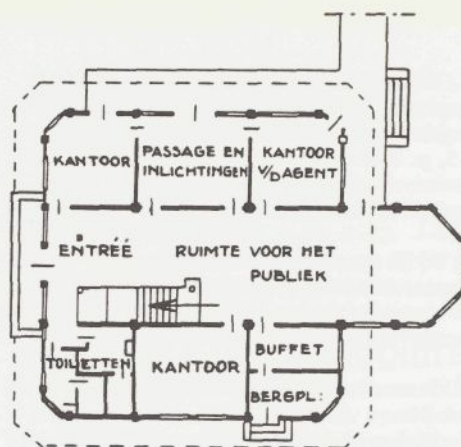
J. de Bruyn

Werkzaam in Batavia op het N.V. Architecten en Ingenieursbureau Hulswit en Fermont, Weltevreden en Ed. Cuypers, Amsterdam.

- 1929 Kantoor 'Nederlandsche Handel Mij.' (Factorij), Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta. Ontwerp i.s.m. A.P. Smits en C. van de Linde.
- Kantoor 'Nederlandsche Handel Mij' (Factorij), Medan.

BIBLIOGRAFIE

- Linde, C. van de en A.P. Smits, 'Kantoorgebouw der Nederlandsche Handel-Maatschappij N.V. 'Factory' Batavia', *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1934), no. 14, pp. 125-133.
- Beeren, W.A.L., 'Hollandse bouwkunst in Insulinde', *Hollands Diep* 2 (1976), no. 18, p. 34.

Plattegrond stationsgebouw Andir. H.A. Breuning, 1928.

de Bruyn

- Medefirmant van het ingenieursbureau 'Selle en de Bruyn'. Medefirmant van het ingenieursbureau en aannemingsbedrijf Ass. 'Reyerse de Vries & Selle de Bruyn'.
- Jeugdkapel van het Soekaboemisch opvoedigsgesticht, Sukabumi.

PUBLICATIE

- 'De Jeugdkapel van het Soekaboemisch opvoedingsgesticht te Soekaboemi', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 6, pp. 187-188.

BIBLIOGRAFIE

- Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS p. 3.

ir. N.E. Burhoven Jaspers

- 1927 Werkzaam als ingenieur 3e klasse bij de Landsgebouwendienst.
- Ontwerp middelbare veeartsenschool te Buitenzorg, Bogor.
- 1928 ev. Werkzaam op het A.I.A.-bureau te Batavia.
- 1930 Het nieuwe hoofdgebouw van Hotel 'des Indes', Molenvlietwest (jl. Gajah Mada). Circa 1972 afgebroken.
- 1938 Zelfstandig architect te Batavia.

PUBLICATIES

- 'Het nieuwe gebouw voor den Raad van Nederlandsch-Indië, in het Hertogspark te Weltevreden', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 30 (1927), pp. 61-65.
- 'Indische bouwpolitiek: 1. Taak en Toekomst. 2. De moderne tijd en de vormen der Indische architectuur', *De Locomotief* (1931), nieuwjaarsnummer.

BIBLIOGRAFIE

- Marcus, W., 'De nieuwe (middelbare) veeartsenschool te Buitenzorg', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 30 (1927), pp. 101-105.

- 98 Gelink, J.M.B., *50 jaren Hotel des Indes*, Batavia 1948.
 'Onze rondvraag over de Indische
 architectenorganisatie'(3), *I.B.T. Locale Techniek* 7
 (1938), no. 5, p. 143.

F.W. Burki

BOW-architect bij de Landsgebouwendienst.
 1928 Waterstaatsarchitect en leider in ressort Cirebon.

W.B. Carmiggelt

- 1922 ev. Tijdelijk werkzaam gesteld als opzichter voor
 de landsgebouwen.
 1928-1933 Werkzaam bij de Landsgebouwendienst als
 bouwkundig architect algemene dienst. Gestationneerd
 in Surabaya.
 1929-1931 Assistent architect van ir. W. Lemei bij het
 ontwerp van het kantoor voor de Gouverneur van
 oost-Java, Surabaya.

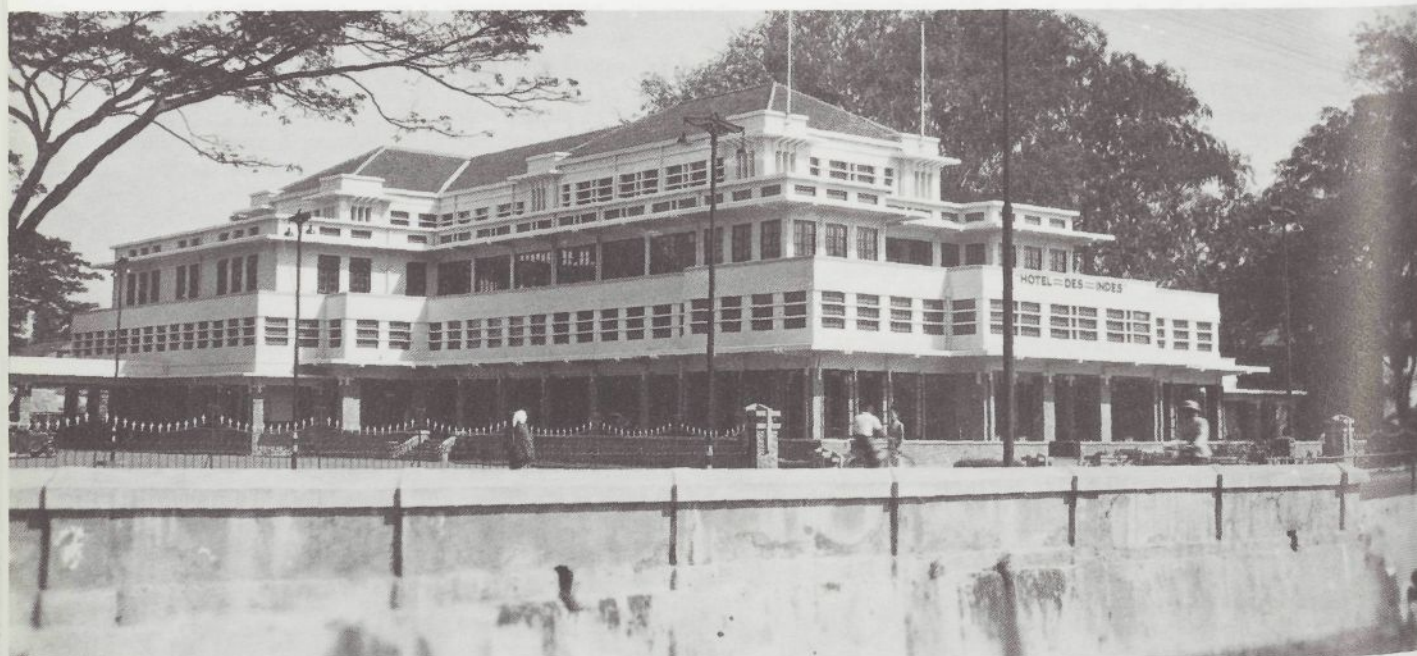
BIBLIOGRAFIE

- Lemei, W., 'Het nieuwe Gouverneurskantoor te
 Soerabaia', *De Waterstaats-Ingenieur* 20 (1932), no. 8,
 pp. 243-245.
 Lemei, W., 'Het nieuwe Gouvernementskantoor te
 Soerabaia', *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1932),
 no. 32, pp. 283-288.
 Venema, Adriaan, 'De Amsterdamse School op Java,
 Symbolen van de koloniale orde', *NRC Handelsblad* 19
 september 1978, 12.

*Hoofdgebouw van het Hotel 'des Indes' aan het Molenvliet in
 Batavia. Architect N.E. Burhoven Jaspers, 1930.
 Afgebroken ca. 1972.*

C. Citroen (1881-1935)

- 1881 Geboren te Amsterdam.
 - Opleiding tot leraar M.O. bouwkunde aan de
 Rijksnormaalschool te Amsterdam.
 1902-1915 Werkzaam op bureau van B.J. Ouendag.
 Werkt mee aan ontwerp voor het hoofdkantoor van de
 'Nederlandsch-Indische Spoorweg Mij.' te Semarang.
 1915 Zelfstandig architect te Surabaya.
 1916-1917 Eerste ontwerp voor een stadhuis van
 Surabaya.
 1917-1918 Verbouwing 'Concordia Sociëteit', Surabaya.
 - Ontwerp gevels winkelpanden van de Fa. 'Begeer, van
 Kempen en Vos' en van de Fa. 'Knies', Tunjungan,
 Surabaya.
 1918 Woonhuis Sumatrastraat, Surabaya.
 - Woningpark, Lawang.
 - Houten brug bij Kebondalem.
 1919 'Darmo ziekenhuis', Surabaya.
 1920 Ontwerp stadhuis op Ketabang, Surabaya. De
 achtergevel kwam in 1925 gereed.
 1923 Houten gebouwen Jaarmarkt, Surabaya.
 - Goebengbrug (tussen Goebeng en Ketabang),
 Surabaya. (i.s.m. ingenieurs van Publieke Werken van
 Surabaya) Uitvoering Nedam.
 1925 Uitbreiding kantoorgebouw 'Suikersyndicaat',
 Surabaya.
 1927 Ambtswoning burgermeester Surabaya.
 - Interieur raadhuys Malang (raadszaal en kamers
 burgermeester en secretaris).
 1930 'Christ Church', Reinierszbolevard, Surabaya.
 Uitvoering Nedam.
 1932 Wonokromobrug.
 1935 Kantoorgebouw van de 'Borsumij', Surabaya.
 - Citroen overleden.

Ontwer
 - Uitbr
 - Woor
 Surab
 - 'Faro
 Neda
 - Uitbr
 Uitvo
 - Mont
 Uitvo
 - Empl
 Neda

PUBL
 'Het raa
 (1934
 'Kantoor
 Bouwk
 309-3

BIBLI
 H., van,
 Indië 1
 'De arch

Ontwerp- of bouwjaar onbekend:

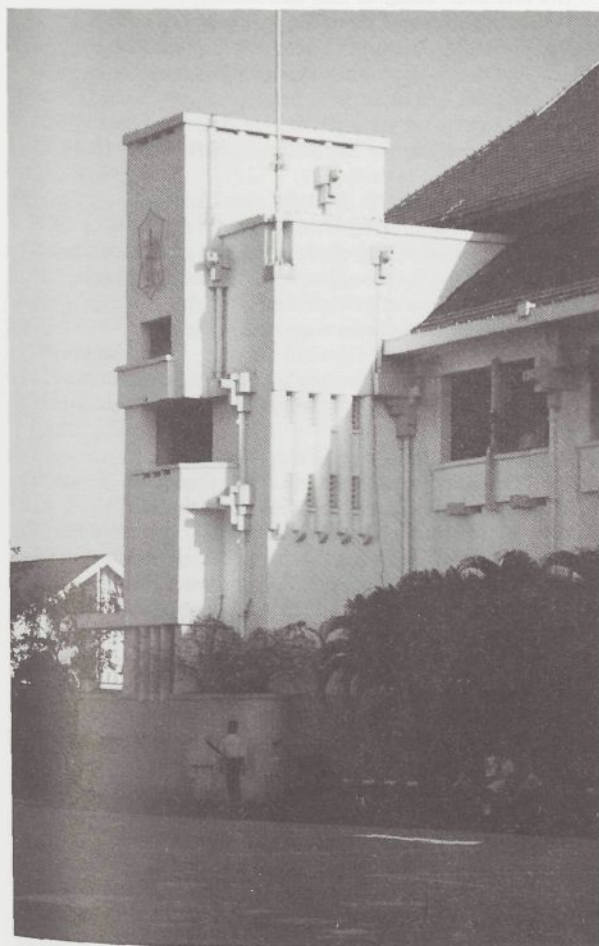
- Uitbreidingsplannen Ketabang en Kupang, Surabaya.
- Woonhuis van de heer Tan Tjwan Bie, Kajoon, Surabaya. Uitvoering Nedam.
- 'Faroka' sigarettenfabriek, Malang. Uitvoering Nedam.
- Uitbreiding kantoorgebouw BPM. Surabaya. Uitvoering Nedam.
- Monument burgermeester Dijkerman, Surabaya. Uitvoering Nedam.
- Emplacement Bandaran BPM, Surabaya. Uitvoering Nedam.

PUBLICATIES

- 'Het raadhuis te Soerabaja'. *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 1, pp. 12-14.
- 'Kantoorgebouw van de "Borsumij" te Soerabaia'. *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1935), no. 30, pp. 309-314.

BIBLIOGRAFIE

- H., van, 'Het a.s. Raadhuis te Soerabaja', *Weekblad voor Indië* 15 (1918-1919), p. 718.
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch*

- Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 273.
- Lemei, W., 'Het nieuwe Gouvernementskantoor te Soerabaia', *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1932), no. 32, pp. 283-288.
- Faber, G.H. von, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933.
- Heida, R., 'Bruggenbouw in Indische steden', *Locale Techniek* 2 (1933), no. 2, pp. 5-12.
- Lemei, W. ir., 'Architect C. Citroen BNA', *I.B.T. Locale Techniek* 4 (1935), no. 5, pp. 1-9.
- Keizer, W.G.N. de, 'Ons culturele leven', in: Dr. C.W. Wormser, *Zoo leven wij in Indië*, Deventer 1943, pp. 73-92.
- Beeren, W.A.L., 'Hollandse bouwkunst in Insulinde', *Hollands Diep* 2 (1976), no. 18, pp. 32-34.
- Venema, Adriaan, 'De Amsterdamse School op Java, Symbolen van de koloniale orde', *NRC Handelsblad* 19 september 1978, 12.
- Akiahary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 68.

ir. B.J.K. Cramer

- 1918 Bouwkundig ingenieur op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW.
- 1919 ev. Werkzaam als bouwkundig ingenieur op het technisch bureau grond- en woningzaken dienst Gemeentewerken Batavia.
- 1919-1923 9 Hollandsch-Chinese scholen, Jakarta.
- 1920 Pasar Glodok, Pantjoran hoek Binnen Nieuwpoortstraat (Pancoran/jl. Pintu Besar Utara), Batavia. Uitvoering Hollandse Beton Maatschappij. Afgebroken.
- 1921 Pasar Gambir, Koningsplein (Medan Merdeka), Jakarta.
- 1923 Ontwerp gemeentelijk slacht- en koelhuis, Jakarta.

PUBLICATIES

- 'Ontwerp voor een slacht- en koelhuis voor de gemeente Batavia', *De Waterstaats-Ingenieur* 11 (1923), p. 1.
- 'Het hedendaagsch bouwkunstig werk in nederland', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 432-434 en *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 61.
- 'Dr. Berlage over moderne Indische bouwkunst en stadsontwikkeling', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 77-79.
- 'Indische natuur en baksteen', *Bouwen* 1 (1924), 2e deel.
- 'Het Internationaal stedenbouwkundig Congres', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 193-195.
- 'Aantekeningen over gewapend-beton', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), pp. 114-118 en 122-125.
- 'Aantekeningen bij het uitbreidingsplan van Batavia', *Bouwen* 3 (1926), p. 129.

BIBLIOGRAFIE

- Antonisse, J.H., 'Pasar Glodok Batavia', *Indisch*

Raadhuis van Surabaya. Architect C. Citroen, 1915-1920. De achtergevel kwam in 1925 gereed. Detail achtergevel.

- Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 437-440.
 Moojen, P.A.J., 'Ontwikkeling der bouwkunst in Nederlandsch-Indië 3. Naaste toekomst', *Bouwen* 2e halve jaargang (1924), p. 19.
 Berlage, H.P., 'De Europeesche bouwkunst op Java', *De Ingenieur* 39 (1924), p. 401.
 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
 Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931, p. 31.

E.H.G.H. Cuypers (1859-1927)

- 1859 Geboren in Roermond.
 1876 Opleiding op het atelier van zijn oom P.J.H. Cuypers. Leert bij de bouw van het Rijksmuseum in Amsterdam M.J. Hulswit kennen.
 1881 Zelfstandig architect te Amsterdam.
 1907 Ontwerp agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Medan.
 - Ontwerp agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Ujung Pandang (Makassar)
 1908 Conciërgewoning bij agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Medan.
 - Bad- en zweminrichting op het terrein van de 'Javasche Bank' Medan.
 1909 Reis naar Nederlands-Indië. Oprichting Architectenbureau Ed. Cuypers en Hulswit te Weltevreden (Jakarta).
 1910 Technisch bureau Hulswit en Fermont, Weltevreden.
 - Kort daarna oprichting van *N.V. Architecten-Ingenieursbureau Hulswit en Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam*.
 1921 Hulswit overleden.
 1921-1954 *N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam*. Bureau gevestigd in pand Molenvliet-oost 30 (jl. Hayam Wuruk), Jakarta.
 1927 Cuypers overleden in 's Gravenhage. Bureau voortgezet door A.A. Fermont.
 1954 Fermont overleden en bureau opgeheven.

De architecten-werkzaamheden werden verricht door:
 Ed. Cuypers (1907-1927), M.J. Hulswit (1909-1921), Th.J. Taen (1921-1942), H. Roebbers, J. de Bruyn (zeker in 1929), C. van de Linde (zeker in 1929), A.P. Smits (zeker in 1929), A. Dikstaal (1929-1941), A.R.M. Kreisler (vóór 1948), Th. C. Nix (1930-1941), F. Dicke (vóór 1951).

- 1909 Hoofdkantoor 'Javasche Bank', Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta.
 - Uitbreidingen en verbouwingen 1911, 1923, 1926 en 1937.
 - Adviezen voor eventuele gedeeltelijke bebouwing en verdere aanleg van het Koningsplein (Medan Merdeka) in Jakarta. Niet uitgevoerd.
 - Ontwerp kantoorgebouw voor de 'Nillmij', Jakarta. Ontwerp niet uitgevoerd. Ontwerp van P.A.J. Moojen uitgevoerd.
 - Toko 'de Vries', Groote Postweg (jl. Asia Afrika),

Bandung.

- 1910 Paviljoenen 'Hotel des Indes', Molenvliet-west (jl. Gajah Mada), Jakarta. 1972 afgebroken.
 - Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Surakarta.
 - Vijf villa's, Nieuw Merdeka (jl. Merdeka) Bandung.
 - Kantoor 'Hongkong and Shanghai Banking Corporation', Kali Besar-west (jl. Kali Besar Barat), Jakarta.
 - Kantoor 'Lindetevis-Stokvis', Molenvliet-oost (jl. Hayam Wuruk), Jakarta.
 - Filiaal 'Nederlandsche Handel Mij.', Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta. Architect M.J. Hulswit. Afgebroken 1984.
 - Villa op de weg naar Kalasan nabij Kali Tjode, Jogyakarta.
 1911-1912 Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Schoolplein/Werfstraat, Surabaya.
 1912 Kantoorgebouw voor de Koloniale Zee en Brandassurantie Mij., Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta.
 - Kantoorgebouw 'Nederlandsche Handelsmij.', Groote Postweg (jl. Asia Afrika), Bandung.
 - Kantoorgebouw 'Nederlandsche Handelsmij.', Ujung Pandang.
 - Boekhandel 'Kolff & Co.', Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta. Verbouwd door Reyerse, de Vries & Selle, de Bruyn.
 1913 Apotheek 'Rathkamp', Rijswijkstraat (jl. Majapahit), Jakarta.
 - Kantoorgebouw voor de 'Internationale Crediet en Handelsvereniging Rotterdam', Kali Besar (Kali Besar Timur), Jakarta.
 - Gebouw 'Lindetevis Stokvis' aan de Aloon-aloon, Surabaya.
 - Kantoorgebouw 'Levensverzekering mij. Dordrecht' en dienstwoningen, Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta.
 1914-1916 R.K. kerk, Muntilan.
 - Uitbreiding R.K. school en verbouwing directeurswoning, Muntilan.
 1915 Kantoorgebouw voor de 'Mij. voor uitvoer en commissiehandel' (MVCH), Kali Besar (jl. Kali Besar), Jakarta.
 1916 Kantoor 'Javasche Bank', Malang.
 1918 Kantoor 'Javasche Bank', Bandung.
 1919 Kantoorgebouw 'Levensverzekering mij. Arnhem', Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta.
 1920 Kantoor 'Chartered Bank of India, Australia & China', Kali Besar-west (jl. Kali Besar Barat), Jakarta.
 - Kantoorgebouw 'West Java' (WEVA), Stadhuisplein (jl. Cengkeh), Jakarta.
 - Kantoorgebouw 'Escompto', Javabankstraat (jl. Bank), Jakarta.
 - Kantoorgebouw 'Harrison & Crossfield Ltd.', Jakarta.
 - Ontwerp kantoor- en administratiegebouw, Surabaya.
 - Ontwerpen voor tratags (ingangspartij) van de woning van Prins Mangkoenegoro VII in Surakarta.
 1920-1925 Kantoorgebouw 'Handelsvereniging Amsterdam', Komediëplein, Surabaya.
 1921 Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Pematang Siantar.
 - Heilig Hart kerk, Kupang, Surabaya.
 - Verbouwing woning president 'Javasche Bank',

Konin
 - Kanto
 Hand
 - Ontw
 Jakar
 1921-19
 broed
 Timu
 1921-19
 Kerk
 1922 K
 Konin
 - Kanto
 Roa N
 - Front
 (Mr. C
 - HBS
 Bandu
 - R.K. I
 1923 M
 reger
 - R.K. I
 - Agents
 - Stadhu
 - Grafm
 Korter
 - Zuster
 Jatineg
 1924 Ge
 Medar
 1925 R.I
 Co. R
 1926 R.I
 - R.K. k
 - Kanto
 Mij.', I
 1926-192
 1926-192
 Pontian
 1927 Arr
 - Havenl
 Etabl.
 - Kantoc
 Djeboe
 1928 Pri
 Koning
 - Kantoc
 1929 Ag
 agentsv
 - Kantoc
 Nieuw
 Archite
 - Geme
 - R.K. k
 - Schouw
 1930 Kap
 Borrom
 Jakarta.
 - Hotel
 (jl. Hay
 A.F. Di
 1931 Uitl

- Koningsplein-zuid (Medan Merdeka Utara), Jakarta.
- Kantoorgebouw 'Nederlandsch-Indische Handelsbank', Jakarta.
 - Ontwerp kantoorgebouw 'Nederlandsche Handelsmij.', Jakarta.
 - 1921-1922 Verbouwing Broederschool St. Aloysius en broederkapel, Koningsplein-oost (Medan Merdeka Timur), Jakarta.
 - 1921-1923 Ontwerp R.K. kerk en noviciaat, Yogyakarta. Kerk niet uitgevoerd.
 - 1922 Kantoorgebouw Fa. 'Carl Schlieper', Koningsplein-west (Medan Merdeka Barat), Jakarta.
 - Kantoorgebouw 'Borneo Company', Roa Malaka (jl. Roa Malaka), Jakarta.
 - Frontgebouw 'Zusters Ursulinen', Jakarta-Jatinegara (Mr. Cornelis)
 - HBS 'Zusters Ursulinen', Merdikaweg (jl. Merdeka), Bandung.
 - R.K. kerk, Kota Radja.
 - 1923 Monument van de Sultan van Bulungan n.a.v. het regeringsjubileum van Wilhelmina.
 - R.K. kerk, Ambarawa.
 - Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Banyermasin.
 - Stadhuis, Medan
 - Grafmonument Mons. Luypen en pastoor Kortenhorst, begraafplaats Tanah Abang, Jakarta.
 - Zusterhuis en kapel voor de Ursulinen, Jakarta-Jatinegara. Kapel niet uitgevoerd.
 - 1924 Gebouw van de 'Handelsvereniging Amsterdam', Medan.
 - 1925 R.K. kerk, Muntilan. Altaar van fa. Cuypers & Co. Roermond.
 - 1926 R.K. kerk, Anita-boulevard, Surabaya.
 - R.K. kerk en pastorie, Gondangdia, Jakarta.
 - Kantoorgebouw 'Nederlandsch-Indische Escompto Mij.', Medan.
 - 1926-1927 Woonhuis Dhr. van der Laan, Surabaya.
 - 1926-1928 Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Pontianak.
 - 1927 Armeense St. George-kerk. Patjarweg, Surabaya.
 - Havenloodsen 'Nederlandsch Indische Scheepvaart Etabl.', Belawan.
 - Kantoorgebouw 'Java-China-Japan lijn', Kembang Djeboen, Surabaya.
 - 1928 Prijsvraagontwerp passagekantoor N.V. 'Duo', Koningsplein west (Medan Merdeka Barat), Jakarta.
 - Kantoorgebouw 'Escompto', Surabaya.
 - 1929 Agentschapsgebouw 'Javasche bank' met agentswoning, Kediri.
 - Kantoor 'Nederlandsche Handel Mij.', Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta.
 - Architecten A.P. Smits, J. de Bruyn en C. van Linde.
 - Gemeentehuis Madiun.
 - R.K. kerk, Ketabang-oost, Surabaya.
 - Schouwburg en bioscoop. Madiun.
 - 1930 Kapel en gedeelte kloostercomplex bij het Carolus Borromeus Ziekenhuis, Salemba (jl. Salemba Raya), Jakarta.
 - Hotel 'des Galleries', hoek Molenvliet-oost/Noordwijk (jl. Hayam Wuruk/jl.ir. H. Juanda), Jakarta. Architect A.F. Dikstaal.
 - 1931 Uitbreiding R.K. kerk, Groote Postweg (jl. Asia

- Afrika), Bandung.
- Gebouwencomplex Z.Z. Franciscanessen, Semarang.
 - R.K. Javaansche kerk met pastorie, Surakarta.
 - R.K. ziekenhuis St. Vincentius, Reinierszboulevard, Surabaya.
 - 1934 Kantoorgebouw 'Escompto', Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta.
 - 1936 Vernieuwing front hoofdkantoor 'Javasche Bank', Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta. Architect Th. C. Nix.
 - 1937 Kantoorgebouw 'Socony-KPM', Koningsplein-zuid (Medan Merdeka Selatan), Jakarta. Architect Th. C. Nix.
 - 1938 Kantoorgebouw 'BPM-Shell', Koningsplein-oost/Willemslaan (Medan Merdeka Timur/ jl. Perwira), Jakarta. Architect Th. C. Nix. Uitvoering Nedam.
 - 1950 Kantoorgebouw 'Bank of China', Taman Fatahillah, Jakarta. Uitvoering Nedam.
 - 1954 Kantoor met personeelsbungalow drukkerij 'Joh. Enschede', Jakarta.

Ontwerp- of bouwjaar onbekend:

- Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Cirebon.
- Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', jl. P. Senopati, Yogyakarta.
- Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Menado.
- Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Padang.
- Agentschapsgebouw 'Javasche Bank', Palembang.
- School van de Ursulinen, Bandung.
- School van de Ursulinen, Bogor (Buitenzorg).
- School van de Ursulinen, Malang.
- School van de Ursulinen, Jakarta-Jatinegara.
- School en kerk van de Ursulinen, Noordwijk, (jl. Juanda), Jakarta.
- Kloosterkapel der Ursulinen, Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta.
- School van de Ursulinen, Gondangdia, Jakarta
- School van de Ursulinen, Sukabumi.
- Ooglijdersgesticht Dr. Yap, jl. Malioboro, Yogyakarta.
- Seminarium, Yogyakarta.
- Architectenstudio Hulswit, Fermont en Cuypers, Molenvliet-oost 30 (jl. Hayam Wuruk), Jakarta.
- R.K. Kerk, Malang.
- Sigarettenfabriek voor de Britisch American Tobacco Company (BATCO), Cirebon. Uivoering Nedam.
- Dienstwoningen ijsfabriek Petodjo, Surabaya. Uitvoering Nedam.

PUBLICATIES

Uitgever van de tijdschriften:

Het Huis oud & nieuw (1903-1926) voortgezet als *Het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Huis oud & nieuw* (1928-1931); *Het Nederlandsch-Indische Huis oud & nieuw* (1913-1916) [NIHON] en *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* (1916-1934) [NION].

'Agentschapsgebouw van 'the Hongkong and Shanghai Banking Corporation' te Batavia', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 13.

'Agentschapsgebouw der Nederlandsche Handelmaatschappij te Weltevreden', *NIHON* 1-2

- (1913-1914), p. 19.
- 'Agentschapsgebouw van de Javasche Bank te Medan', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 23.
- 'Het gebouw van de Javasche Bank te Soerabaja', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 81.
- 'Villa's en woonhuizen op Nieuw Merdika te Bandoeng', *NIHON* 1-2 (1913-1914), pp. 91-96.
- 'Hotel des Indes te Weltevreden', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 97.
- 'Het gebouw der firma Rathkamp & Co, Rijswijkstraat, Weltevreden', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 101.
- 'Boekwinkel Kolff & Co op Noordwijk te Weltevreden', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 104.
- 'Villa te Djocja', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 105.
- 'Het gebouw der Koloniale Zee- en Brand-Assurantiemaatschappij te Batavia', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 109.
- 'Toko voor de Maatschappij tot voortzetting der zaken, voorheen J.R. de Vries & Co te Bandoeng', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 161.
- 'Het gebouw van de 'Internationale Crediet- en Handelsvereniging Rotterdam' te Batavia', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 169.
- 'Gebouw Lindetevis-Stokvis te Soerabaja', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 175.
- 'De vergrooting van het hoofdgebouw van de Javasche Bank te Batavia', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 4 en 241.
- 'Het gebouw der Nederlandsche Handelmaatschappij te Bandoeng', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 254.
- 'Het gebouw van de Nederlandsche Handelmaatschappij te Makassar', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 257.
- 'Gebouw der firma Lindetevis-Stokvis te Batavia', *NIHON* 1-2 (1913-1914), p. 259.
- 'Het kantoorgebouw van de Maatschappij voor Uitvoer- en Commissiehandel te Batavia', *NIHON* 4-5 (1915-1916), p. 37.
- 'Het gebouw der levensverzekerings-maatschappij Dordrecht aan Noordwijk te Weltevreden', *Het Huis oud & nieuw* 14 (1916), p. 375.
- 'De moderne ambtenaarswoning in Nederlandsch-Indië', *NION* 4 (1919-1920), pp. 117-124.
- 'Het nieuwe kantoorgebouw der Handelsvereniging 'Amsterdam' aan het Komodieplein te Soerabaja', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), pp. 170 ev.

BIBLIOGRAFIE

- C.J., 'Uit Insulinde, De Indische Pers over een Nederlandsch Architect', *De Opmerker* 44 (1909), 281-283 en 289-291.
- Moojen, P.A.J., 'Een open brief uit Indië', *De Opmerker* 44 (1909), 394-397.
- Red., 'Naar aanleiding van de Open Brief', *De Opmerker* 44 (1909), 405.
- Het Bestuur [B.N.A.], 'Kwestie Moojen-Cuyper', *De Opmerker* 46 (1911), 193-194.
- 'Het nieuwe gebouw van de Javasche Bank te Soerabaja', *Weekblad van Indië* 9 (1912-1913), p. 918.
- 'Het nieuwe gebouw der Javasche Bank', *Indische Mercur* (1913), p. 332.
- 'Gebouw Lindetevis-Stokvis te Soerabaja', *Weekblad van Indië* 13 (1916-1917), p. 152.

- 'De opening van het nieuwe gebouw der Javasche Bank te Bandoeng', *Reflector* (1918), p. 502.
- Koning, J., 'Moderne bouwerken in Indië', *NION* 7 (1922-1923), pp. 135-154.
- Wolff Schoemaker, C.P. Prof., 'Indische bouwkunst en de ontwikkelingsmogelijkheid van een Indo-Europeeschen Architectuur stijl', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, p. 191.
- Berlage, H.P., 'De Europeesche bouwkunst op Java', *De Ingenieur* 39 (1924), p. 401.
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
- Vissering, G., 'Eduard Cuypers', *NION* 12 (1927-1928), pp. 67-69.
- Fermont, A.A., 'Eduard Cuypers en Nederlandsch-Indië', *Het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Huis oud & nieuw* 17 (1928), pp. 49.
- Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931, p. 31.
- Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 60-61.

ARCHIEF

Archief Ed. Cuypers, NDB, Amsterdam.

R. Deppe

- 1933-1937 Werkzaam bij de Gemeente Batavia.
- 1936 Ontwerp Pasar Gambir, Koningsplein, Batavia.
- Ontwerp glas in lood raam in woonhuis van Mr. F. van Brandenburg van Oltsende, jl. Raden Saleh Raya, Jakarta. (huidig restaurant Oasis).
- 1937 Reis naar China en Japan.
- Ontwerp Pasar Gambir, Koningsplein, Batavia. Tentoonstellingsgebouwen zijn geïnspireerd op de Chinese en Japanse architectuur.

BIBLIOGRAFIE

- 'Pasar Gambir 1936, Batavia', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 5, pp. 109, 124-125.
- 'Pasar Gambir 1937 te Batavia', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 123, 133-134.
- Wiwiek Usmi Dewisari, 'Menikmati Suasana di Oasis', *Architrave* (1986), maret-april, pp. 52-53.

ir. F. Dicke

- Werkzaam in Batavia op het N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam.
- 1942 Werkzaam als ingenieur op het hoofdkantoor van de Landsgebouwendienst te Batavia.
- 1948 Jurylid ideeën prijsvraag voor de gebouwen van de Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg (Bogor).
- 1951 Hoogleraar aan de T.H. Bandung.

PUB.
'De opl
in In
decer

BIBL
Muller,
gebo
Univ
in In
Passch
Nede
(naschri

ir. A.
1928 W
klasse

A. D.
– Werkt
1930-19
Ingeni
te Am
1930 H
oost/N
Jakarta
1934 W
1938-19
Bandu

A.S. J
1932-19
Lands
Waters

ir. W
1884 Ge
– Studee
– Werkt
verded
1913-191
dienst
1915-192
1927 Van
Weltev
den Eij
ca. 196
1974 Ov

BIBLI
Lelyveld,
Weltev
(1933-

A. van
1933-193
gebouw

PUBLICATIE

'De opleiding van de bouwkundig ingenieur of architect in Indonesië', *Inauguratierede T.H. Bandung*, 15 december 1951.

BIBLIOGRAFIE

Muller, Th. N. Mr. ir., 'Ideeën-prijsvraag voor de gebouwen der Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg', *De Ingenieur in Indonesië* 1 (1949), no. 3, sectie II, pp. 20-22.
 Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in voormalig Nederlands-Indië', *Plan* (1984), no. 8, pp. 6-8.
 (naschrift in *Plan* (1985), no. 3)

ir. A.J.P. Dieben

1928 Werkzaam als ingenieur voor de landsgebouwen 3e klasse algemene dienst in de 2e afdeling (Semarang).

A. Dikstaal

– Werkt als tekenaar bij de Dudok in Hilversum.
 1930-1941 Werkzaam voor het N.V. *Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden* en Ed. Cuypers te Amsterdam.
 1930 Hotel 'des Galleries', hoek Molenvliet-oost/Noordwijk (jl. Hayam Wuruk/jl.ir. H. Juanda), Jakarta.
 1934 Werkzaam voor Fermont-Cuypers in Semarang.
 1938-1941 Werkzaam voor Fermont-Cuypers in Bandung.

A.S. Dikstaal

1932-1942 Werkzaam als hoofdtekenaar bij de afdeling Landsgebouwen van het Departement van Verkeer en Waterstaat.

ir. W.M. Dudok (1884-1974)

1884 Geboren in Amsterdam.
 – Studeert aan de KMA in Breda.
 – Werkt aan de Stelling van Amsterdam, de verdedigingslinie rond Amsterdam.
 1913-1915 Ingenieur-plaatsvervangend directeur van de dienst Gemeentewerken te Leiden.
 1915-1927 Directeur Publieke Werken te Hilversum.
 1927 Van Heutzmonument, Entree Gondangdia, Weltevreden (Jakarta). Beeldhouwwerk van H.A. van den Eijnde. Onthuld 24 augustus 1932. Afgebroken ca. 1960.
 1974 Overleden te Hilversum.

BIBLIOGRAFIE

Lelyveld, Th. B. van, 'Het Van Heutz-monument te Weltevreden', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 18 (1933-1934), pp. 311-318.

A. van Doorn

1933-1938 BOW-architect bij de provinciale gebouwendienst in West-Java.

1939 ev. BOW-architect bij de provinciale gebouwendienst in Oost-Java.

J.H. Dumout

1926-1933 Compagnon van J.F.L. Blankenberg.
 Zie verder J.F.L. Blankenberg.

ir. J.S. Duyvis

1928-1934 Werkzaam als ingenieur algemene dienst op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW in Batavia.
 1928-1934 Telefoonkantoor, Palembang.
 1930 Postkantoor, Matramanweg (jl. Matraman Raya), Jakarta.
 – Mulo-school, Fort de Kock (Bukittingi).
 – Mulo-school, Salatiga.
 1935 Verlof.
 1935-1943 Sectie-ingenieur bij de Provinciale gebouwendienst van West Java te Bandung.
 1939 Koningin Wilhelmina gasthuis voor ooglijders, Tjitjendoweg (jl. Cicendo), Bandung.
 – Verbouwing en modernisering frontgebouw Christelijk Lyceum, Bandung.
 – Scheikundig laboratorium, T.H. Bandung.
 – Europeesche Lagere School. Ambonstraat (jl. Ambon), Bandung. (i.s.m. G.H. Voorhoeve)
 – Gouvernements Lyceum, Bandung. (Nog niet gereed toen de Japanse bezetting aanving.)
 – Collegezaal met practicum, T.H. Bandung.
 – Nieuw waterloopkundig laboratorium, T.H. Bandung.
 – Verbouwing sociëteit, Tasik Malaya.
 – Grote bomvrije schuilplaats voor de Gouverneur-Generaal, Bandung.
 – Docent cursus 'architectenopleiding' Dep. Verkeer en Waterstaat, Bandung.

PUBLICATIE

'Koningin Wilhelmina gasthuis voor ooglijders', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 5, 130-132.

BIBLIOGRAFIE

Gendt, J. van, 'Het post- en Telegraafkantoor te Meester Cornelis', *De Waterstaats-Ingenieur* 20 (1932), no. 3, 79-81.

ARCHIEF

Collectie Duyvis, ARSI/CNO. Amsterdam

ir. W.J. van der Eb

1922-1926 Studeert aan de T.H. Bandung.
 – Ingenieur 2e klasse op het hoofdbureau van de Staats Spoorwegen in Bandung.
 1939 Spoorwegstation (technisch ontwerp), Malang.

BIBLIOGRAFIE

Tenret, J.B., 'De spoorwegwerken te Malang', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 2, 49-51.

ir. W. Elenbaas (1866-1926)

- 1866 Geboren te Zierikzee.
 1884 Benoemd tot aspirant-ingenieur BOW en geplaatst te Surabaya.
 1909-1911 Werkzaam als hoofd-ingenieur 1e klasse Dep. van BOW. Werkt samen met ir. S. Snuyf aan ontwerpen.
 1911-1913 Buitenlands verlof. In die tijd benoemd tot buitengewoon hoogleraar in de waterbouwkunde aan de Technische Hogeschool Delft.
 1915 Eervol ontslagen uit 's Landsdienst.
 1915 ev. Terug in Nederland benoemd tot Directeur van het Rijksdistributie bureau voor bouwmaterialen. Na opheffing van dit bureau werkzaam als Directeur van de Ingenieursmaatschappij *Eigen Beheer*. In die functie keert Elenbaas terug naar Nederlands-Indië om voor de maatschappij grote irrigatiewerken nabij Cheribon en Jogjakarta uit te voeren. (Zie ook ir. W. van Tijen)
 1926 Keert terug naar Nederland en overlijdt op 14 september te 's Gravenhage.

PUBLICATIONS

- 'De gouvernementsegebouwen in Nederlandsch-Indië', *De Ingenieur* (1912), p. 600 en 673. (ook verschenen in: *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 15 (1912), pp. 204-211)
 'De Inlandsche scholenbouw in Nederlandsch-Indië', *De Waterstaatsingenieur* 4 (1916), p. 92. (ook verschenen in: *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 19 (1916), p. 210)
 'Hoofdstuk 'B.O.W.-dienst' der begroting van Nederlandsch-Indië voor 1917 afd. VII', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 20 (1917), pp. 67-73.
 'Het Semarangse heuvelplan', *De Ingenieur* (1918), no. 19, pp. 355-356.
 'Technische lessen en vraagstukken op het gebied van den Indischen Havenbouw', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), pp. 12-13.
 'De Solovallei', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 162-163.

BIBLIOGRAFIE

- A.B., 'N.V. Ingenieurs-maatschap Eigen Beheer', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 20 (1917), pp. 259-262.
 Antonisse, J.H., 'ir. W. Elenbaas', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 29 (1926), no. 17, pp. 193-194.

D.A. Emanuel

- 1933-1934 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst.
 1935-1936 BOW-architect voor de provincie West Java.
 1939 BOW-architect voor de provincie Oost-Java.

ir. H. von Essen

- 1914-1916 Werkzaam op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW te Batavia. Werkt mee aan het ontwerp van de School Tot Opleiding Van Inlandse Artsen (STOVIA).
 1916 Medeoprichter samen met F.J.L. Ghijsels en F. Stoltz van het Algemeen Ingenieurs- en Architectenbureau (A.I.A.).

Zie verder onder A.I.A.-bureau.

BIBLIOGRAFIE

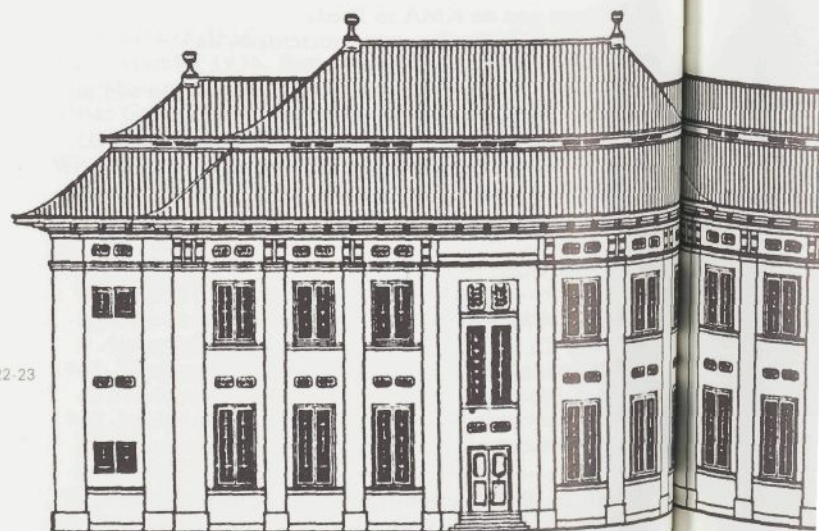
- Snuyf, S. ir., *Architecture in Netherlands East-India*, Essay Netherlands East Indian San Fransisco-Committee, no. 11, Dep. of Agriculture, Industry en Commerce. Semarang, Soerabaia, Den Haag 1914, p. 2.
 'Het nieuwe logeergebouw der Koninklijke Paketvaart-Mij. te Weltevreden', *Geïllustreerd Weekblad van Indië* (1917-1918), p. 633.
Batavia als Handels-, Industrie- en Woonstad, Batavia as a Commercial, Industrial and Residential Center, Batavia-Amsterdam 1937, p. 233.

H.L.J.M. Estourgie

- 1885 Geboren te Amsterdam.
 1919 ev. Hoofd filiaalkantoor in Surabaya van het N.V. *Architecten-Ingenieursbureau Hulswit en Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam*. Aldaar belast met de voorbereidingen voor de bouw van het nieuwe kantoor van de 'Handelsvereniging Amsterdam'.
 - Medefirmant van het in Surabaya gevestigde architectenbureau 'Rijksen en Estourgie'.
 1921 Bekroond prijsvraagontwerp Gemeentehuis Pamakasan. (Onbekend of ontwerp uitgevoerd is.)
 1922 Theresiakerk, Idjen Boulevard, Malang.
 - Paleis van de Sultan van west Kalimantan, Tenggarong.

BIBLIOGRAFIE

- 'Uitslag van de prijsvraag voor een Raadhuis te Pamekasan', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 24 (1921), pp. 122-123.
 Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979. Appendix D.

A.A.
 - Tech
 1910 T
 Welte
 Arch
 Welte
 1921 N
 Welte
 1954 F
 Zie ver

PUB
 'Eduard
 Neder
 nieuw
 'Het hu
 Geder
 pp. 2
 'De Jav
 Batav
 50-55
 'Het pla
 Fermo
 no. 5,

BIBL
 Koning,

Sigarettenfabriek voor de Britisch
American Tobacco Company
(BATCO), Cirebon.
Architecten- en
Ingenieursbureau Fermont-
Cuypers. Uitvoering Nedam.

A.A. Fermont (-1954)

- Technisch bureau A.A. Fermont, Batavia.
- 1910 Technisch bureau Hulswit en Fermont,
Weltevreden. Kort daarna oprichting van het N.V.
Architecten-Ingenieursbureau Hulswit en Fermont te
Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam.
- 1921 N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te
Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam.
- 1954 Fermont overleden en bureau opgeheven.
Zie verder onder Ed. Cuypers.

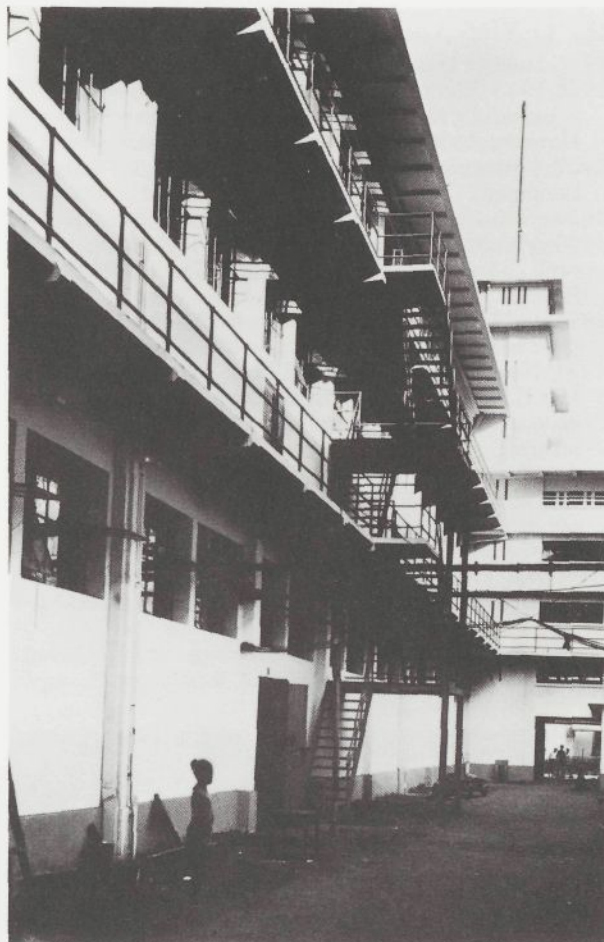
35-37
56
71
79
82

PUBLICATIES

- 'Eduard Cuypers en Nederlandsch-Indië', *Het
Nederlandsche en Nederlandsch-Indische Huis oud &
nieuw* 17 (1928), p. 49.
- 'Het huis oud en nieuw', in: L.F. van Gendt e.a. [red.],
Gedenkboek van Nederlandsch-Indië, Weltevreden 1923,
pp. 279 ev..
- 'De Javasche Bank en andere kantoorgebouwen te
Batavia', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 2, pp.
50-55.
- 'Het plan van het Architecten- en Ingenieursbureau
Fermont-Cuypers', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937),
no. 5, p. 135-136.

BIBLIOGRAFIE

- Koning, J., 'Moderne bouwerken in Indië', *Nederlandsch-*

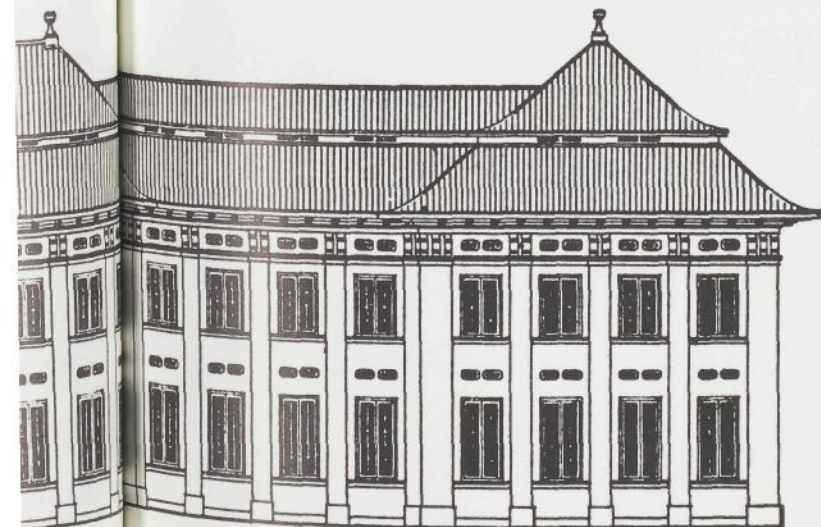

- Indië oud & nieuw* 7 (1922-1923), pp. 135-154.
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch
Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
- Eres, 'Het Raadhuis te Madioen, architecten Fermont en
Cuypers', *Locale Techniek* 2 (1933), no. 1, pp. 4-9.
- 'presentatie Gemeentepan 1937 en plan Fermont-
Cuypers', *d'Orient* (1937), no. 39 (september).
- Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie
Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam
1979.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in
Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie
Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam
1986, p. 60-61.

ir. J.J. Fialka

- 1939 Werkzaam op het hoofdkantoor van de
landsgebouwendienst in Batavia als ingenieur voor de
landsgebouwen.

S.T.O.V.I.A.-gebouw. H. von Essen, 1914-1916.

ir. J. van Gendt

1926-1939 Werkzaam voor de Landsgebouwendienst.

1926-1928 Werkzaam als ingenieur 2e klasse op het
 bouwkundig bureau van de Landsgebouwendienst.

– Havenkantoor, Ujung Pandang (Makassar).

1927 Postkantoor, Groote Postweg (jl. Asia Afrika),
 Bandung.

1929 Verlof.

1930 Verbouwing Winkelpand 'Eigen Hulp' tot
 postkantoor, Molenvliet-west 1 (jl. Gajah Mada),
 Jakarta.

1931-1934 Leider van de Dienst der Landsgebouwen in
 het ressort Batavia-Meester Cornelis-Tangerang.

1931 Kinderkliniek bij de C.B.Z. te Batavia.

– Het Koningin Wilhelmina Instituut voor hygiene en
 bacteriologie, Pegangsaan oost (jl. Pegangsaan),
 Jakarta.

1935-1940 Leider van de provinciale gebouwendienst
 van West-Java te Bandung.

PUBLICATIONS

'Het post- en telegraafkantoor te Meester Cornelis', *De
 Waterstaats-Ingenieur* 20 (1932), no. 3, pp. 79-81.

*Postkantoor, Jalan Asia Afrika, Bandung. Architect J. van
 Gendt (Landsgebouwendienst) 1927.*

'Het post- en telegraafkantoor te Meester Cornelis',
Indisch Bouwkundig Tijdschrift 35 (1932), pp. 76-80.

'Nogmaals: de aanwijzing voorafgaande aan de
 aanbesteding van werken', *Indisch Bouwkundig
 Tijdschrift* 35 (1932), no. 19/20, pp. 180-185.

'De kinderkliniek bij de C.B.Z. te Batavia-centrum',
Indisch Bouwkundig Tijdschrift 36 (1933), pp. 35-38.

'Het Koningin Wilhelmina Instituut voor hygiene en
 bacteriologie', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 36
 (1933), pp. 85-97.

'Het Koninklijk Instituut voor Lepra onderzoek', *De
 Ingenieur in Indië* 8 (1941), no. 10, II, pp. 103-110.

'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch
 Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.

BIBLIOGRAFIE

Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de
 Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over
 de jaren 1925, 1926, 1927, 1928, 1e gedeelte:*
 Gebouwen, Weltevreden 1929, p. 8.

Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in
 Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie
 Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam
 1986, p. 59.

ir. J. Gerber

- 1919-1924 Werkzaam bij het Dep. van BOW.
 1919 Tijdelijk aanstelling als bouwkundig ingenieur bij de landsgebouwendienst.
 1920-1921 Tijdelijk door landsgebouwendienst ter beschikking van de Dir. Gouvernementsbedrijven gesteld i.v.m. ontwerp en bouw van het nieuwe departementsgebouw van Gouvernementsbedrijven.
 1920 Departementsgebouw 'Gouvernementsbedrijven' (Gedung Sateh), Roelofsenstraat/de Katstraat (jl. Cisanggarung), Bandung.
 1923 Hogere Burgerschool, Surabaya.
 1924-1925 Leraar aan de Prinses Juliana School in Jogyakarta.
 1926-1941 Als zelfstandig architect gevestigd in Jogyakarta.

BIBLIOGRAFIE

- Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1918, 1919, 1920, 1e gedeelte, Weltevreden 1923*, p. 279.
 Wolff Schoemaker, C.P. Prof., 'Indische bouwkunst en de ontwikkelingsmogelijkheid van een Indo-Europeeschen Architectuur stijl', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, p. 191.

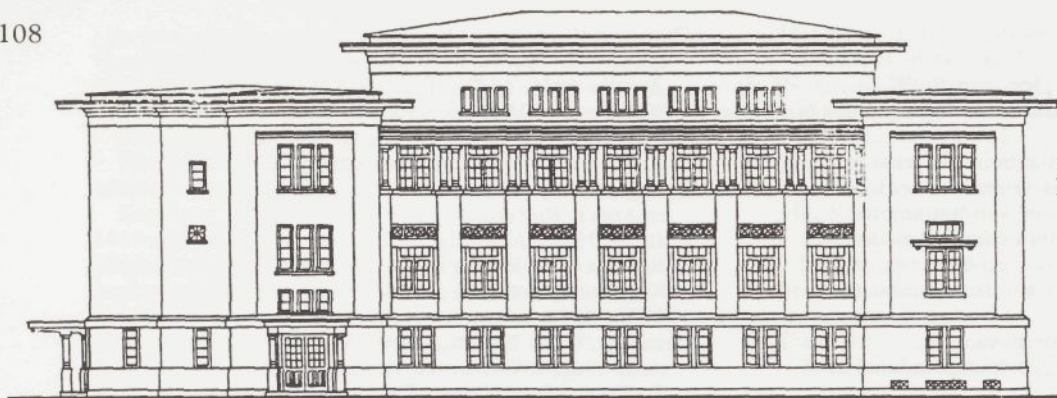
- Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1921, 1922, 1923, 1924, Deel Gebouwen, Weltevreden 1925*, p. 59 en 111.
 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
 Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931, p. 105.
 Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 68.
 Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, pp. 97 en 99.

ir. F.J.L. Ghijsels

- 1913-1914 Werkzaam op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW te Batavia.
 1913 Voorontwerp telefoonkantoor, Surabaya.
 1916 Medeoprichter van het in Batavia gevestigde

Hogere Burger School, Surabaya. Architect J. Gerber, 1923.

Telefoonkantoor, Surabaya.
F.J.L. Ghijsels, 1913.

Algemeen Ingenieurs- en Architectenbureau (A.I.A.).
Zie verder onder A.I.A.-bureau.

BIBLIOGRAFIE

- Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1913*, 1e gedeelte Gebouwen, Weltevreden 1917, p. 210.
- Snuyf, S. ir., *Architecture in Netherlands East-India*, Essay Netherlands East Indian San Francisco-Committee, no. 11, Dep. of Agriculture, Industry en Commerce. Semarang, Soerabaia, Den Haag 1914, p. 6.
- 'Het nieuwe logeergebouw der Koninklijke Paketvaart-Mij. te Weltevreden', *Geïllustreerd Weekblad van Indië* (1917-1918), p. 633.
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 273.
- 'Werken van het A.I.A.-bureau te Soerabaja', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 6, pp. 135-139.
- Batavia als Handels-, Industrie- en Woonstad, Batavia as a Commercial, Industrial and Residential Center*, Batavia-Amsterdam 1937, pp. 233-235.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, 61-62.

ARCHIEF

Familiearchief F.J.L. Ghijsels: ir. R. Heringa, Bloemendaal.

ir. A.W. Gmelig Meyling (geb. 1904)

- 1937-1957 Architect-directeur bij het ingenieursbureau *Ingenieuren-Vrijburg N.V.* 58
- 1937 Twee woningen met paviljoen, Bandung. 71
- Verbouwing aan pand 'Pasar Besar' tot marinekantine (voormalig Hellendoorn), Surabaya. 85
- Uitbreiding R.K. marinethuis, Surabaya.
- Militaire Administratie en Intendance, Jakarta.
- 1938 Christelijk marinethuis, Surabaya.
- Marine kantine met kegelbaan, Pasiran, Surabaya.
- 1939 Papierfabriek 'Letjes'.
- Hangars militaire luchtvaart: *Andir*, Bandung; *Tjililitan*, Jakarta; *Maospati*, Madiun. (i.s.m. Vrijburg)
- 1940 Verbouwing boekhandel/drukkerij 'Visser & Co.',

Bandung.

- Centraal magazijn en werkplaats 'GEBEO', Bandung.
- 1941 woonhuis Resident ter Laag, Ciumbuluit, Bandung.
- Uitbreiding Christelijk Lyceum, Bandung.
- Verbouwing 'Bandoengsche apotheek', 'van Gorkum en Co.', Bandung.
- Inrichting 'Oranje Nassau-apotheek', 'van Gorkum en Co.', Javastraat (jl. Hos. Cokroaminoto), Jakarta.
- Administrateurswoning, onderneming 'Sedep', Pengalengan.
- Woonhuis Generaal Statius Muller, Ciumbuluit, Bandung.
- Woonhuis dhr. ter Haar, Pengalengan.
- 1942 Zendingsziekenhuis, Magelang. (niet afgemaakt wegens Japanse bezetting)
- 1947-1955 Buitengewoon lector T.H. Bandung.
- 1948 Verbouwing en uitbreiding van kantoorgebouw 'GEBEO', Grootte Postweg (jl. Asia Afrika), Bandung. Het kantoorgebouw naar oorspronkelijk ontwerp van C.P. Wolff Schoemaker, werd gedeeltelijk verwoest in bersiap-tijd.
- Prijsvraagontwerp voor de gebouwen van de Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg. Het met de eerste prijs bekroonde ontwerp (motto : A 365) is gemaakt i.s.m. Kreisler.
- 1949 Urntabernakel, geplaatst in het nationaal monument op de Dam in Amsterdam. (i.s.m. A.R.M. Kreisler)
- Restauratie woonhuis 'Bandoengsche kininefabriek', Bandung.
- 1950 Woonhuis 'Phaff' te Padasuka bij Bandung.
- Kantoorgebouw 'GEBEO', Sukabumi.
- 1951 Ereveld 'Pandu', Bandung.
- Ereveld 'Kali Bantang', Semarang.
- Ereveld 'Bagus Kuning', Surabaya.
- Monument op ereveld 'Leuwugadja', Cimahi.
- Fabriek 'Ruys-Handelsvereniging', Tanjung Priok, Jakarta.
- Uitbreiding doofstommeninstituut, Bandung.
- Verbouwing woonhuis 'Bandoengsche kininefabriek', Lembangweg 5 (jl. Dr. Setyabudi), Bandung.
- Flatgebouw 'Nestlé', Jakarta.
- 1952 Telefoonkantoor, Bandung.
- Ballistisch laboratorium, Batuajar.

– PT
1953
Pad
cons
1954
– Bun
Ned
– Ka
bij F
1955
Too
– Geb
Gou
A.R.
– Banl
– Prop
– Drie
1956 I
C. P
– Flat
(in s
– Flat
– IJkaf
– Geb
Bang
– Postl
1957 S
Ciun
1957 C

BIBL
Passchi
Nede
Passchi
stad;
De S
monu
Temn

J.M.
1888 C
– Oplei
's-Gr
– Chef
Rutge
1920-19
1927-19
1928 W
Meda
1930 K
– St. El
Meda
1934 R
Meda
1938 P
1939 K
– Uitbr
1941 O
– Kante
– Schoe
– Diver

- PTT-hulpkantoor 'Hegarmana', Bandung.
- 1953 Watertoren 'Weverij en Breierij Bandoeng' te Padasuka bij Bandung. (i.s.m. ir. Markus, constructeur)
- 1954 Woonhuis aannemingsmij. 'de Kondor', Jakarta.
- Bungalow voor de Hoge Commissaris der Nederlanden, Puncak.
- Kantoor 'Padangse cement maatschappij' te Indarung bij Padang.
- 1955 Spinnerij 'Djantra', Semarang. (i.s.m. Glazener en Tool, constructeurs)
- Gebouw Pusat Perkebunan Negara (voormalig Gouvernementslandbouwbedrijf), Jakarta. (i.s.m. A.R.M. Kreisler)
- Bankgebouw 'Industri Negara', Jakarta.
- Propagandagebouw 'INIRO', Bogor.
- Drie flats 'Jacoberg', Kebayoran, Jakarta.
- 1956 K.N.V.-gebouw, Bandung. (meubelontwerpen van C. Pet)
- Flatgebouw van de Nederlandse ambassade, Jakarta. (in samenwerking met A.R.M. Kreisler)
- Flatgebouw 'Jacoberg', Ciumbuluit, Bandung.
- IJkfdeling 'GEBEO', Bandung.
- Gebouw van het Direktorat Penyelidikan Masalah Bangunan (regional housing centre), Bandung.
- Postkantoor, Surakarta (Solo).
- 1957 Societeitscomplex 'Country club Concordia', Ciumbuluit, Bandung.
- 1957 Gerepatrieerd.

BIBLIOGRAFIE

- Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in Nederlands-Indië', *Plan* (1985), no. 3.
- Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 101.

J.M. Groenewegen (1888-1980)

- 1888 Geboren te ...
- Opleiding aan de Academie voor Beeldende Kunst in 's-Gravenhage.
- Chef de bureau en architect bij Technisch bureau R. Rutgers, 's Gravenhage.
- 1920-1927 Zelfstandig architect in 's Gravenhage.
- 1927-1942 Als architect gevestigd in Medan.
- 1928 Woonhuis voor Directeur 'Deli Spoorweg Mij.', Medan.
- 1930 Kerk, Padang.
- St. Elizabeth ziekenhuis (jl. Imam Bonjol), Medan.
- 1934 R.K. Chinese kerk met pastorie, Hakkastraat, Medan.
- 1938 Prinses-Beatrixschool, Medan.
- 1939 Kerk met pastorie, Semarang.
- Uitbreiding zwembad, Medan.
- 1941 Oranjeschool, Medan.
- Kantoor 'Air bersih', Medan.
- Schoolgebouw Chinese gemeenschap, Medan.
- Diverse woonhuizen in Polonia (Medan) en Padang.

- Klooster voor zusters, Sibolga.
- Klooster voor zusters, Pakajombo.
- Kantoorgebouw 'Levensverzekering Arnhem', Medan.
- Verbouwing van de sociëteit, Medan.
- Verbouwing Hotel 'de Boer', Medan.
- Verbouwing en herstel van het houten paleis aan zee van de Sultan, Perbugaan.
- 1947-1980 Als architect gevestigd te Jakarta.
- 1947 Centrale wederopbouwplannen.
- 1948-1949 Istana Pontianak voor Sultan Hamid, Pontianak.
- 1949 Klerkensociëteit 'BPM', Tanyung.
- 1950 Bioskoop Menteng (jl. Hos. Cokroaminoto), Jakarta. Afgebroken 1988.
- 1951 Sociëteit met zwembad, Cepu.
- Sociëteit en bioskoop voor 'BPM', Balikpapan.
- 1952 Diverse gebouwen voor de 'BPM' te Plaju en Surabaya.
- Diverse woonhuizen voor de 'Javasche Bank' te Jakarta.
- Bioskoop Olympia, Medan.
- 1954 Bioskoop, Banyermasin.
- Uitbreiding St. Elizabeth ziekenhuis, Medan.
- Chinese kerk, Padang.
- Scholen, Padang.
- 1956-1957 R.S. Sumber Waras (ziekenhuis), Padang.
- 1957 Vanaf 1957 samenwerkend met de architect F. Silaban.
- R.S. Sumber Waras (jl. Kyai Tapa), Grogol, Jakarta.
- Bioskoop 'Savoy', Bukittingi.
- Onderzoeksgebouw bij ziekenhuis Sumber Waras, Grogol, Jakarta.
- 1958 Crematorium, Jakarta.
- Assistent architect van F. Silaban bij ontwerp Bank Indonesia (jl. Thamrin), Jakarta.
- 1959 Museum Seni Modern, Bali.
- 1960 Nederlandse ambassade en kanselarij, Jakarta.
- Ambassade U.S.A., Jakarta.
- 1965 Prijsvraagontwerp Mesjid Istiqlal, Jakarta. Bekroond met derde prijs. Niet uitgevoerd.
- 1966 Kanselarij voor Nederlandse Ambassade (jl. Kebon Sirih 18), Jakarta.
- Verbouwing woonhuis Nederlandse ambassadeur (jl. Diponegoro 39), Jakarta.
- Verbouwing woonhuis dhr. Schoon (jl. Imam Bonjol 9), Jakarta (?).
- Ontwerp voor een kerkgebouw voor de Pinkstergemeente, Batu Tulis.

PUBLICATIES

- 'De R.K. Chineesche kerk te Medan', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 5, pp. 138-141.
- 'Stedebouw en Stedeschoon', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), p. 16.
- 'Uitbreiding van het Medansche zwembad te Medan', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 1, pp. 20-23.

BIBLIOGRAFIE

- Moller, J.W.B.M., 'Een door H. Groenewegen ontworpen dessakerkje', *Claverbond* (1922), pp. 211.
- Conijn, C., 'Een nieuwe school te Medan', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, 83-84.

Hardjono

- Werkzaam op het Ingenieursbureau Ingenegeren-Vrijburg N.V., Bandung.
- 1956 Woonhuis voor dhr. Adenis, Jakarta.

ir. H.H.A. Hartogh Heys van de Lier

- 1937 Werkzaam op het hoofdkantoor van de landsgebouwendienst in Batavia als ingenieur voor de landsgebouwen.

G. Hendriks (1890-1945) lid niak.

- 1890 Geboren te Kampen.
- Opleiding aan de Academie van Beeldende Kunsten.
- 1916-1918 Werkzaam met ir. de Roo op het architectenbureau Wegerif.
- 1918 Vertrekt samen met de Roo naar Nederlands-Indië. Kortstondig werkzaam bij het Dep. BOW.
- 1919 ev. Werkzaam bij de Gemeente Bandung.
- 1919-1921 Werkt onder ir. Gerber aan de kantoorgebouwen van Verkeer en Waterstaat (Gedung Sateh) en de P.T.T. te Bandung.
- 1921 ev. Verricht bouwkundig en stedenbouwkundig werk voor de Gemeente Bandung.
- 1925 Ingeschreven als extraneus op de T.H. Bandung.
- Abattoir, Bandung.
- Europese Begraafplaats, Pandoeweg (jl. Pandu), Bandung.
- Schetsplannen van Departementsgebouwen zoals het gebouw van de Indische Pensioenfondsen en het gebouw van Mijnbouw.
- In bijzondere mate geïnteresseerd in beplantingen: Jubileumpark, kleine plantsoenen en vele tuinprojecten in Bandung.
- 1942-1945 Geïnterneerd.
- 1945 Overleden in kamp Baros.

PUBLICATIES

- 'De moderniseering van de Frisiastraat te Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 2, pp. 28-30.
- 'Het nieuwe runder- en varkensslachthuis der Gemeente Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 5, pp. 112-117.
- 'De Bandoengsche Jaarbeurs 1937', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 4, pp. 113-117.
- 'Eenige mededeelingen uit de praktijk van Indische stadsbeplantingen'(1), *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 1, pp. 23-28.
- 'Eenige mededeelingen uit de praktijk van Indische stadsbeplantingen'(2), *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 2, pp. 77-81.
- 'Eenige mededeelingen uit de praktijk van Indische stadsbeplantingen'(3), *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 3, pp. 110-117.
- 'Eenige genormaliseerde typen van gezinsschuilplaatsen,

ontworpen door den Dienst van Beperking Gas- en Scherfgevaar van den L.B.D. te Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, pp. 85-92.

BIBLIOGRAFIE

- Thijssse, Jac. P., 'In memoriam ir. Thomas H. Karsten, ir. E.H. de Roo en G. Hendriks', *Chronica Naturae* (1947), deel 103, afl. 7, pp. 115-117.

H.A. Hes

- 1919 Vestigt zich in Nederlands-Indië.
- 1923-1932 Werkzaam op het Algemeen Ingenieurs en Architectenbureau (A.I.A.).
- 1929 Stationsgebouw Batavia-kota. (in samenwerking met F.B.H. Asselbergs en F.J.L. Ghijsels)

BIBLIOGRAFIE

- Batavia als Handels-, Industrie- en Woonstad, Batavia as a Commercial, Industrial and Residential Center*, Batavia-Amsterdam 1937, pp. 233-235.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, 61-62.

ir. E.E. Heus

- 1933-1934 Werkzaam als ingenieur 2e klasse op het bouwkundig bureau van de landsgebouwendienst in Batavia.

ir. M. Hoedioro

- 1929 Werkzaam als ingenieur 3e klasse voor de landsgebouwen in het ressort Bandung.

dr.ir. A. Hoenig

- 1922-1924 Tijdelijk werkzaam als bouwkundig ingenieur algemene dienst op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW in Batavia.

H.F. Horn

- 1926 Prijsvraagontwerp raadhuis van de stadsgemeente Malang. Ontwerp is behoudens enkele wijzigingen in de jaren 1927-1929 uitgevoerd.
- 1932-1934 Ingeschreven als extraneus op de T.H. Bandung.

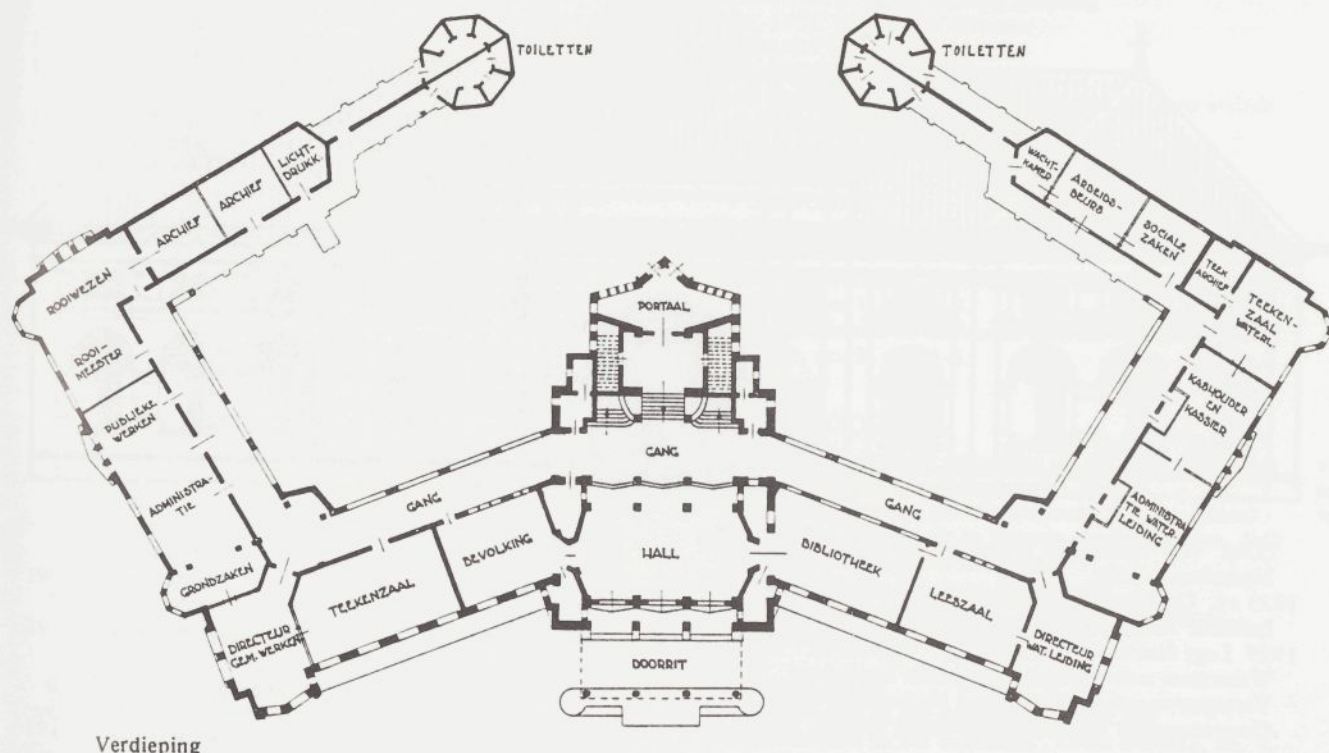
BIBLIOGRAFIE

- 'Het Raadhuis van de stadsgemeente Malang', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 3, pp. 56-58.

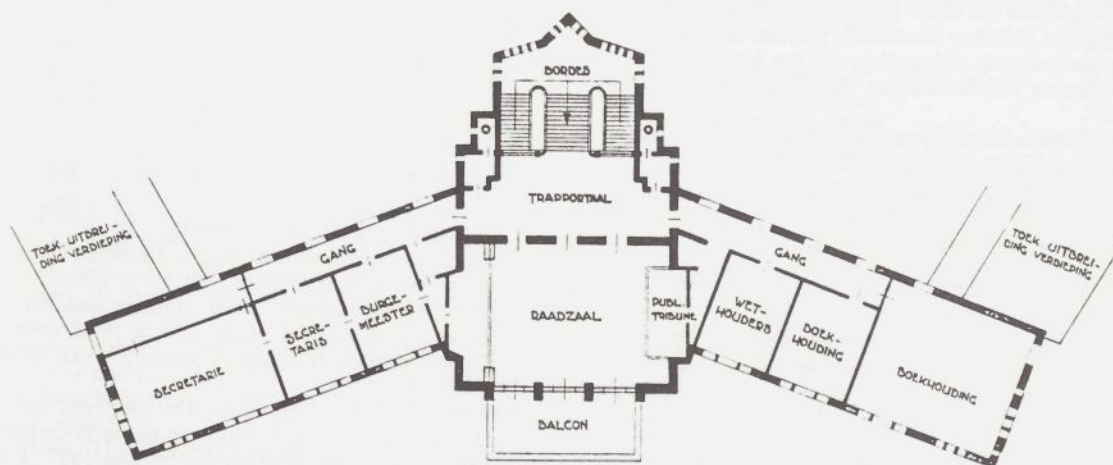
ir. J.F. van Hoytema (1884-)

- 1884 Geboren te Delft.
- Studie aan T.H. Delft.
- 1906 Behaalt diploma van bouwkundig-ingenieur.
- 1906-1911 Werkzaam als adj. Rijksbouwmeester in Den Haag.

1912-19
van h
Batav
ontwe
dienst
rechts
telefor
loodse
zout-
1923 H

Verdieping

1912-1929 Bouwkundig ingenieur en van 1916 hoofd van het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW te Batavia (Jakarta). Verantwoordelijk voor alle ontwerpen van de civiele openbare bouwwerken, zoals dienstwoningen, gouvernementsbureaus, rechtsgebouwen, gebouwen voor de post-, telegraaf- en telefoondienst, gevangenissen, hospitalen, pandhuizen, loodsen, wachthuizen, gebouwen voor de rubber-, zout- en opiumregie.
1923 Hoofdingenieur en chef Landsgebouwendienst

Plattegronden raadhuys Malang, H.F. Horn, 1926.

(Dep. Van Verkeer en Waterstaat) over geheel Nederlands-Indië.

- 1923 ev. Oprichter en voorzitter van de Nederlands-Indische Architecten Kring (N.I.A.K.).
- 1929 Legt functie bij het Dep. van Verkeer en Waterstaat neer en keert terug naar Nederland.
- Vertegenwoordigt op terugreis Nederlands-Indisch Gouvernement op stedenbouwkundig congres in Rome.
- 1912 Gebouw van het Dep. van Binnenlands Bestuur, Koningsplein (Medan Merdeka), Jakarta. Afgebroken.
- 1913 Vernieuwing en uitbreiding van het hoofdbureau van de Posten Telefoon dienst, Postweg (jl. Pos), Jakarta.
- 1915 Middelbare Landbouwschool, Bogor (Buitenzorg).
- 1917 Verbouwing voormalig paleis van de Legercommandant tot gebouw van de Volksraad.
- Mulo-school, Postweg (jl. Pos), Jakarta.
- Hoofdbureau Pandhuisdienst, Kramat, Jakarta.
- 1924 Rechts Hogeschool, Jakarta.

Ontwerpjaar onbekend:

- Landhuis voor de fam. van ir. Alphen van de Veer, hoofd van de afd. Laboratorium van Materiaalonderzoek van het Dep. van BOW.
- Ontwerp eigen meubels.

PUBLICATIES

- 'De ontwikkeling der westerse bouwkunst', in: Van Gent e.a. [red.], *Gedenboek voor Nederlandsch-Indië*, Weltevreden 1923, pp. 208-210.
- 'De tropisch-Nederlandsche bouwkunst in Indië', *Cultureel Indië* 8 (1946), jan-april, pp. 9-24.

BIBLIOGRAFIE

- Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1912*, 1e gedeelte: Gebouwen en Assaineeringswerken, Batavia 1915, p. 95.
- Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over*

Ontwerp frontgebouw Dep. van Binnenlandsch Bestuur, Batavia.
J.F. van Hoytema, 1912.

het jaar 1913, 1e gedeelte: Gebouwen, Weltevreden 1917, pp. 204-214.

Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1914*, 1e gedeelte: Gebouwen, Batavia 1919.

'Het Algemeen Ingenieurs Congres', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), p. 189.

Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1915, 1916, 1917*, deel Gebouwen, Weltevreden 1922, pp. 134-135.

Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1921, 1922, 1923, 1924*, 1e gedeelte: Gebouwen, Weltevreden 1925, p. 12.

'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.

Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, pp. 56-58.

Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS p. 3.

Akihary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlandsch-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988, p. 160-170.

M.J. Hulswit (1862-1921)

1862 Geboren te Amsterdam.

– Opleiding aan de kunstnijverheidsschool 'Quellinus', Amsterdam.

1876 Korte tijd in de leer bij P.J.H. Cuypers tijdens de bouw van het Rijksmuseum in Amsterdam. Leert Ed. Cuypers kennen.

– Kor
'Qu
1880
1885-1
arch
1890
– Pale
'lief
1895
1898
Kath
waar
past
1888
– Ontv
Sura
uitge
1901 F
1908 C
Javas
(Mal
– Opri
te W
1909 F
Nieu
1910 F
A.A.
Arch
Welte
1921 F
Zie ver

BIBL
'De Ro
Bouw
'Hulswi
(1922
uit he
janua
'De arch
Bouw
Gerlagh
Kuns
1979,
Akihary
Bata
Kuns
1986,
Akihary
Indië
1913;
Amste

ir. A.
1915 W
1917 A
1919-19
Beton
– Mede
ingeni
– De ar

- Korte tijd leraar op de kunstnijverheidsschool 'Quellinus'.
 - 1880 Vertrekt naar Nederlands-Indië.
 - 1885-1890 Terug in Nederland en werkzaam op het architectenbureau van Rossum en Kuyk.
 - 1890 Vertrekt voorgoed naar Nederlands-Indië.
 - Paleis van Justitie, Surabaya. Ontwerp is van een 'liefhebberenden' opzichter van de Waterstaat.
 - 1895 Architectenbureau M.J. Hulswit, Batavia.
 - 1898 R.K. kerk (Kathedraal), Waterlooplein (jl. Gereja Kathedral), Jakarta. Ontwerp naar alle waarschijnlijkheid gebaseerd op voorontwerp van pastoor A.P.M. Dijkmans (hulp priester parochie 1888-1896).
 - Ontwerp kantoorgebouw voor de 'Algemeene', Surabaya. Niet uitgevoerd. Ontwerp van H.P. Berlage uitgevoerd in 1900-1902 door W.H. Scheffer.
 - 1901 R.K. kerk, Sukabumi.
 - 1908 Opdracht voor de uitvoering van de filialen van de Javasche Bank in Medan en Ujung Pandang (Makassar).
 - Oprichting Architectenbureau Ed. Cuypers en Hulswit te Weltevreden (Jakarta).
 - 1909 Hoofdkantoor Javasche Bank, Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta.
 - 1910 Hulswit associeert zich met het technisch bureau A.A. Fermont. Na 1910 oprichting van N.V. *Architecten en Ingenieursbureau Hulswit en Fermont, Weltevreden en Ed. Cuypers, Amsterdam*.
 - 1921 Hulswit overleden te Batavia.
- Zie verder onder Cuypers.

BIBLIOGRAFIE

- 'De Roomsche-Katholieke Kerk te Soekaboemi', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 6 (1903), no. 8, pp. 201-202.
- 'Hulswit †', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 7 (1922-1923), pp. 130-133. (grotendeels overgenomen uit het *Nieuws van den Dag voor Nederlandsch-Indië* 18 januari 1921).
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
- Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979, pp. 80-87 en 95.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, pp. 60-61.
- Akihary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlands-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988.

ir. A.C. Ingenegeren

- 1915 Werkzaam als aspirant-ingenieur bij de Waterstaat.
- 1917 Als ingenieur gevestigd in Bandung.
- 1919-1941 Werkzaam als ingenieur van de Hollandse Beton Mij., Bandung.
- Medefirmant van het in Bandung gevestigde ingenieursbureau *Ingenegeren-Vrijburg N.V.*
- De architectenwerkzaamheden werden verricht door:

- 1936-1957 ir. A.W. Gmelig Meyling
 - 1948-1958 ir. A.R.M. Kreisler
 - 1952-1957 ir. M. Westerduin
 - 1954-1957 ir. G. Pet
 - 1958 Bureau wordt op 1 mei omgezet in 'Biro arsitek dan insinjur Sankuriang n.v.'.
- Zie onder diverse architecten.

PUBLICATIES

- 'De Theresiakerk', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* 1 (1934), no. 8, sectie II, pp. 9-10.
- 'Gewapend beton in Indonesië'(1), *De Ingenieur* 68 (1956), no. 1, pBt 1-8.
- 'Gewapend beton in Indonesië'(2), *De Ingenieur* 68 (1956), no. 2, pBt 1-6.

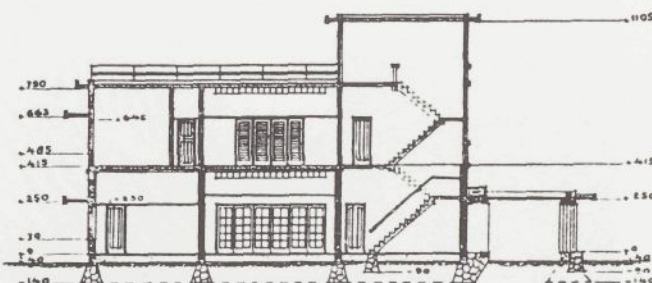
J.J. Jiskoot

- 1922 Ingeschreven als extraneus op de T.H. Bandung. 31
- 1927 Directeur Gemeentewerken Cirebon. 33
- Stadhuis, Cirebon. (Beelhouwwerk, Anthon Maas) 77
- 1934-1942 Chef van de in Batavia gevestigde Ass. *Selle & de Bruyn Reyerse & de Vries*.
- Stadhuis Ujung Pandang (Makassar).
- 1939 Burgermeesterswoning, Tamarindeweg hoek Strandweg, Ujung Pandang.

PUBLICATIES

- 'Het Stadsbeeld in het Algemeen en dat der Winkelwijken in het bijzonder', *Groot Batavia*, no. 1, pp. 13-15. 1e uitgave van de Vereniging 'Groot Batavia', nd. wrsch. 1938.

*Doorsnede-tekeningen
burgemeesterswoning, Ujung
Pandang. J.J. Jiskoot, 1939.*

- 114 'De burgemeestersterswoning van Makassar', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 1, pp. 6-8.

BIBLIOGRAFIE

- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
'Het Raadhuis der gemeente Cheribon', *d'Orient* (1927), no. 43, p. 22.

J.J. Job

- Medefirmant van het in Surabaya gevestigde architecten- en ingenieurbureau *Job en Sprey*.
- 1921 Woning voor agent 'Javasche Bank', Darmoplein, Surabaya.
- 1924 Kantoorgebouw 'Erdmann en Sielcken', Surabaya.
- 1926 Villa's aan het Boengkoelpark, Surabaya.
- 1927 Kantoorgebouw, Kembang Djepoen, Surabaya.
- 1930 Villa's aan de Patjarweg, Surabaya. Uitvoering Nedam.
- Uitbreiding hoofdkantoor ANIEM, Surabaya.

Vogel-pasar, Batavia. Architect G.E. Jobst (Dienst der gemeentewerken Batavia), 1925.

Uitvoering Nedam.

- Vrij katholieke kerk, Surabaya. Uitvoering Nedam.
- 1958 Kantoorgebouw 'Bayer-Hoechst Indonesia P.T.', Jakarta.
- Kantoorgebouw Indonesische Volksbank, Medan.

BIBLIOGRAFIE

- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 274.
Faber, G.H. von, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933.
Beeren, W.A.L., 'Hollandse bouwkunst in Insulinde', *Hollands Diep* 2 (1976), no. 18, p. 34.
Venema, Adriaan, 'De Amsterdamse School op Java, Symbolen van de koloniale orde', *NRC Handelsblad* 19 september 1978, 12.
Suwondo, B.S. dipl. ir., *Architectuur in Indonesië sinds de onafhankelijkheid*, Universitas Indonesia, Jakarta 3 april 1986.

ir. G. Jobst

- Werkzaam bij de Gemeente Batavia.
- 1922 Visveiling bij Pasar Ikan, Jakarta.
- 1925 Vogel-pasar, Batavia.
- 1927 Hoofdingenieur dienst Gemeentewerken Batavia.

PUB
'De ste
volks
Volk
'De ste
Indis
1-13
'De ste
Bou
89-9
'Städte
24, p
'De arc
(192
'Volksh
(192

BIBL
Tillema
wonen
Haag
'De arcl
Bouw
Eggink,
geleg
Batav

PUBLICATIES

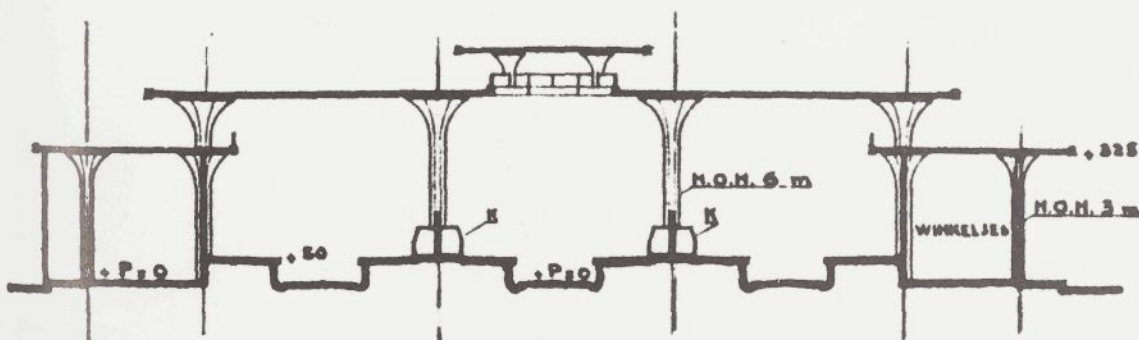
- 'De stedenbouwkundige zijde van het volkshuisvestingsvraagstuk', *pre-advies voor het Volkshuisvestingscongres 1922*, Semarang 1922.
- 'De stedenbouwkundige ontwikkeling van Batavia'(1), *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 5, pp. 1-13.
- 'De stedenbouwkundige ontwikkeling van Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 6, pp. 73-76 en 89-94.
- 'Städtebauliches von Batavia', *Der Neubau* 6 (1924), no. 24, p. 289.
- 'De architectuur van den Pasar Gambir', *d'Orient* (1926), no. 36, p. 11.
- 'Volkshuisvesting', *Indisch Bouwkundig tijdschrift* 29 (1926), pp. 194-196.

BIBLIOGRAFIE

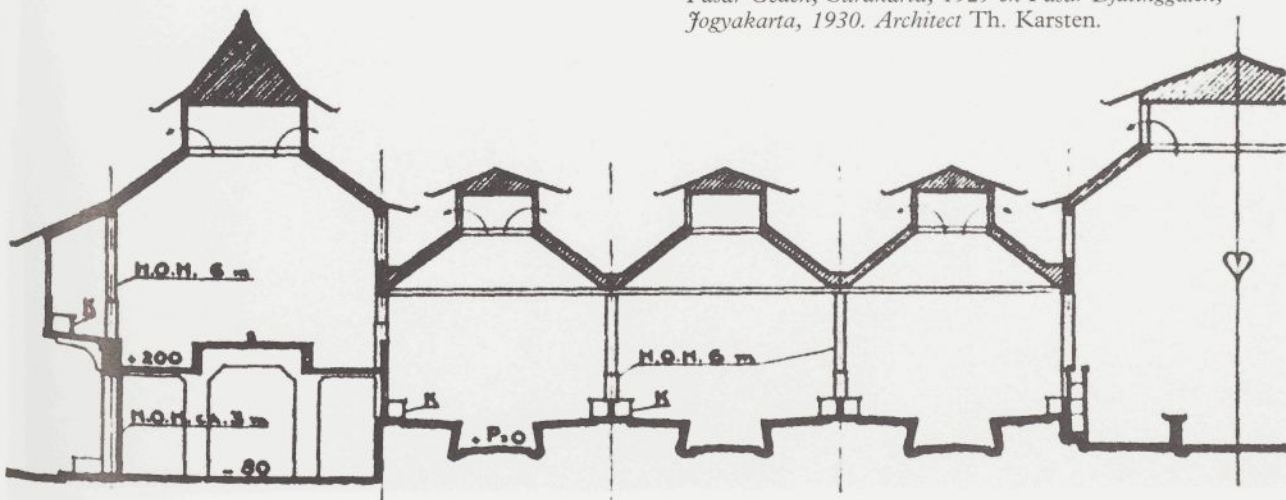
- Tillema, H.F., 'Kromoblanda': *Over 't vraagstuk van 'het wonen' in Kromo's groote land*, deel 5, 1e deel, Den Haag en Wassenaar 1916-1922, pp. xvii-xviii.
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), pp. 273-275.
- Eggink, E.J., *Na 25 jaar*; Beknopt Gedenkschrift ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der gemeente Batavia, Batavia 1930, pp. 135-136.

ir. H.Th. Karsten (1884-1945)

- 1884 Geboren te Amsterdam. 17
- 1904 Aanvang studie werktuigbouwkunde aan T.H. Delft. Verandert van studierichting en gaat bouwkunde studeren. 28
- Leert tijdens studententijd M.J. Granpré Molière en H. Maclaine Pont kennen. 43
- 1909 Studeert af aan de T.H. Delft. 46
- 1914 Vertrekt naar Nederlands-Indië, waar hij gaat werken als Chef de bureau van het bouwkundig bureau van H. Maclaine Pont in Semarang. 47
- Gebouwen voor de Koloniale Tentoonstelling, Semarang. 50-53
- 1916 Kantoorgebouw van de 'Nillmij', Semarang. 56
- 1916-1942 Stedenbouwkundig adviseur gemeente Semarang. 61
- 1916-1920 Uitbreidingsplannen Semarang. 64-65
- 1917 Oprichting van het architectonisch-stedenbouwkundig bureau Karsten, Lutjens en Toussaint, Semarang. 67
- Kantoorgebouw 'van de Pol', Semarang. 68
- 1918 Kantoorgebouw 'Deli Spoorweg Mij.', Medan. 76
- 1919 Suikerfabriek en personeelswoningen, Comal. 78
- 1920 ev. Adviseur gemeente Buitenzorg (Bogor). 79
- Ontwerp pondok van de 'Vereenigde Javasche 83-85

Pasar Gedeh, Surakarta, 1929 en Pasar Djatinggaleh, Jogyakarta, 1930. Architect Th. Karsten.

Houthandel Maatschappijen' op het Jaarbeursterrein in Bandung.

– Uitbreidingsplan Semarang.

– Uitbreidingsplan Buitenzorg.

1922 Gemeentelijke bouwverordening Buitenzorg.

1923 Van Deventerschool, Semarang.

– Adviezen aan gemeente Buitenzorg over kampongverbetering.

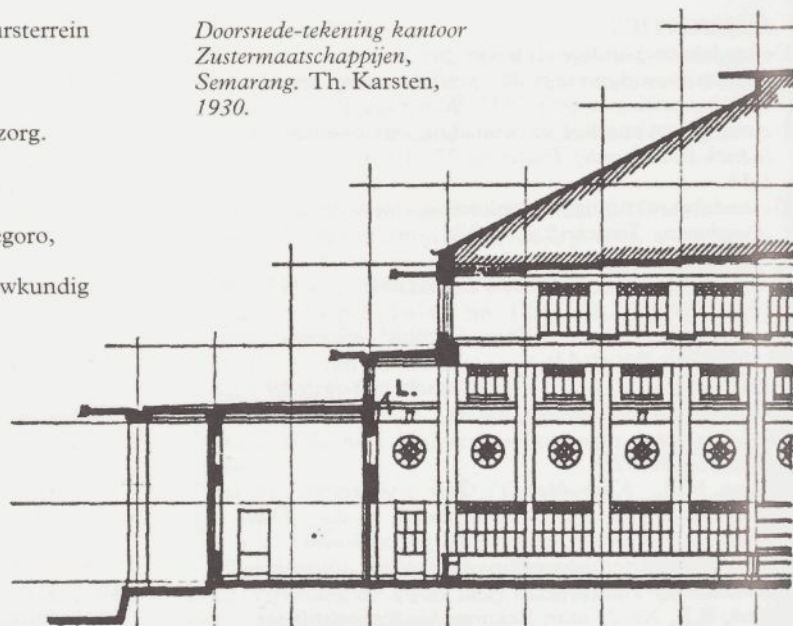
– Kleine pendopo voor Z.H. Prins Mangkunegoro, Surakarta (Solo).

1923-1924 Stapt uit architectonisch-stedebouwkundig bureau Karsten, Lutjens en Toussaint.

1924-1933 Samenwerking met A. Schouten.

1925 Emplacement 'Vezel Onderneming', Sukamandi.

*Doorsnede-tekening kantoor
Zustermaatschappijen,
Semarang. Th. Karsten,
1930.*

*Pasar Jatingaleh, Semarang. Architect Th.
Karsten, 1930. Duidelijk is de mushroom-
constructie van de pasar te zien.*

– Ger
(jl. i
– Kan
Sem
1926
1929
– Bur
(Tar
1929 e
1930 e
1930 e
1930 l
Tha
– Kan
Sem
– Pasa
– Volk

*Ambtsz
Diponeg*

- Gemeentelijk slachthuis aan de weg Pandean Lamper (jl. Majapahit), Semarang.
- Kampongbouw voor de 'N.V. Volkshuisvesting Semarang', Semarang.
- 1926 St. Elisabeth ziekenhuis, jl. Kawi 1, Semarang.
- 1929 Pasar Gedeh, Surakarta.
- Burgermeesterswoning op Candi, Burg. de Jongplein (Taman Diponegoro), Semarang.
- 1929 ev. Adviseur gemeente Madiun.
- 1930 ev. Adviseur gemeente Palembang.
- 1930 ev. Adviseur gemeente Malang.
- 1930 Kantoor 'Semarang Joana Stoomtram Mij.', jl. Thamrin, Semarang.
- Kantoor 'Stoomvaart Maatschappij Nederland', Semarang.
- Pasar Djatinggaleh, Semarang.
- Volkstheater Sobokartti, jl. Dr. Sipto, Semarang.

Ambtswoning van de burgemeester van Semarang, Taman Diponegoro, Semarang. Architect Th. Karsten, 1929.

- 1930-1931 Europees verlof. Reist via U.S.A., waar hij lezingen houdt.
- 1931 Vestigt zich in Bandung.
- 1931-1933 Samenwerking met J.H. Schijfsma.
- 1933 Begint eigen bureau. Voornaamste medewerkers zijn R. Soesilo en Abikoeno.
- Ontwikkelingsplan gemeente Malang.
- Gemeentelijke bouwverordening Malang.
- 1934 Inrichting kantoorvertrek voor Z.H. Prins Mangkunegoro, Surakarta.
- Voorontwerp raadhuis Padang, Raafweg.
- 1935 Stadsplan Palembang.
- Aangevuld overzichtsplan Malang.
- Pendopo Museum Sonobudoyo, Jogjakarta.
- 1936 ev. Kontrakt inzake stadsplan en nieuwe bouwverordening gemeente Batavia.
- Paviljoen voor Prinses Nurul in paleis van de Prins Mangkunegoro, Surakarta.
- Bouwverordening Semarang.
- 1937 Ontwerp Koningspleinplan voor gemeente Batavia.
- Gemeentelijke bouwverordening Magelang.
- 1938 Gemeentelijke aanlegkostenverordening Magelang.
- Gemeentelijke aanlegkostenverordening Palembang.
- Pasar Johar, Semarang.
- 1941 Voorgedragen tot buitengewoon hoogleraar in de

- Planologie aan de T.H. Bandung. Benoeming tegengegaan door Nederlands-Indisch Gouvernement.
- Gemeentelijke bouwverordening Bandung.
 - Aanlegkosten Pranatan, Yogyakarta.
 - 1942 Internering in kamp Cimahi bij Bandung.
 - 1945 Overleden.

Datering niet bekend:

- Kantoorgebouw 'Escompto Mij', Semarang.
- Bank 'Rakyat Indonesia', Semarang. (Afgebroken)
- Groot winkelgebouw, Semarang.
- Schoolgebouw, Surakarta.
- Hoofdbureau Politie, jl. Pemuda, Semarang.
- Balapan station. Surakarta.
- Adviseur gemeente Cirebon.
- Adviseur gemeente Mr. Cornelis (Jatinegara-Jakarta).
- Adviseur gemeente Purwokerto.
- Adviseur gemeente Yogyakarta.
- Adviseur gemeente Surakarta.
- Adviseur gemeente Padang.
- Adviseur gemeente Medan.
- Adviseur gemeente Banyermasin.

PUBLICATIES

- 'Kunst in Indië', *De Taak* 1 (1917-1918), no. 1, pp. 3-4.
- 'Stedelijke omstreken', *De Taak* 1 (1917-1918), no. 8, p. 81.
- 'Rassenwaan en rassenbewustzijn', *De Taak* 1 (1917-1918), no. 18, pp. 205-206.
- 'Kwaliteit, soort zoekt soort', *De Taak* 1 (1917-1918), no. 20, pp. 229-230.
- 'Dreigend verzuim', *De Taak* 1 (1917-1918), no. 37, p. 441.
- 'Praktiese zorg voor Javaanse Kunst', *De Taak* 1 (1917-1918), no. 48, pp. 572-574.
- 'Prijsvraag Rijksacademie van Beeldende Kunsten', *De Taak* 1 (1917-1918), no. 52, pp. 623-624.
- 'Over de Semarangse concept-bouwverordening', *Locale Belangen* 6 (1918), no. 4, p. 139 en no. 5, p. 194.
- 'Opmerkinge over de ontwikkelingsmogelijkheid der inheemse Bouwkunst', in: *Handelingen van het 1e Congres Taal- Land- en Volkenkunde van Java, 1919*, n.p., n.d..
- 'Het geval Baars', *De Taak* 2 (1918-1919), no. 3, p. 387.
- 'Drie Djokdjose dagen', *De Taak* 3 (1919-1920), no. 2, pp. 15-17.
- 'Over de algemeenheid van het kiesrecht', *De Taak* 3 (1919-1920), no. 4, pp. 42-44 en no. 5, pp. 56-59.
- 'De nieuwe muntbiljetten', *De Taak* 3 (1919-1920), no. 28, pp. 239-240.
- 'Bij de 1e Indische Architectuurtentoonstelling', *De Taak* 3 (1919-1920), no. 33, pp. 301-303 en no. 35, pp. 324-327.
- 'Hollandse bemoeiing met indiese stedenbouw', *De Taak* 3 (1919-1920), no. 52, pp. 509-510.
- 'Bevordering Inlandsche Kunst', *De Taak* 3 (1919-1920), no. 53, pp. 525-526.
- 'Indiese stedenbouw', *Locale Belangen* 8 (1920), no. 19/20 bijlage Mededeeling no. 40.
- 'Vluchtige indrukken' (I t/m XII), *De Taak* 4

- (1920-1921), nos. 22, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 40, 42, 43, en 45.
- 'Van Pendopo naar Volksschouwburg; Vernieuwing der Bouwkunst', *Djawa* 1 (1921), pp. 21-29.
- 'Over het Cultuurcongres van het Java-Instituut te Bandoeng', *Djawa* 1 (1921), pp. 305-312.
- 'Utopie vs. Schablone', *De Taak* 5 (1921-1922), pp. 597-599.
- 'Onze verschillen', *De Taak* 5 (1921-1922), pp. 634-636.
- 'Koperberg', *De Taak* 5 (1921-1922), pp. 882-883.
- 'Soort over soort...', *De Taak* 5 (1921-1922), pp. 945-946.
- 'Het woningcongres', *De Taak* 5 (1921-1922), pp. 1061-1063.
- 'Sprokkelingen-tentoonstelling', *De Taak* 5 (1921-1922), pp. 1106-1107.
- 'De woning', *pre-advies over de technisch-architectonische zijde van het volkshuisvestingsvraagstuk voor het Volkshuisvestingscongres 1922*, Semarang 1922.
- 'De opkomst van het rijk Mataram', *De Taak* 6 (1922-1923), pp. 1216-1217.
- 'Architekt Berlage', *De Taak* 6 (1922-1923), p. 1477.
- 'Over het klasse- en zonestelsel der Buitenzorgse bouwverordening', *Locale Belangen* 11 (1923), no. 12.
- 'Vreemd en eigen', *Djawa* 3 (1923), pp. 72-77.
- 'Geest en intellect in de Javaansche ontwikkeling', *Djawa* 4 (1924), p. 50.
- 'Over het bouwen op suikerrietondernemingen', *De Indische Post* 27 september 1924, p. 14.
- Bewerking Enquête en Inleiding betreffende eigen woningbezit en Eigenbouw*, Volkshuisvestingscongres 1925 der Sociaal Technische Vereeniging, Semarang 1925
- 'De waarde der latere Javaansche bouwkunst', *Djawa* 5 (1925), p. 204.
- 'Gemeentelijke rooilijnpolitiek', pre-advies voor het 19e Decentralisatiecongres, *Mededeeling no. 74 van de Vereening voor Locale Belangen*, Semarang 1929.
- 'Korte handleiding voor de praktiese rooilijnpolitiek in gemeenten en regentschappen', pre-advies voor het 19e Decentralisatiecongres, *Mededeeling no. 76 van de Vereening voor Locale Belangen*, Semarang 1929.
- 'Stedenbouw', in: *25 jaren Decentralisatie in Nederlandsch-Indië 1905-1930*, Weltevreden 1930, pp. 137-144.
- 'Volkshuisvesting 1', in: *25 jaren Decentralisatie in Nederlands-Indië 1905-1930*, Weltevreden 1930, pp. 159-161.
- 'Inzichten over verkeerseischen en stadsaanleg, ook voor kleine steden', *Mededeeling no. 85 van de Vereening voor Locale Belangen*, Semarang 1930.
- 'Stedenbouwkundige reisaanteekeningen', *Locale Belangen* 19 (1931), nos. 10, 11, 12, 13, 14, 17 en 19.
- 'Amerikaanse indrukken', *Timboel*, zj. (waarschijnlijk 1931)
- 'Request: Afstand in Beheer van tot vrij Landsdomein behorende gronden', *Locale Belangen* 20 (1932), p. 222.
- 'Bouwen en Volkswelvaart', *Locale Techniek* 1 (1932), no. 1/2., pp. 21-23.
- 'Bouwverordeningsaanvragen, 1. Over de Bouwtypenindeling als Grondslag der Differentiatie', *Locale Techniek* 2 (1933), no. 1, pp. 11-15.

'Kos
2,
'Bou
en
3,
'Bou
va:
T
'Ges
me
Be
'Plaai
no,
'De i
Na
'Opm
aar
(19
'Bouv
Bec
Hir
no.
'De n
(19
'Het c
Loc
'Bouv
zega
pp.
'De f
Voc
Teci
'Stede
(19
'De fir
Aan
(19
'Ontsi
6 (1
'Het K
de C
van
Tech
'De vo
stad
'Twee
Tech
'Iets ov
(193
Het Inc
Stich
'De hal
voor
Plan
'Indisch
Tech
'Indisch
Mede
Belan
'De bet
Indis
de V

- 'Kosten der Stadsvorming', *Locale Techniek* 2 (1933), no. 2, pp. 1-3.
- 'Bouwverordeningaanvragen, 2. Over de Hoofdindeling ener Bouwverordening', *Locale Techniek* 2 (1933), no. 3, pp. 9-13.
- 'Bouwverordeningaanvragen, 3. Over de wijze van vaststellen van plannen, rooilijnen enz.', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 2, pp. 30-35.
- 'Gesloten bebouwing voor woningbouw', *Technische mededeeling no. 3 van de Vereeniging voor Locale Belangen*, Semarang 1934.
- 'Plaatselijke monumentenzorg', *Locale Belangen* (1934), no. 21, p. 330.
- 'De ingenieur en de stedenbouw', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* (1935), no. 10.
- 'Opmerkingen over de Laat-Javaanse bouwkunst, naar aanleiding van het museum Sana Boedaja', *Djawa* 15 (1935), pp. 221-228.
- 'Bouwverordeningaanvragen, 4. Over de regeling der Bedrijfsbebouwing en het verband met de Hinderordonnantie', *I.B.T. Locale Techniek* 4 (1935), no. 2, pp. 14-18.
- 'De nieuwe stadskampoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 4 (1935), no. 13, pp. 1-2.
- 'Het ontwikkelingsplan der gemeente Malang', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 3, pp. 59-72.
- 'Bouwverordeningaanvragen, 5. Over de vergunning- en zegelvrijheid', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 5, pp. 119-123.
- 'De financiering der Stadsvorming, 1. Advies van den Voorzitter der Stadsvormingscommissie', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 1, pp. 15-19.
- 'Stedenbouwkundige modellen', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 1, p. 22.
- 'De financiering der Stadsvorming, 2. Proeve ener Aanlegkostenverordening', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 3, pp. 77-94.
- 'Ontoetsing op het Diengplateau', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 4, p. 102.
- 'Het Koningspleinplan 1937; Officieele publicatie door de Gemeente Batavia van het bereids door het College van B & W goedgekeurde ontwerp', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 6, pp. 159-172.
- 'De volkshuisvesting, mede in verband met de stadsvorming', *Kritiek en Opbouw* 1 (1938), no. 14.
- 'Twee Semarangse Kantoorgebouwen', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 2, p. 54.
- 'Iets over de Centrale Pasar', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 2, p. 63.
- Het Indische Stadsbeeld Voorheen en Thans*, uitgave Stichting Technisch Tijdschrift, Bandoeng 1939.
- 'De half-landelijke Periferie-kampong als Woonplaats voor Arbeidersforensen', *Mededeeling op de Planologische Dag*, 1939.
- 'Indische stedenbouwkundige richtlijnen', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 1, pp. 16-21.
- 'Indische stedenbouwkundige richtlijnen', *Technische Mededeelingen no. 16 van de Vereeniging voor Locale Belangen*, Semarang 1941.
- 'De betekenis van hun landelijke Periferie voor de Indische steden', *Technische Mededeelingen no. 19 van de Vereeniging voor Locale Belangen*, Semarang 1941.

- 'Cijfers over de beteekenis van het Gemeentelijk Woningbezit', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 2, p. 69.
- 'Town Development in the Indies', in: prof. dr. W.F. Wertheim [red.], *The Indonesian Town*, Den Haag & Bandung 1958.

BIBLIOGRAFIE

- Plate, A. ir., 'Het uitbreidingsplan der Indische gemeenten', *De Ingenieur* (1918), no. 16, p. 274.
- Plate, A. ir., 'Het uitbreidingsplan der gemeente Semarang', *De Ingenieur* (1918), no. 22, p. 408.
- 'Het Algemeen Ingenieurs Congres', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), p. 189.
- M., 'De Jaarbeurs te Bandoeng', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), p. 233.
- Granpré Molière, M.J., 'Indiese stedenbouw door ir. Thomas Karsten', *Tijdschrift voor Volkshuisvesting* (1922), no. 9, pp. 226-234.
- Tillema, H.F., 'Kromoblanda': *Over 't vraagstuk van 'het wonen' in Kromo's groote land*, deel 5, 1e deel, Den Haag en Wassenaar 1916-1922, pp. xxi-xxiii.
- Wolff Schoemaker, C.P. Prof., 'Indonesische kunst', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 376.
- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
- Flieringa, G., *De zorg voor de volkshuisvesting in de stadsgemeenten in Nederlandsch Oost-Indië, in het bijzonder in Semarang*, Proefschrift TH-Delft, Rotterdam 1930, p. 94-95, 164, 183-185.
- Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis, gedachten over cultuur en kunst*, Rotterdam 1931.
- Willekes Macdonald, P.J. ir., 'Stedenbouw en Rooiwezen', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* (1935), no. 12, pp. 179-180.
- Ontwerp Stadsvormingsordonnantie Stadsgemeenten Java*, 1e rapport der Stadsvormingscommissie, met Toelichting, Batavia 1939.
- Stadsvormingsordonnantie*, Batavia 1948.
- Antonisse, J.H., 'Inheemsche architectuur van Indonesië', in: J. Poortenaar en W.P. de Coolhaas [red.], *Onder palmen en waringings; geesten en godsdienst van Insulinde*, Naarden 1946, pp. 276-320.
- Thijssen, Jac. P., 'In memoriam ir. Herman Thomas Karsten', *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw* (1946), no. 6/7, p. 69.
- Thijssen, Jac. P., 'In memoriam ir. Thomas H. Karsten, ir. E.H. de Roo en G. Hendriks', *Chronica Naturae* (1947), deel 103, afl. 7, pp. 115-117.
- Goudappel, H.M., '50 jaar planologie', *Tijdschrift voor Stedenbouw en Volkshuisvesting* (1950) no. 1, p. 45.
- Breuning, H.A., *Het voormalige Batavia, een Hollandse stedestichting in de tropen anno 1619*, Heemschutserie No. 74, Amsterdam 1954.
- Jessup, Helen, 'Four Dutch Buildings in Indonesia II Thomas Karsten's Folk Theatre, Semarang', *Orientations* 13 (1982), no. 10, pp. 24-32.
- Jessup, Helen, 'Four Dutch Buildings in Indonesia III Thomas Karsten's Sonobudoyo Museum, Yogyakarta', *Orientations* 13 (1982), no. 11, pp. 24-31.
- Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van de stedenbouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct.

scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam 1983.

Passchier, Cor, 'Het 'moderne' bouwen in Nederlands-Indië', *Monumenten* 4 (1983), no. 7/8, pp. 22-23.

Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in voormalig Nederlands-Indië', *Plan* (1984), no. 8, pp. 9-11.

Akiahary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986.

Ruimschotel, Tjerk, 'Berlage in Batavia, Nederlands-Indische Bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 3 juli 1987, CS p. 8.

Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, pp. 96, 97, 101.

Dulleman jr., C.J., *Charles Prosper Wolff Schoemaker Architect in Nederlands-Indië*, doct. scriptie KHI, Rijksuniversiteit Leiden 1988, pp. 31-34.

Akiahary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlands-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988, pp. 167, 174-175.

ir. J.F. Klinkhamer (1854-1928)

1854 Geboren te Amsterdam.

1873 Studeert een jaar chemie aan de Polytechnische School in Dresden.

1874 Begint architectuurstudie aan de Polytechnische School in Delft.

1878 Behaalt diploma.

1878-1881 Assistent bij zijn leermeester prof. Gugel.

1881 Kapitein bij de Genie in Amersfoort.

1882-1899 Zelfstandig architect in Amsterdam.

1883 Huwt met M.E. Bosscha, dochter van prof. dr. ir. J. Bosscha, hoogleraar toegepaste mechanica later directeur van de Polytechnische School Delft.

1884-1885 Herbouw van de Muidense kruittfabriek i.s.m. Jan Springer. Leert B.J. Ouëndag kennen die kort daarna als chef de bureau bij Klinkhamer komt werken.

1899-1905 Geassocieerd met B.J. Ouëndag.

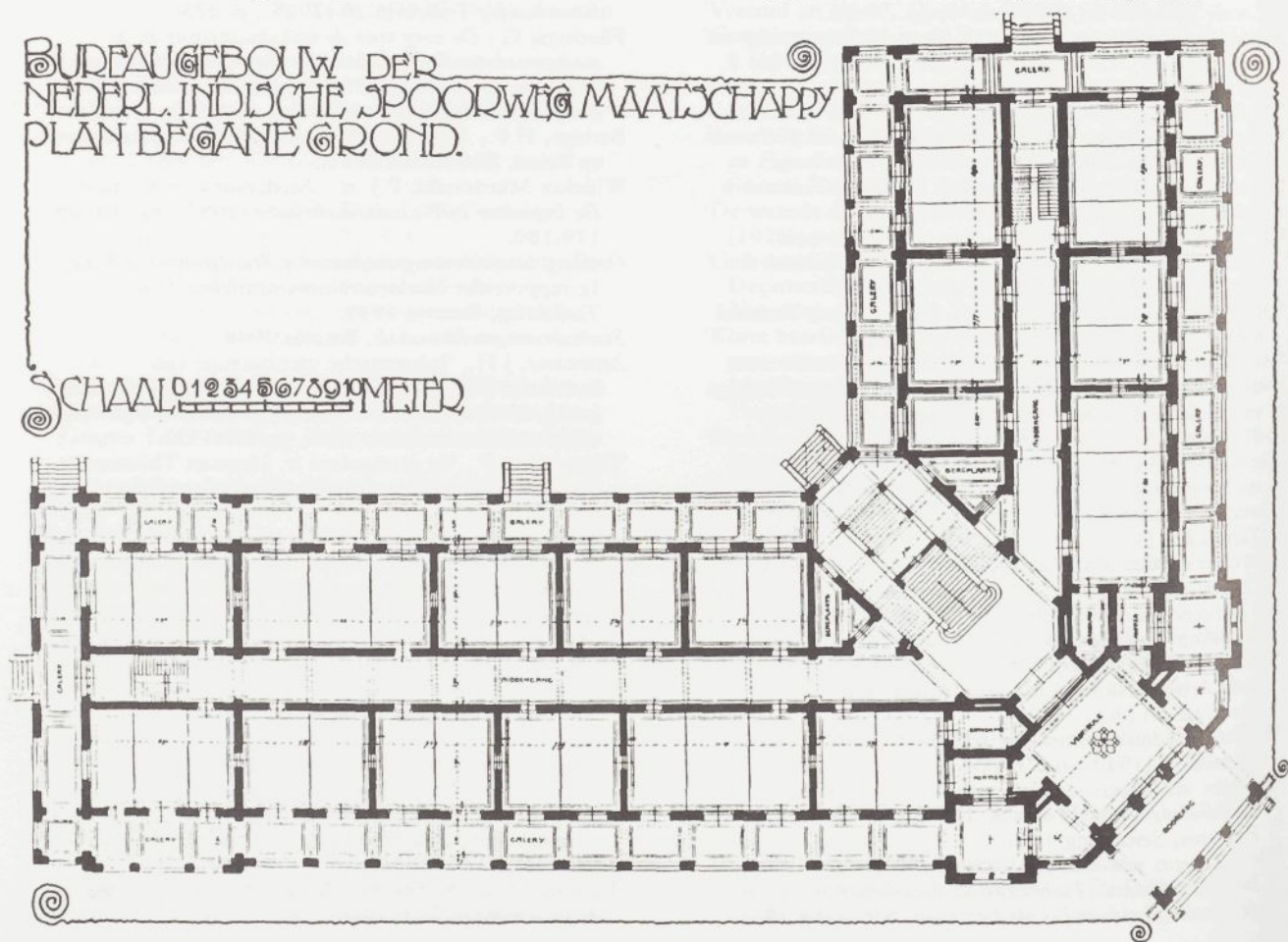
1902 Administratiegebouw van de Nederlandsch-Indische Spoorweg Mij., Bodjong, Semarang. (i.s.m. B.J. Ouëndag)

1899-1924 Hoogleraar in de 'burgerlijke bouwkunde' op

Ontwerp J.F. Klinkhamer en B.J. Ouëndag, 1902.

BUREAU-GEBOUW DER
NEDERL. INDISCHE SPOORWEG MAATSCHAPPIJ
PLAN BEGANE GROND.

SCHAAL 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 METERS

de Polytechnische School respectievelijk de Technische Hogeschool Delft.

- 1924 Wordt als hoogleraar opgevolgd door R.L.A. Schoemaker.
1928 Overleden te Den Haag.

PUBLICATIES

- 'Het administratiegebouw der Nederlandsch-Indische Spoorwegen', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 1 (1916-1917), pp. 22-31.
'Het administratiegebouw der Nederlandsch-Indische Spoorwegen', *De Ingenieur* (1908), p. 925.

BIBLIOGRAFIE

- Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931, p. 30.
Affendi, Yusuf, 'Di Tengah-tengah Kepesatan Pembangunan Kota, Bangunan Tua Dibuang Sayang', *Asri* (1984), no. 19, p. 10, 19.
Leerdam, Ben F. van, *Henri Maclaine Pont, architect tussen twee werelden*, Delft 1988, pp. 66-67.

ARCHIEF

Archief Klinkhamer, NDB, Amsterdam.

H. Kluger

- 1922 ev. Tijdelijk werkzaam als opzichter voor de landsgebouwen en toegevoegd als assistent van het hoofd van de 2e waterstaatsafdeling (Semarang).
1930 Hoofdopzichter en tijdelijk waarnemend leider voor de landsgebouwen in het ressort Madiun.
1936-1939 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst. Tijdelijk waarnemend architect voor de afd. West-Borneo.

ir. C.W. Koch

- 1908-1924 Werkzaam bij de Dienst der Staatsspoorwegen.
1914-1915 Afdelings chef S.S., Batavia.
1914 Spoorwegstation Tanjung Priok, Jakarta.
1915 Woonhuis, Jakarta (?).
1916-1924 Hoofdingenieur 1e klasse S.S., Batavia

BIBLIOGRAFIE

- Moojen, P.A.J., 'Ontwikkeling der bouwkunst in Nederlandsch-Indië 1. Nederlandsche bouwkunst', *Bouwen* 1e halve jaargang (1924), p. 115.
'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.

ir. Th. Kok

- 1931-1933 Ingeschreven als extraneus op de T.H. Bandung.
1931-1937 Werkzaam bij de Landsgebouwendienst.
1931 Ingenieur 3e klasse ressort Bandung.
1933 Werkzaam op het hoofdkantoor van de Landsgebouwendienst, Batavia.
1935 Werkzaam voor de provinciale gebouwendienst van West-Java.

1936-1937 Wachtgeld.

1938 Medefirmant van het te Bandung gevestigde Architecten- en Ingenieursbureau Bel, Piso en Kok. Na de oorlog medefirmant van het A.I.A.-bureau in Jakarta.

ir. A.R.M. Kreisler

- 1921-1924 Werkzaam op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW. 37
1921-1922 Bouwkundig ingenieur 1e afd. (Batavia-Mr. Cornelis-Tangerang) 71
1923-1924 Bouwkundig ingenieur 2e afd. (Semarang). 85
19?? Werkzaam in Batavia op het 'N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam'.
1938 Ontwerp postzegels (karbouwen-serie).
1941 Woningen voor mevr. Zuidberg, Lembang.
1948-1958 Werkzaam in Bandung op het ingenieursbureau *Ingenieuren-Vrijburg N.V.*. Samenwerking met A.W. Gmelig Meyling.
1948 Prijsvraagontwerp voor de gebouwen van de Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg. Het met de eerste prijs bekroonde ontwerp (motto : A 365) is gemaakt i.s.m. Gmelig Meyling.
1949 Urntabernakel, geplaatst in het nationaal monument op de Dam in Amsterdam. (i.s.m. Gmelig Meyling)
1952 Woningen 'Chartered Bank', Jakarta.
1953 Woningbouw 'BPM', Jakarta.
1955 Gebouw Pusat Perkebunan Negara (voormalig Gouvernementslandbouwbedrijf), Jakarta. (i.s.m. Gmelig Meyling)
1956 Flatgebouw van de Nederlandse ambassade, Jakarta. (i.s.m. Gmelig Meyling)
1958 Gerepatriëerd.

W. Kroese

- 1935-1939 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst. Tijdelijk waarnemend architect in Banka en Biliton.

N.J. Kruizinga

- Architect bij het N.V. ingenieursbureau Bakker & Meyboom te Batavia.
- Huize 'Gandjoeran', Yogyakarta.
1921 Woonhuis voor dhr. F. Plumacher aan de Mampangweg, (jl. Cik Ditiro), Jakarta.

PUBLICATIES

- 'Landhuis van den heer F. Plumacher op het land Menteng te Weltevreden', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 363-368.
'Huize Gandjoeran te Djokdja', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), pp. 2-4.

ir. F.J. Kubatz

- 1915-1917 Werkzaam op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW. 28
65

- 122 1917 ev. Werkzaam bij de Gemeente Batavia als directeur van de dienst voor grond- en woningzaken. Verantwoordelijk voor het ontwerp van verschillende gemeentelijke lagere scholen: -Europese Lagere Scholen; -Hollandse Chinese scholen; -Hollandse Inlandse scholen en Inlandse Lagere Scholen.
1918 Gemeentelijk uitbreidingsplan Batavia.
- Stedebouwkundig plan 'Menteng', Jakarta.
1921 Ingenieur Dienst Gemeentewerken Batavia.

PUBLICATIES

- 'Naschrift op de voorgaande beschouwingen', *De Waterstaats-Ingenieur* 6 (1918), no. 1, p. 12.
'Stedebouwkunde, een wetenschap', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 21 (1924), no. 5, pp. 79-80.

BIBLIOGRAFIE

- 'Het Algemeen Ingenieurs Congres', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), p. 331.

ir. E. Kühr

- 1924-1939 Werkzaam bij het Dep. van BOW. 25
1924 Toegevoegd ingenieur bij de afd. laboratoria voor 77
materiaalonderzoek.
1925 Ingenieur 3e klasse 1e afd. (Batavia-Tangerang-Mr. Cornelis) Landsgebouwendienst.
- Uitkijktoren bij gevangenis Cipinang (Jakarta).
1927-1928 Ingenieur 3e klasse provinciale gebouwendienst van West-Java.
1927 Gebouw van de Raad van Indië, Hertogspark (jl. Taman Pejambon), Jakarta.
- Politiepost Gondangdia, Jakarta.
1929 Ingenieur 2e klasse 2e afd. (Semarang).
1931 Werkzaam op hoofdkantoor Landsgebouwendienst.

1931-1933 Ingeschreven als extraneus op de T.H. Bandung.

- 1932 Leider in ressort Bandung Landsgebouwendienst.
1935-1936 Werkzaam op hoofdkantoor.
1937 Ingenieur provinciale gebouwendienst van West-Java.
1938-1939 Werkzaam op hoofdkantoor Dep. van BOW in Batavia.

PUBLICATIES

- 'Gebouwen voor de Burgerluchtvaart in Nederlandsch-Indië', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 3, pp. 54-62.

BIBLIOGRAFIE

- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
Burhoven Jaspers, N.E., ir., 'Het nieuwe gebouw voor den raad van Nederlandsch-Indië, in het Hertogspark te Weltevreden', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 30 (1927), pp. 61-65.
Dep. van Burgerlijke Openbare Werken, *Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1925, 1926, 1927, 1928, 1e gedeelte: Gebouwen, Weltevreden 1929*, p. 11.
A.I.D., 'Het station der K.N.I.L.M.', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 35 (1932), no. 7, pp. 67-70.

B.J. Lapien

- 1938-1941 Hoofd van de Gemeentewerken van de Gemeente Menado.
1938 Raadhuis, Tikalaplein-oost, Menado.

Gebouw van de Raad van Justitie, Semarang. Architect E. Kühr (Landsgebouwendienst), ca. 1930.

BIBLIOGRAFIE

'Het nieuwe stadhuiscomplex te Menado', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 6, pp. 174-177.

ir. A. van Leeuwen

1931-1937 Werkzaam als ingenieur 3e klasse op het
bouwkundig bureau van het Dep. van BOW. in Batavia
1935-1937 Wachtgeld.

ir. W. Lemei (-1946)

1919-1941 Werkzaam als bouwkundig ingenieur bij het
Dep. van Bow en Dep. van Verkeer en Waterstaat. 17
1919-1925 Werkzaam voor de landsgebouwendienst in 25
Semarang (=2e afd.) 26
1919 Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting (CBZ), 84
Semarang. (i.s.m. Bolsius)
1926 Verlof.
1927-1933 Werkzaam voor de landsgebouwendienst in
Surabaya (=4e afd.) Na 1930 als leider van het ressort
Surabaya.
1929-1931 Kantoor voor de Gouverneur van oost-Java,
Surabaya. (Assistent architecten Breuning en

Carmiggelt) Uitvoering Nedam.
1931 Hogere Burger School, Malang.
- Algemene Middelbare School, Malang.
1931/32 Postagentschapskantoor, Simpang, Surabaya.
(i.s.m. H.A. Breuning)
1933 Verlof.
1935-1941 Hoofdingenieur van de
Landsgebouwendienst over geheel Nederlands-Indië.
Wordt in 1941 opgevolgd door H.A. Breuning.
1941 Volgt Prof. C.P. Wolff Schoemaker op als
hoogleraar architectuur aan T.H. Bandung.
1946 Overleden.

PUBLICATIES

'De nieuwe Hoogere Burgerschool-Algemeene
Middelbare school te Malang', *De Waterstaats-
Ingenieur* 19 (1931), p. 393.
'Het nieuwe Gouvernementskantoor te Soerabaia',
Bouwkundig Weekblad Architectura (1932), no. 32, pp.
283-288.

*Gecombineerde HBS-AMS, Malang. Architect W. Lemei
(Landsgebouwendienst), 1931.*

- 'Het nieuwe Gouverneurskantoor te Soerabaia', *De Waterstaats-Ingenieur* 20 (1932), no. 8, pp. 243-245.
- 'De nieuwe Hoogere Burgerschool-Algemeene Middelbare school te Malang', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 35 (1932), p. 113.
- Villa Isola, Moderne woningarchitectuur in Nederlandsch-Indië*, Bandoeng 1934.
- 'Architect C. Citroen BNA', *I.B.T. Locale Techniek* 4 (1935), no. 5, pp. 1-9.
- Het Indische Stadsbeeld Voorheen en Thans*, uitgave Stichting Technisch Tijdschrift, Bandoeng 1939.
- 'Het Coen-museum van de Stichting 'Oud Batavia'', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 4, pp. 122-126.
- 'Moderne Bouwkunst in Nederlandsch-Indië', *Algemeen Indisch Dagblad* 12 oktober 1940.
- 'De bouwkunst in de 19e en 20ste eeuw', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* 8 (1941), no. 10, pp. 132-140.

BIBLIOGRAFIE

- 'De Centrale Burgerlijke Ziekeninrichting te Semarang', *Bouwen* (1926), p. 17.
- Faber, G.H. von, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933.
- 40 jaar Postspaarbank in Nederlandsch-Indië, gedenkboek uitgegeven door de directie der postspaarbank in Nederlandsch-Indië, Batavia 1938, pp. 24-25.
- 'Onze rondvraag over de Indische architectenorganisatie'(1), *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 3, p. 86.
- Breuning, H.A., 'In memoriam prof. ir. W. Lemei', *Bouwkundig Weekblad* 64 (1946), no. 34, pp. 300-302.
- Beeren, W.A.L., 'Hollandse bouwkunst in Insulinde', *Hollands Diep* 2 (1976), no. 18, pp. 33-34.
- Venema, Adriaan, 'De Amsterdamse School op Java, Symbolen van de koloniale orde', *NRC Handelsblad* 19 september 1978, 12.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 68.
- Segaar-Höweler, D.C., 'A.F. Aalbers, architect van het 'nieuwe bouwen' in Bandung', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 104.

C. van de Linde

- Werkzaam in Batavia op het 'N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam'.
- 1929 Medewerkend architect kantoorgebouw van de 'Nederlandsche Handelsmaatschappij' (Factorij), Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta. (i.s.m. A.P. Smits en J. de Bruyn) Uitvoering Nedam.

PUBLICATIES

- 'Bouwen en Wonen in Indië', *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1932), no. 38, pp. 343-346.
- 'Kantoorgebouw der Nederlandsche Handels-Maatschappij N.V. 'Factory' Batavia', *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1934), no. 14, pp. 125-133.

Liem Bwan Tjie

- Architect te Semarang.
- 1932 Woonhuis dr. ir. Han Tiauw Tjong, Semarang.
- 1938 Ontwerp lijkenhuis van de vereniging 'Jang Seng Ie', Jakarta.
- Woningen voor de heer Tan Tjoen Keng, Jakarta.
- 1941 Gemeentelijk zwembad, Semarang.
- Gemeentelijk zwembad Pekalongan.
- Ontwerp van een woonhuis met verdieping voor drs. Liem Modjan, Jakarta.
- Ontwerp woonhuis R.W. van Duinen, Kopeng, Semarang. (Aannemers: Fa. Ooiman en van Leeuwen, aannemers-architecten).
- Verbouwing kantoorgebouw Oei Tiong Ham concern, Jakarta.
- 1948 Verbouwing en uitbreiding van een woning van Hioe Tjo Joeng aan de Compagnieweg (jl. Mangga Besar), Jakarta.
- 1951 Ontwerp woonhuis met verdieping voor Dr. Sih Seng Thau, Jakarta.
- Athletiekveld op Koningsplein (Medan Merdeka), Jakarta.
- 1952 Voorontwerp kantoorgebouw met showroom voor de N.V. Handelsmij. Intraport, Jakarta.
- Woonhuizen voor de KLM, Jakarta.
- 1954 Ontwerp van een woonhuis voor Yap Yan Pin.
- Administratiegebouw van het 'Sin Ming Hui'-ziekenhuis, Jakarta.
- Flatgebouw voor 'the Hong Kong and Shanghai Banking Corporation', Jakarta.
- Ontwerp voor een directeurswoning van de Bank Indonesia, Jakarta.
- 1956 Kantoor- en administratiegebouw van het Instituut 'Penyakit Mulut dan Kuku', Surabaya.
- Ontwerp gebouw voor het departement van de Landspolitie, Kebayoran Baru, Jakarta.
- 1957 Verdiepingsgebouw voor het Ministerie van Landbouw, Jakarta.
- 1958 Ontwerp gebouw van het Ministerie van Landbouw, Kebayoran Baru, Jakarta.
- 1960 Polikliniek behorende bij het ziekenhuis 'Husada', jl. Raya Mangga Besar, Jakarta.
- 1961 Schoolgebouw 'Tjikini' voor het onderwijsinstituut 'Tjikini', Jakarta.
- 1963-1964 Ontwerp van een ziekenhuiscomplex op Karang Pandjang in Ambon-stad.
- 1964 R.K. kerk, Jakarta.
- Bioskoop.

Ontwerp- of bouwjaar onbekend:

- Woonhuis 'Poendok Pajoeng' van dhr. Sih Tiauw Hien, Semarang.
- Trijaya Putera, Taman Tanah Abang III/no. 10, Jakarta.
- Paviljoen voor de vereniging 'Jang Sen Ie', Prinsenlaan (jl. Mangga Besar), Jakarta.
- Verbouwing woonhuis van de heer Tan Liang Hoey, Pekalongan.
- Woonhuis, Karrenweg, Semarang.

BIBLIOGRAFIE

- 'Onze rondvraag over de Indische architectenorganisatie',
I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 5, p. 143.
I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 3, p. 89.
 'Twee woonhuizen', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 5, pp. 162-165.

ARCHIEF

Archief Liem Bwan Tjie, NDB, Amsterdam.

G. Looyen

- 1935 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst.
 Tijdelijk waarnemend waterstaatsarchitect voor
 Celebes en onderhorigheden.

C.H. Lugten

- Architect en bouwondernemer te Bandung.
 1914-1915 Tentoonstellingsgebouw Koloniale
 Tentoonstelling, Semarang.
 1924 Woningcomplex, Surabaya.
 - Vier woningcomplexen, Surabaya.
 - Woningen voor de 'Nillmij', Jakarta.

BIBLIOGRAFIE

- recensie van 'Projecten van woningen voor
 suikerondernemingen' door R.M. in: *Indisch
 Bouwkundig Tijdschrift* (1917), pp. 229 en door ir.
 L.J.M. Feber in: *De Waterstaatsingenieur* (1917), p.
 471.

ir. H. Lüning

- Chef tekenkamer bij de gemeente Palembang.
 1931-1941 Villa's, kampongwoningbouw,
 slachthuiscomplex, wegenbouw en een brug,
 Palembang.
 1931-1932 Werkt samen met Th. Karsten aan
 stedenbouwkundige plannen van de gemeente
 Palembang.
 1937 Stadsplan Palembang.
 1937 ev. Stadsopmeting gemeente Palembang (schaal
 1:1000).
 1942 ev. Geïnterneerd in kamp Cimahi bij Bandung.
 Tijdens internering actief als ontwerpend architect. In
 de KKK.studio werden meestal woningen ontworpen
 voor medegevangenen. Onbekend is of deze
 ontwerpen gerealiseerd zijn.
 1942 Ontwerp Protestantse kerk, Surakarta.
 - Ontwerp woonhuis dhr. Terluin, Dagoweg (jl. H.
 Juanda), Bandung.
 - Ontwerp woonhuis, Bandung.
 1942-1943 Ontwerp bebouwing brandweerterein,
 Palembang.
 1943 Ontwerp woonhuis 'Walker', Christchurch, New
 Zealand.
 - Ontwerp woonhuis 'Boy', Bandung.
 - Ontwerp woonhuis 'Admiraal', Ciawi.
 1943-1945 Ontwerpen van enkele woonhuizen o.a.:
 - Ontwerp woonhuis 'van Sanddyck', Sydney, Australia.
 - Ontwerp bungalow met variant voor dhr. Eggink,

Sukabumi.

- 1946 ev. Werkt na de oorlog onder J.P. Thijse op het
 Centraal Planologisch Bureau (Dep. van Verkeer en
 Waterstaat) aan stedenbouwkundige en
 wederopbouwplannen voor diverse steden.
 1949 Stadsplan Balikpapan.
 - Structuurschets Samarinda.
 1950 Stadsplan Samarinda.
 - Schetsplan t.b.v. herziening stadsplan Palembang.
 - Gerepatriceerd naar Nederland.

PUBLICATIES

- 'Het Raadhuis-watertorencomplex te Palembang', *I.B.T.
 Locale Techniek* 5 (1936), no. 1, pp. 2-8.
 'Eenige gegevens over de stadsmeting te Palembang',
I.B.T. Locale Techniek 10 (1941), no. 3, pp. 75-81.
 'Stedenbouw in Indonesië', *Polytechnisch Tijdschrift* 19-20
 (1952-1953), p. 603b.

BIBLIOGRAFIE

- Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van
 de stedenbouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct.
 scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam
 1983.

ir. G.W.A.W. Lutjens

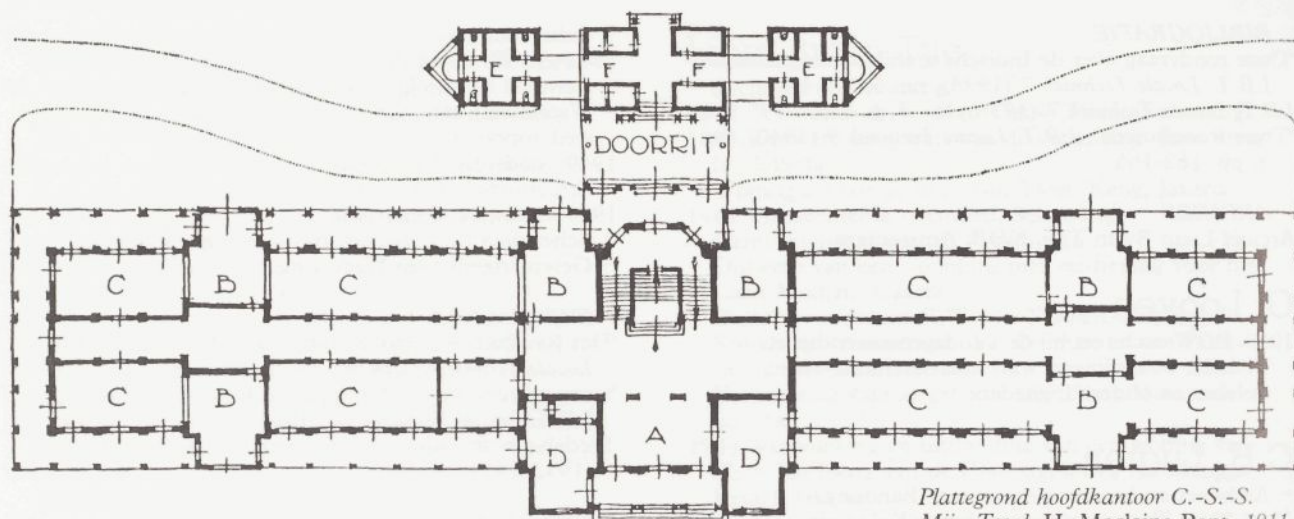
- 1913 Ingenieur bij de Semarang-Johanna-Stoomtram
 Mij. (S.J.S.), Semarang.
 1917 Oprichting van het architectonisch-
 stedenbouwkundig bureau Karsten, Lutjens en
 Toussaint, Semarang.
 1917-1923/24 Zie Karsten.
 1923/1924 Karsten stapt uit de firma. Bureau wordt
 door Lutjens en Steenstra Toussaint voortgezet als
 'Semarangsche aannemingsmij.'
 1927 Bedrijf wordt opgesplitst in twee filialen: Semarang
 (o.l.v. Lutjens) en Surabaya (o.l.v. Steenstra
 Toussaint).
 1930 Lutjens' filiaal in Semarang verhuist naar Medan.
 1934-1941 Filiaal gaat verder onder de naam: 'Aan-
 nemings Mij. Oost-Indië'.

BIBLIOGRAFIE

- Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van
 de stedenbouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct.
 scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam
 1983, p. 52.

ir. H. Maclaine Pont (1884-1971)

- 1884 Geboren te Meester Cornelis (Jatinegara-Jakarta). 17
 1893 Keert met familie terug naar Nederland via de 42-48
 U.S.A.. Bezoekt in Chicago de wereldtentoonstelling. 50
 - Opleiding aan de T.H. Delft. Studeert een jaar 51
 mijnbouwkunde maar stapt dan over op de 61
 studierichting bouwkunde. 76
 1909 Behaalt het diploma van bouwkundig ingenieur 78
 aan de T.H. Delft. 79
 1909-1911 Werkzaam op het bureau van de architect 83
 Posthumus Meyes in Amsterdam.
 1911 Ontwerp voor het hoofdkantoor van de Cheribon-

Plattegrond hoofdkantoor C.-S.-S. Mij., Tegal. H. Maclaine Pont, 1911.

- Semarang Stoomtram Maatschappij in Tegal.
 1913 Vestigt zich als zelfstandig architect in Semarang.
 1913/1914 Nodigt Th. Karsten uit om op zijn bureau te komen werken.
 1914 Spoorwegstation 'Poncol', Semarang.
 – Woningen 'Cheribon-Stoomtram Mij.' bij station Poncol, Semarang.
 1914-1915 Ontwerpen tentoonstelingsgebouwen voor de Koloniale Tentoonstelling gehouden te Semarang: ingangsportaal met boog en het verkeersgebouw.
 1915 Keert om gezondheidsredenen met spoed terug naar Nederland.
 1918 Krijgt opdracht van het Koninklijk Instituut voor Hooger Technisch Onderwijs in Nederlandsch-Indië voor het ontwerp van een in Bandung geplande Technische Hogeschool.

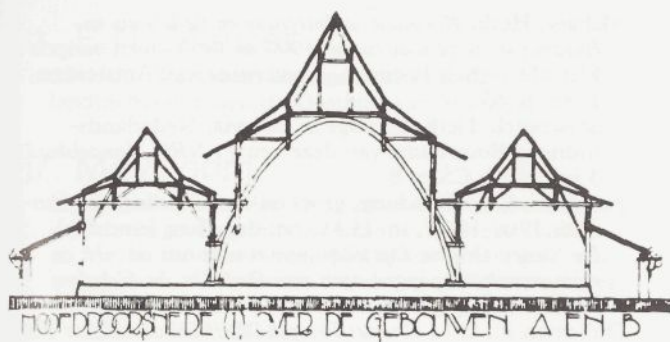
- 1919 Vertrekt naar Nederlands-Indië om de bouw van de T.H. Bandung te leiden.
 1920 ev. Werkzaam als inspecteur van de Burgerlijke Geneeskundige Dienst. Onderzoek naar de inheemse bouwtechniek en -constructies.
 1924 ev. Verricht archeologisch onderzoek naar de oorsprong van het koninkrijk Majapahit in Trawulan.
 1929 Archeologisch museum met experimentele koepel van gebogen bamboe-balken, Trawulan.
 – Hexagonale koepel met bogen van gelamineerd hout.
 1936 R.K. missiekerk en complex in Pohsarang bij Kediri.

Institut Teknologi Bandung (ITB), voormalige Technische Hoogeschool. Architect H. Maclaine Pont, ontwerp 1918, opening 1920. Ingangspartij en aula.

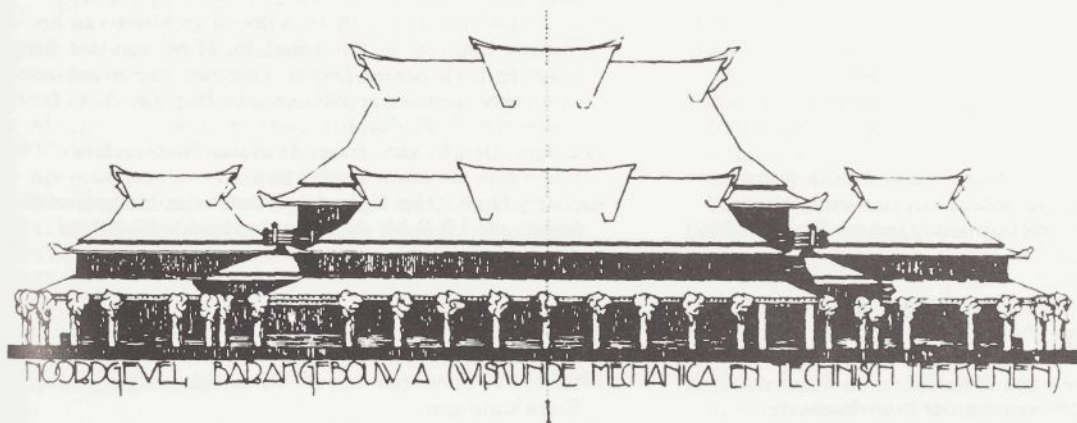

– Res
 Uit
 1942
 1945/
 1971

PU
 'Het r
 Sto
 oud
 Concep
 Tech
 (19)
 'Een a
 gem
 328.
 'De K
 Nede
 47-6
 'Volksv
 Tijds
 'Volksv
 Nede
 947.
 'Bijdrag
 moei
 speci
 het 1

Indische Technische Hoogeschool, Bandung. Architect H. Maclaine Pont. Boogspanten, geconstrueerd uit op elkaar gestapelde planken, die in de dikterichting gebogen en door bouten en beugels verbonden zijn, maken overspanningen van 8 en 15 m mogelijk. Tekening gedateerd 6 maart 1919.

– Restauratieplan Mesjid Agung, Cirebon. Niet Uitgevoerd.

1942 Geïnterneerd in Japans kamp.

1945/1946 Keert terug naar Nederland.

1971 Overleden.

PUBLICATIES

'Het nieuwe hoofdbureau der Semarang-Cheribon Stoomtram-maatschappij te Tegal', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 1 (1916-1917), pp. 89-98.

Concept-program, voor den bouw der Nederlandsch-Indische Technische Hoogeschool op Java, 's Gravenhage, n.d. (1918 wrsch).

'Een algemeen uitbreidings- en verbeteringsplan voor de gemeente Semarang', *De Ingenieur* (1918), no. 18, pp. 328.

'De Koloniale Tentoonstelling in Semarang 1914', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 4 (1919-1920), pp. 47-64.

'Volkswoningbouw, een voordracht', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 351-355 en 378-382.

'Volkswoningbouw, een voordracht', *Publicatie Nederlandsch-Indisch Landbouw Syndicaat* (1922), p. 947.

'Bijdrage tot de oplossing van de technische moeilijkheden van het volkshuisvestingsvraagstuk, speciaal voor den inlandsch en bouw', *prae-advies voor het 1e Volkshuisvestingscongres*, Semarang 1922.

'Het inlandsch bouwambacht, zijn beteekenis.....en toekomst?', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, pp. 215-225.

'Het inlandsch bouwambacht, zijn beteekenis.....en toekomst?', *Djawa* 3 (1923), pp. 79-89.

'Javaansche Architectuur', *Djawa* 3 (1923), pp. 112-127 en pp. 159-170.

'De tegenwoordige toestand der Javaansche architectuur, haar historische afleiding en vormgeving; een voordracht', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 57-59.

'Beschouwingen over Madjapahit', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 10, pp. 157-164.

'Beginselen der Javaansche bouwconstructie', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 171-180, 193-214, 265-267, 377.

'Javaansche Architectuur', *Djawa* 4 (1924), pp. 44-53.

'De Bangsal Tamanan van den Kraton te Djokja', *Djawa* 4 (1924), pp. 54-57.

'De betekenis der Middeleeuwsche monumenten op Java', *Djawa* 4 (1924), pp. 199-238.

'De Boroboedoe als cultuur-historisch monument', *De Taak* 7 (1923-1924), no. 312, p. 1823.

Overzicht van overwegingen welke geleid hebben tot de oprichting van de oudheidkundige vereniging 'Madjapahit' te Modjokerto, Weltevreden 1924.

'Madjapahit, poging tot reconstructie van het stadsplan, nagezocht op het terrein aan den hand van den

- middeleeuwschen dichter Pradana', *Djawa* 5 (1925), no. 4.
- 'Eenige oudheidkundige gegevens omtrent Madjapahit'(?), *Oudheidkundig Verslag Bataviaasch Genootschap* (1926), no. 100.
- 'De historische rol van Madjapahit, een hypothese', *Djawa* 6 (1926), pp. 294-317.
- 'De bouwvallen op de heuvel', *Djawa* 7 (1927), p. 171.
- 'Beredeneerde opgave der reisschetsen gemaakt in mei en juni 1915, Architectuurschool Dieng', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 15 (1930-1931), pp. 45-54 en 69-87.
- Kolonialisme en Vrijheid op Java*, Santpoort 1958.

BIBLIOGRAFIE

- Tillema, H.F., 'Kromoblanda': Over 't vraagstuk van 'het wonen' in Kromo's groote land, deel 5, 1e gedeelte, Den Haag en Wassenaar 1916-1922, pp. xxiii-xxv.
- 'De Indisch Technische Hoogeschool en het goed recht van de architectuur', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), pp. 420-421.
- Wolff Schoemaker, C.P. Prof., 'Indische bouwkunst en de ontwikkelingsmogelijkheid van een Indo-Europeeschen Architectuur stijl', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, p. 191.
- Wolff Schoemaker, C.P., 'Beginselen der Javaansche bouwconstructie', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 15, pp. 261-264.
- Berlage, H.P., 'De Europeesche bouwkunst op Java', *De Ingenieur* 39 (1924), pp. 399-408.
- Moojen, P.A.J., 'Ontwikkeling der bouwkunst in Nederlandsch-Indië 3. Naaste toekomst', *Bouwen* 2e halve jaargang (1924), pp. 17-21.
- Flieringa, G., *De zorg voor de volkshuisvesting in de stadsgemeenten in Nederlandsch Oost-Indië, in het bijzonder in Semarang*, Proefschrift TH-Delft, Rotterdam 1930, p. 85, 95.
- Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931.
- Abikoeno, R., 'Masjid Agoeng te Cheribon', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 1, pp. 14-19.
- Jessup, Helen, 'L'architettura di Henri Maclaine Pont; Stile coloniale e tradizione indigene in Indonesia'/'The architecture of Henri Maclaine Pont; Colonial style and native tradition in Indonesia', *Lotus International* (1980), no. 1, pp. 108-114.
- Jessup, Helen, 'Four Dutch Buildings in Indonesia I Henri Maclaine Pont's Institute of Technology, Bandung', *Orientations* 13 (1982), no. 9, pp. 32-39.
- Jessup, Helen, 'Four Dutch Buildings in Indonesia IV Henri Maclaine Pont's Church, Pohsarang', *Orientations* 13 (1982), no. 12, pp. 22-34.
- Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van de stedenbouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct. scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam 1983, pp. 51-52.
- Passchier, Cor, 'Het 'moderne' bouwen in Nederlands-Indië', *Monumenten* 4 (1983), no. 7/8, pp. 22-23.
- Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in voormalig Nederlands-Indië', *Plan* (1984), no. 8, pp. 9-10.
- Wastu Pragantha, ir., 'Menuju Arsitektur Indonesia', *Cipta* 13 (1984), no. 64, pp. 16-19.

- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 67.
- Ruimschotel, Tjerk, 'Berlage in Batavia, Nederlands-Indische Bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 3 juli 1987, CS p. 8.
- Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 99.
- Dulleman jr., C.J., *Charles Prosper Wolff Schoemaker Architect in Nederlands-Indië*, doct. scriptie KHI, Rijksuniversiteit Leiden, Leiden 1988, pp. 30-43.
- Segaar-Höweler, D.C., 'A.F. Aalbers, architect van het 'nieuwe bouwen' in Bandung', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 104.
- Leerdam, Ben F. van, *Henri Maclaine Pont, architect tussen twee werelden*, Delft 1988.
- Akihary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlands-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988, p. 174.

W.H.Th. Marcus

- 1922-1923 Voorzitter van de Vereniging van Bouwkundigen.
- 1926 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst. Gedetacheerd in Semarang.
- 1929-1930 Tijdelijk leider in het ressort Buitenzorg.

PUBLICATIES

- 'Reorganisatie van het technisch onderwijs in Indië', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 20 (1917), pp. 88-90.
- 'Ter overweging', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 36-37.
- 'Onze salaris-actie', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 136.
- 'Op ketterjacht', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 170-171.
- 'Dringend beroep op de leden V.v.B.', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 452.
- 'Uit den Volksraad', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 468-469.
- 'Hoelang nog?', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 163-164.
- 'De 25ste Algemeene Vergadering der V.V.B.', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 200-201.
- 'Salaris-voorstellen ter 25ste Alg. Verg. ingeleid', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 226-227.
- 'Toepassing van Bulldog-platen', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 30 (1927), pp. 42-43.
- 'De nieuwe (middelbare) veeartsenschool te Buitenzorg', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 30 (1927), pp. 101-105.

BIBLIOGRAFIE

- Zie: Verenigingsnieuws V.V.B. in *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* (1922-1923).

ir. E.N. Maurer

1922-1923 Werkzaam als ingenieur voor de
landsgebouwen aan de Oostkust van Sumatra.

ir. Meyboom

– Heeft leiding over het Amsterdamse bijkantoor van het
in Batavia gevestigde N.V. Ingenieursbureau Bakker
en Meyboom. Het bureau had aparte afdelingen voor
architectuur, waterkracht, havenbedrijf elektrotechniek
en werktuigkunde.

Zie verder ir. F.H. Bakker

ir. H. Meijer (geb. 1904)

1904 Geboren in Amersfoort.
1928 Studeert af als civiel-ingenieur aan de T.H. Delft.
1928-1942 Ingenieur bij de 'Deli Spoorweg Mij.' in
Medan.
1937 Verbouwing spoorwegstation, Medan. (i.s.m. Valk)
– Spoorwegstation, Rantau Prapat.
– Telefooncentrale 'Deli Spoorweg Mij.', Tanjung Balei.
1942-1945 Geïnterneerd in Japans krijgsgevangenkamp.
1945-1947 Verblijf in Nederland.
1947-1951 Belast met leiding van de 'DSM'.

PUBLICATIE

*De Deli Spoorweg Maatschappij: driekwart eeuw koloniaal
spoor, Zutphen 1987.*

ir. H. Menalda van Schouwenburg

1919 Begint loopbaan als bouwkundig ingenieur bij
Landsgebouwendienst.

1920-1926 Werkzaam op 4e afdeling (Surabaya) van
Landsgebouwendienst.

1927 Met verlof naar Nederland.

1928-1931 Leider ressort Bandung
Landsgebouwendienst.

– Geologisch laboratorium, Bandung.

1931 Als ingenieur 1e klasse werkzaam op hoofdkantoor
Landsgebouwendienst.

P.A.J. Moojen (1879-)

1879 Geboren te Kloetinge.

– Studeert architectuur en schilderkunst aan de
Academie van Schone Kunsten te Antwerpen.

1903 Vertrekt naar Nederlands-Indië.

1904-1910 Medefirmant en artistiek lid van het in
Bandung gevestigde *Technisch Bureau Biezeveld &
Moojen*.

1904-1923 Stichter en voorzitter van de Kunstkring in
Bandung en Batavia en Bond van Nederlands-Indische
Kunstkringen.

1908-1914 Lid Gemeenteraad Batavia. Lid van de
Technische commissie van de Gemeente Batavia.

1918-1922 In opdracht van het Nederlands-Indisch
Gouvernement belast met de restauratie van
monumenten op Bali.

1928-1930 Gedelegeerde van het Gouvernement op de
internationale congressen voor volkskunst in Praag en
Antwerpen.

1930 Artistiek en technisch leider van de Nederlandse
inzending voor de Internationale Koloniale
Tentoonstelling in Antwerpen.

*Geologisch laboratorium, Bandung. Architect H. Menalda
van Schouwenburg, (Landsgebouwendienst), ca. 1930.*

- 1931 Artistiek en technisch leider van de Nederlandse inzending voor de Internationale Koloniale Tentoonstelling in Parijs. Ontwerpt na de verwoesting door brand van het Nederlandse paviljoen een nieuw tentoonstellingsgebouw.
- 1906 Verbouwing eetzaal 'Hotel des Indes', Molenvliet-west (jl. Gajah Mada), Jakarta. (i.s.m. S. Snuyf) Afgebroken.
- Kantoorgebouw van de Nederlandsch-Indische Handelsbank, Surabaya.
- Verbouwing eetzaal 'Hotel der Nederlanden', Koningspleinnoord (Medan Merdeka Timur-jl. Veteran), Jakarta. Afgebroken.
- 1906-1907 Ontwerp gebouw Dep. van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, Koningsplein (Medan Merdeka), Jakarta. Niet uitgevoerd.
- 1907 Ontwerpopdracht voor een filiaal van de Javasche Bank in Ujung Pandang (Makassar). Opdracht ingetrokken ten gunste van Ed Cuypers, wiens ontwerp is uitgevoerd.
- 1908 Winkelpand voor de Fa. Marsman & Co., Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta.
- Broederschool, Koningsplein-oost (Medan Merdeka Utara), Jakarta.
- 1909 Hoofdkantoor van de 'Nillmij', Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta. (i.s.m. S. Snuyf en G.P.N. Elenbaas)
- 1910 Als lid van Technische commissie Gemeente Batavia verantwoordelijk voor ontwerp wegtracering en bebouwingsplan Nieuw Gondangdia.
- Verdiepingswoonhuizen, Kramatlaan (jl. Kramat 5), Salembaplein (jl. Kramat 6) en Laan Wiechert (jl. Kramat 7), Jakarta.
- 1911 Verdiepingswoonhuis Tanah Abangheuvel (jl. Fahrudin), Jakarta.
- 1913 Gebouw van de Bataviasche Kunstkring, van Heutzboulevard (jl. Teuku Umar 1), Jakarta.
- 1918-1923 Renovatie-adviezen, Bali.

PUBLICATIES

- 'Kunst in Indië', *Weekblad voor Indië* (1906), no. 3.
- 'Bouwkunst', *Weekblad voor Indië* 4 (1907), no. 2, pp. 33-35 en no. 3, pp. 46-52.
- 'De Bouwkunst in Indië', *De Locomotief* 56 (1907), no. 170, 22 juli, p. 1.
- 'Een open brief uit Indië', *De Opmerker* 44 (1909), pp. 394-397.
- 'De bouwkunst van Indië', *Weekblad voor Indië* 11 (1914-1915), p. 46.
- Beschrijvende catalogus voor de tentoonstelling van Balische kunstvoorwerpen*, Batavia-Weltevreden (Nederlandsch-Indische Kunstkring), 1916.
- 'Kunst en Maatschappij'(1), *De Taak* 1 (1917-1918), no. 22, pp. 254-257.
- 'Kunst en Maatschappij'(2), *De Taak* 1 (1917-1918), no. 23, pp. 266-267.
- Bali, verslag en voorstellen aan de Regeering van Nederlandsch-Indië*, Batavia 1920.
- 'Schilderkunst', in: L.F. van Gent, W.A. Penard en dr. R. Rinkes [red.], *Gedenkboek van Nederlandsch-Indië 1898-1923*, Weltevreden 1923, p. 271.
- 'Bond van Nederlandsch-Indische Kunstkringen', in:

- L.F. van Gent, W.A. Penard en dr. R. Rinkes [red.], *Gedenkboek van Nederlandsch-Indië 1898-1923*, Weltevreden 1923, p. 282.
- 'Indonesische Cultuurproblemen; het Hooger Technisch Onderwijs en de ontwikkeling der bouwkunst', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 232-234.
- 'Ontwikkeling der bouwkunst in Nederlandsch-Indië 1. Nederlandsche bouwkunst', *Bouwen* 1e halve jaargang (1924), pp. 105-109 en pp. 115-117.
- 'Ontwikkeling der bouwkunst in Nederlandsch-Indië 2. Indonesische bouwkunst', *Bouwen* 1e halve jaargang (1924), pp. 145-147 en 167.
- 'Ontwikkeling der bouwkunst in Nederlandsch-Indië 3. Naaste toekomst', *Bouwen* 2e halve jaargang (1924), pp. 17-21.
- Kunst op Bali*, Den Haag 1926.
- 'Bouwkunst op Bali', *Bouwen* (1926), p. 85.

BIBLIOGRAFIE

- Gokkel, C.J.A., 'Bouwkunst in Batavia', *Bouwkundig Weekblad* 27 (1907), pp. 18-20.
- Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch Indië over het jaar 1909*, Batavia 1911, p. 54.
- C.J., 'Uit Insulinde, De Indische Pers over een Nederlandsch Architect', *De Opmerker* 44 (1909), p. 283.
- Red., 'Naar aanleiding van de Open Brief', *De Opmerker* 44 (1909), p. 405.
- Het Bestuur [B.N.A.], 'Kwestie Moojen-Cuypers', *De Opmerker* 46 (1911), pp. 193-194.
- Meyll, Chs.E.J., 'Eenige proeven van moderne Nederlandsch-Indische Bouwkunst', *Bouwkundig Weekblad* 32 (1912), pp. 578-580 en 589-593.
- Nifterik, van, 'Het hoofdkantoor der Nillmij, Noordwijk-Weltevreden', *Geïllustreerd Weekblad van Indië* 2 (1918-1919), p. 69.
- Wolff Schoemaker, C.P. Prof., 'Indische bouwkunst en de ontwikkelingsmogelijkheid van een Indo-Europeeschen Architectuur stijl', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, p. 191.
- Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979, pp. 88-94.
- Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS p. 3.
- Ruimschotel, Tjerk, 'Berlage in Batavia, Nederlands-Indische Bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 3 juli 1987, CS p. 8.
- Dulleman jr., C.J., *Charles Prosper Wolff Schoemaker Architect in Nederlands-Indië*, doct. scriptie KHI, Rijksuniversiteit Leiden 1988, pp. 39-40.
- Akihary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlandsch-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988.

ir. Th.N. Muller

1928-1942 Werkzaam bij de landsgebouwendienst.
1928-1930 Bouwkundig ingenieur in ressort Surabaya.

1931-
1935-
1938-
1942
wat
- Ho
1948
Ver
1948
Lar
Ind

PU
Ideeë
Lan
Ind
(19
J. M
1933-1
Vera
Ban

G. N
1939
1939-1
de N

E.A.
1935-1

ir. P
1921-1
lands
1923-1
BOW

ir. T.
1904 C
1926 L
1930 A
Delft
1930-19
Archi
Ed. C
1936 V
Binne
Jakari
1937 K
zuid
1938 K
oost/V
Perwi
- Kante
Nedari
- R.K.
1938 V

- 1931-1934 Leider van het ressort Malang.
 1935-1937 Op non-actief gesteld.
 1938-1941 Leider ressort Celebes en onderhorigheden.
 1942 Hoofdingenieur landsgebouwen bij de provinciale waterstaatsdienst van West-Java.
 – Hoogleraar aan de T.H. Bandung.
 1948 Hoofd afd. Gebouwen van het Ministerie van Verkeer & Waterstaat, Negara Pasundan.
 1948 Jurylid ideeën prijsvraag voor de gebouwen van de Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg (Bogor).

PUBLICATIE

- 'Ideeën-prijsvraag voor de gebouwen der Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg', *De Ingenieur in Indonesië* 1 (1949), no. 3, sectie II, pp. 20-22.

J. Mulschlegel

- 1933-1934 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst. Verantwoordelijk voor de landsgebouwen in het ressort Banka en onderhorigheden.

G. Neisingh

- 1939 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst.
 1939-1942 Verantwoordelijk voor de landsgebouwen in de Molukken.

E.A. de Neve

- 1935-1936 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst.

ir. P.A. Nijholm

- 1921-1924 Werkzaam als ingenieur voor de landsgebouwen in de 1e afd. (Batavia).
 1923-1924 Werkzaam op bouwkundig bureau Dep. van BOW in Batavia.

ir. Th.C. Nix (geb. 1904)

- 1904 Geboren te Bandung.
 1926 Ingeschreven als extraneus op de T.H. Bandung.
 1930 Afgestudeerd als bouwkundig ingenieur aan T.H. Delft.
 1930-1938 Werkzaam in Batavia op het N.V. *Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam*.
 1936 Vernieuwing front hoofdkantoor 'Javasche Bank', Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta.
 1937 Kantoorgebouw 'Socony-KPM', Koningsplein-zuid (Medan Merdeka Selatan), Jakarta.
 1938 Kantoorgebouw 'BPM-Shell', Koningsplein-oost/Willemslaan (Medan Merdeka Timur/ jl. Perwira), Jakarta. Uitvoering Nedam.
 – Kantoorgebouw 'BPM-Shell', Semarang. Uitvoering Nedam.
 – R.K. kerk.
 1938 Voor verlof naar Nederland.

- 1941 Stedebouwkundige van gemeente Bandung.
 1941-1942 Stedebouwkundige studies voor gemeente Bandung.

- 1942-1945 Tijdens Japanse bezetting gewerkt bij de Nederlandsch-Indische Spoorweg Mij. (NIS).
 – Gewerkt aan stationsgebouw 'NIS', Cilacap.
 1945 Gerepatrieerd naar Nederland.
 1947 Werkzaam voor de Bataafsche Petroleum Mij.. Vervaardigt uitbreidings- en wederopbouwplannen voor woongebieden bij olievelden en industrieterreinen te Balikpapan en Plaju.
 1949 Promoveert aan de T.H. Delft.
 – Medeoprichter in Nederland van architectenbureau de Jongh, Taen en Nix. Later bureau Nix en van Hasselt.

PUBLICATIES

- 'Enige notities over verschillende steden op Java', ?,?,?
Bijdrage tot de vormleer van de stedebouw in het bijzonder voor Indonesië, proefschrift TH Delft, Heemstede 1949.

Stedebouw en de Stedebouwkundige Vormgeving; een studie over de algemene vormgeving in de stedebouw en haar toepassing op de stedebouw van Indonesië, Bandung-Heemstede 1953.

BIBLIOGRAFIE

- Fermont-Cuypers, 'De Javasche Bank en andere kantoorgebouwen te Batavia', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 2, pp. 50-55.
 Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979, appendix D.
 Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 99.

ARCHIEF

- Archief Th. Nix, T.U.D, Delft.

ir. Ong Swan Yoe

- 1929-1932 Werkzaam als ingenieur 3e klasse voor de landsgebouwen in het ressort Surabaya.

PUBLICATIE

- 'Berekening van een fundeering op gewapend beton plaat', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 33 (1930), pp. 33-36.

B.J. Ouëndag (1861-1932)

- 1861 Geboren.
 – Werkt in de jaren 1880 bij de stadsarchitect van Amsterdam Jan Springer.
 – Vanaf 1893 werkzaam bij J.F. Klinkhamer als chef de bureau.
 1899-1905 Geassocieerd met Klinkhamer en ontwerper van de meeste opdrachten van het bureau.
 1902 'Administratiegebouw van de Nederlandsch-Indische Spoorweg Mij.', Bodjong, Semarang. (i.s.m.

J.F. Klinkhamer)

- 1905 Richt eigen bureau op, dat later door zijn zoon ir.
W.B. Ouëndag voortgezet wordt.
1932 Overleden.

PUBLICATIES

- 'Het administratiegebouw der Nederlandsch-Indische
Spoorwegen', *De Ingenieur* (1908), p. 925.
'Het administratiegebouw der Nederlandsch-Indische
Spoorwegen', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 1
(1916-1917), pp. 22-31.

BIBLIOGRAFIE

- Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur
en kunst, Rotterdam 1931, p. 30.

ARCHIEF

Klinkhamer archief, NDB, Amsterdam.

*Interieur voorgalerij van woonhuis te Semarang. Architect
J. Th. van Oyen, ca. 1928. Voorgalerij is betegeld met
keramiek van 'De Porceleynse Fles', Delft.*

J.Th van Oyen

- 1919-1921 Werkzaam als tekenaar Bij het Dep. van
BOW.
1928 Als bouwkundige gevestigd in Semarang.
– Woonhuis, Semarang. Keramiek van 'De Porceleynse
Fles', Delft.
1930 Zelfstandig architect te Semarang.
1934 Theresia-kerk, Theresiakerkweg (jl. H. Agus
Salim), Jakarta.
1935 Clarisa klooster, Cicurug.
1941 Als zelfstandig architect bna geregistreerd en
woonachtig in Weltevreden.

Ontwerp- of bouwjaar onbekend:

- Gereformeerde kerk, kruispunt jl. Veteran/jl. Dr.
Sutomo, Candi, Semarang.
– Lagere school, Pieter Sijthofflaan, Semarang.
– Winkel- en kantoorpand (o.a. Restaurant
Hellendoorn), Surabaya.

P.U.
'Dessa

BIE
Fabers
84.
Ingene
Ned
9-1

ir. C
1954-
Inge
1956
– Ver
Ban
Woo
Jaka
– Mes
– Met
1957

C.F.
1880
3e k
1903
1904

ir. V
1919-1
Lanc
Wier
Wien
– Gro
(jl. V
– Kwit
– Dou

BIBI
'De arc
Bouza

L.R.
1924-1
1929-1

ir. J.
1922-19
1927
1938
archi
– Woo
Mer
– Woo

ARC
Familie

PUBLICATIE
'Dessa-kerkbouw', *Claverbond* (1931), p. 166.

BIBLIOGRAFIE
Faber, G.H. von, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933, p. 84.
Ingenegeren, A.C. ir. 'De Theresiakerk', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* 1 (1934), no. 8, sectie II, pp. 9-10.

ir. G. Pet

1954-1957 Werkzaam in Bandung als architect op het Ingenieursbureau *Ingenegeren-Vrijburg N.V.*.
1956 Asrama, Pasar Minggu, Jakarta.
- Verdiepingsflats voor 'Tideman en van Kerchem', Bandung.
- Woonhuis voor dhr. Khoe Tjong Lip, Kebayoran, Jakarta.
- Messgebouw 'BPM', Jakarta.
- Meubelontwerpen voor K.N.V.-gebouw, Bandung.
1957 Instantiehuis 'Semad Mij.', Semarang.

C.F. Pichel

1880 Begint loopbaan bij Dep. van BOW als opzichter 3e klasse.
1903 Opzichter 1e klasse Dep. van BOW in Tegal.
1904 Architect bij de Waterstaat.

ir. W.F. Pichel

1919-1920 Bouwkundig ingenieur bij de Landsgebouwendienst (Dep. van BOW). Leert ir. F.L. Wiemans kennen met wie hij rond 1920 het bureau *Wiemans, Abell en Pichel* opricht.
- Groot winkelgebouw, Rijswijk hoek Koningsplein (jl. Veteran / Medan Merdeka), Jakarta.
- Kwitangkerk, Jakarta.
- Douanekantoor, Tanjung Priok, Jakarta.

BIBLIOGRAFIE
'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.

L.R. Pieters

1924-1931 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst.
1929-1931 BOW-architect in het ressort Surabaya.

ir. J.C.J. Piso

192?-19?? Assistent T.H. Bandung.
1927 Directeur Gemeentewerken Pekalongan.
1938 Medefirmant van het in Bandung gevestigde architecten en ingenieursbureau Bel, Piso en Kok.
- Woonhuis, Dagoweg 2 (oude nummering) (jl. Merdika), Bandung.
- Woonhuis, Atjehstraat 2 (jl. Aceh), Bandung.

ARCHIEF
Familiearchief J.C.J. Piso: Mw. Welter-Piso, Kijkduin.

ir. A. Plate (1881-1953)

1881 Geboren te Rotterdam.
- Studeert 1 jaar aan Universiteit van Lausanne en vervolgens vier jaar aan Polytechnische School te Delft.
1903 Behaalt diploma van civiel-ingenieur.
1903-1912 Werkzaam bij de H.IJ.S.M. te Delft.
1913 Afdelings-ingenieur bij de Nederlands Indische Spoorwegen.
1914-1917 Directeur gemeentewerken Semarang.
1916 Werkt samen met Karsten aan uitbreidingsplan van Semarang.
1917 Keert terug naar Nederland om directeur van de Rotterdamse dienst voor Volkshuisvesting en Bouwpolitie te worden.
1953 Overleden te Oegstgeest.

PUBLICATIES
'Het uitbreidingsplan der Indische gemeenten', *De Ingenieur* (1918), no. 16, p. 274.
'Het uitbreidingsplan der gemeente Semarang', *De Ingenieur* (1918), no. 22, p. 408.
'Het uitbreidingsplan der Indische gemeenten', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 6 (1921), no. 4, pp. 99-110 en no. 5, pp. 145-160.
'De pre-adviezen uitgebracht voor het Volkshuisvestingscongres te Semarang', *De Ingenieur* (1922), no. 26, pp. 501-505.

BIBLIOGRAFIE
ir. D. de Iongh, 'In memoriam A. Plate', *Rotterdams Jaarboekje*, Rotterdam 1953, p. 217.
Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van de stedenbouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct. scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam 1983, pp. 93-125.
Idsinga, Ton en Jeroen Schilt, *Architect W. van Tijen 1894-1974*, 's Gravenhage 1987, pp. 24-26.

ir. A. Poldervaart

1919 Treedt in dienst bij de gemeente Bandung na een kort dienstverband bij de Staats Spoorwegen.
1928-1932 Directeur gemeentewerken Bandung.
1932-1934 Directeur Dienst Stadsontwikkeling Gemeente Bandung.
1934 Treedt uit dienst bij de gemeente Bandung. Keert na kortstondig verblijf in Nederland terug naar Bandung en vestigt zich aldaar als particulier stedenbouwkundige en projectontwikkelaar.
1938 Ontwerp van het stedenbouwkundig plan 'Sorghvliet', Bandung. In eigen beheer ontwikkeld.

PUBLICATIES
'De groei van Bandoeng; het grond- en woningbedrijf', *d'Orient* (1927), no. 27, p. 13.
'De woningvoorziening in de steden; technisch economische beschouwingen', *Locale Techniek* 1 (1932), no. 3, pp. 1-6, no. 4, pp. 13-20.
'Request: Afstand in Beheer van tot vrij Landsdomein behorende gronden', *Locale Belangen* 19 (1932), p. 222.

- 'De nieuwe Europeesche begraafplaats te Bandoeng', *Locale Techniek* 2 (1933), no. 4, pp. 6-12.
- 'De kosten der stadsvorming', preadviezen voor het decentralisatiecongres 1933, *Mededeelingen no. 96 en 98 van de Vereeniging van Locale Belangen*, Semarang 1933.
- 'De verkaveling der Technische Diensten', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 6, pp. 151-152.
- 'Oorlog en Bouwen', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 6, pp. 151-152.

BIBLIOGRAFIE

- red., 'ir. A. Poldervaart', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 4, p. 73.
- Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 99.

ir. W. Preij

- Ingenieur bij de Gemeente Batavia.
- 1935-1949 Compagnon van J.F.L. Blankenberg.
- Kantoorgebouw voor de 'Nillmij', Koningsplein-noord (Medan Merdeka Utara), Jakarta.

Kantoorgebouw 'Nieuws van den Dag', Kali Besar, Jakarta. Ontwerp verbouwing architecten- en ingenieursbedrijf Reyerse de Vries, 1925-1927.

PUBLICATIES

- 'Oude kaarten en moderne Stedebouw', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 2, pp. 55-59.
- 'Nog eens: Het Koningsplein-plein 1937. De zetel van Batavia's stedelijk Bestuur verborgen in een park', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 1, pp. 10-15.

BIBLIOGRAFIE

- 'Onze rondvraag over de Indische architectenorganisatie'(2), *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 4, p. 112-113.

ir. M. Putuhena

- 1929 Werkzaam als ingenieur 3e klasse voor de landsgebouwen in het ressort Bandung.
- 1930-1933 Werkzaam als ingenieur 3e klasse op het bouwkundig bureau van de Landsgebouwendienst in Batavia.

Reyerse

- Medefirmant van het architecten en aannemersbedrijf Reyerse en de Vries.
- Bureau associëert zich met Selle en de Bruyn.
- Gebouw voor 'Aneta', Cirebon.
- 1925-1927 Verbouwing kantoor 'Nieuws van den Dag', Kali Besar west (Kali Besar), Jakarta.
- Jeugdkapel van het Soekaboemisch opvoedingsgesticht, Sukabumi.

PUBLICATIE

'De Jeugdkapel van het Soekaboemisch opvoedingsgesticht te Soekaboemi', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 6, pp. 187-188.

BIBLIOGRAFIE

'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS p. 3.

ir. F.C. Rientsma

1927-1930 Werkzaam als ingenieur 3e klasse voor de landsgebouwen in het ressort Batavia.
1928 Gebouw van de algemene rekenkamer te Weltevreden, Vrijmetselaarsweg (Jl. Budi Utomo), Jakarta.
1931-1935 Werkzaam als ingenieur 2e klasse voor de landsgebouwen in het ressort Semarang.
1935-1942 Hoofd van de provinciale gebouwendienst van Midden-Java.

PUBLICATIE

'Gebouw van de Algemeene Rekenkamer te Weltevreden', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 32 (1929), pp. 209-211

Rijksen R.

1913-1932 Zelfstandig architect in Surabaya.
- Medefirmant van het in Surabaya gevestigde architectenbureau 'Rijksen en Estourgie'.
1922 Theresiakerk, Idjen Boulevard, Malang.

BIBLIOGRAFIE

'Onze rondvraag over de Indische architectenorganisatie'(3), *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 5, p. 143.

Theresiakerk op de Idjen boulevard, Malang. Architecten R. Rijksen en H.L.J.M. Estourgie, 1922.

Roebbers H.

- Werkzaam op het in Jakarta gevestigde N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam.
- 1955 Woonhuis M. Ruznar, Kebayoran Baru, blok C1-308, Jakarta.
- 1956 Kantoorgebouw voor 'N.V. Essence Indonesia', jl. Bogor, Jakarta.
- Woonhuis mr. L.Th. Go, Kebayoran Baru, blok F2, Jakarta.

ir. V.R. van Romondt (1903-1974)

- Werkzaam bij de Oudheidkundige dienst in Batavia.
- 1937-1954 Restauratie tempelcomplex 'Prambanan'.
- 1954-1962 Hoogleraar Instituut Teknologi Bandung (T.H. Bandung).
- 1974 Overleden.

PUBLICATIES

- 'De toekomst van de Javaansche Bouwkunst', in: *Supplement Triwindoe-boek ZH Mangkoe Negara VII*, ?, 1940, pp. 264-266.
- 'Naschrift', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, p. 95.
- 'De toekomst van de Javaansche Bouwkunst', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 4, pp. 113-114.
- 'Bouwkunst in Indonesië', *Oriëntatie* 22 (1949), pp. 34-53.
- 'De toekomstige Javaanse stad naar aanleiding van het stadsplan voor Kebayoran', *De Ingenieur in Indonesië* 2 (1950), no. 4, sectie II, pp. 32-35.
- Menuju kesuatu Arsitektur Indonesia*, Jakarta 1954.

BIBLIOGRAFIE

- Soesilo, M., 'Naschrift', *De Ingenieur in Indonesia* 2 (1950), no. 4, sectie II, pp. 35-36.
- Wastu Pragantha, ir., 'Menuju Arsitektur Indonesia', *Cipta* 13 (1984), no. 64, pp. 16-19.

ir. E.H. de Roo (1890-1945?)

- 1890 Geboren.
- 1916 Behaalt het diploma bouwkundig-ingenieur.
- 1916-1918 Werkzaam op het architectenbureau van Wegerif.
- 1918 Vertrekt naar Nederlands-Indië. Werkt kortstondig bij het Dep. van BOW. Treedt daarna in dienst bij de Gemeente Bandung.
- 1919 444 woningen voor huisvesting ambtenaren Gouvernementsbedrijven, Bandung.
- 1928 Verbouwing spoorwegstation, Bandung.
- 1929 Gemeentehuis, Atjehweh (jl. Aceh), Bandung.
- 1935 Uitbreiding gemeentehuis Bandung.
- Kort voor de oorlog gepensionneerd. Tijdelijk werkzaam bij de Geniedienst in Surabaya.
- 1942-1945 Tijdens internering overleden.

PUBLICATIES

- 'Raadhuis en gemeentekantoor van Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 4, pp. 82-99.

BIBLIOGRAFIE

- Thijssse, Jac. P., 'In memoriam ir. Thomas H. Karsten, ir. E.H. de Roo en G. Hendriks', *Chronica Naturae* (1947), deel 103, afl. 7, pp. 115-117.
- Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, pp. 95, 100.
- Segaar-Höweler, D.C., 'A.F. Aalbers, architect van het 'nieuwe bouwen' in Bandung', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 104.

ir. R. Roosseno

- 1928-1932 Studeert aan de T.H. Bandung.
- 1931 Werkt samen met Sukarno.
- 1932 Behaalt diploma civiel-ingenieur.
- 1932 ev. Heeft particulier bouwbedrijf en is directeur van het Technisch Onderwijs Instituut in Bandung.

PUBLICATIES

- 'Gewapend betonbruggen in de gemeente Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 6, pp. 173-176.
- 'Foundation of the Tree to Four Storeys Small Buildings On Wet Very Soft Soil', *Cipta* 13 (1984), no. 64, pp. 66-68.

ir. M.J. Rotteveel

- 1928-1929 Sub-hoofd Landsgebouwendienst Dep. van BOW.
- 1930 Tijdelijk waarnemend hoofd, na uitdiensttreding ir. J.F. van Hoytema.
- 1931 Hoofd Landsgebouwendienst.

ir. J.J.G.E. Rückert

- 1914 Onder-directeur Gemeentewerken Semarang.
- 1918-1929 Directeur Gemeentewerken Semarang.
- 1929 Lid van de Volksraad (Batavia).
- 1932-1934 Waarnemend burgemeester van de gemeente Mr. Cornelis.

PUBLICATIES

- 'Een en ander over de volkshuisvesting op de hoofdplaatsen van Java', *Technisch Gemeente Blad* (1920), no. 3, p. 112.
- 'De uitbreidingsplannen van de gemeente Semarang', *Technisch Gemeente Blad* (1921), nos. 10, 2 en 4 (?)
- 'Het Gemeentelijk Grondbedrijf te Semarang', *Technisch Gemeente Blad* (1922), no. 2.
- 'Een stap vooruit?', *Locale Belangen* 16 (1928), p. 266.
- 'Kampongverbetering in het centrum der belangstelling', *Locale Belangen* 16 (1928), p. 203.
- 'De Vereeniging van Locale Belangen', in: *25 jaren Decentralisatie in Nederlandsch-Indië 1905-1930*, Weltevreden 1930.
- 'Volkshuisvesting'(II), in: *25 jaren Decentralisatie in Nederlandsch-Indië 1905-1930*, Weltevreden 1930.

'Kampongverbetering in de Indische steden', *Locale Techniek* 1 (1932), no. 1/2, pp. 5-10.

BIBLIOGRAFIE

Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van de stedenbouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct. scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam 1983, pp. 102-125.

J.J. de Ruiter

1939 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst in de provincie Oost-Java.

A.W. Rynders

1939 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst. Verantwoordelijk voor de landsgebouwen in de afd. Zuid en Oost Borneo.

ir. C.P. Wolff Schoemaker (1882-1949)

- 1882 Geboren te Banyu Biru, broer van ir. R.L.A. Schoemaker. 17
– Opleiding aan de HBS te Nijmegen en de KMA te Breda. 23
1905 Gaat terug naar Nederlands-Indië als luitenant bij de genie. 28
1911 Verlaat het leger en is in Batavia enige tijd werkzaam als onderdirecteur van het bouwbedrijf 'N.V. de Bouwploeg'. 31
1913 Tijdelijk werkzaam als ingenieur op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW. 34
1914-1917 Directeur van de dienst Gemeentewerken te Batavia (Jakarta). 46
1917 Chef bij de Fa. Schlieper & Co. Maakt studiereis naar de U.S.A. Neemt kennis van het werk van Frank Lloyd Wright. 48-50
1917/1918 Richt in Bandung architectenbureau 'C.P. Schoemaker en Associatie, Architecten en Ingenieurs' op. Werkt samen met broer Richard (R.L.A.) op architectenbureau. 56
1918 Medewerkend architect Paleis van de Legercommandant, Borneostraat (jl. Kalimantan), Bandung. Ontwerp R.L.A. Schoemaker. 71
1920 Jaarbeursgebouw, Menadostraat (jl. Ambon), Bandung. Aannemer G.J. Bel. 76
1921 Verbouwing sociëteit 'Concordia', Groote Postweg (jl. AsiaAfrika), Bandung. 78
1922 Benoemd tot buitengewoon hoogleraar aan de T.H. Bandoeng. 83
– Boekhandel 'van Dorp', Bragaweg (jl. Braga), Bandung.
– R.K. Petruskerk, Merpikaweg (jl. Merdeka), Bandung.
1924-1938 Hoogleraar aan de T.H. Bandoeng.
1925 Bethelkerk, Pieterspark (jl. Wastukencana), Bandung.
– Gebouw van de 'Bosscha-sterrenwacht', Lembang.
1927 Koloniale Bank, Willemstraat, Surabaya.
1929 Hotel Preanger, Groote Postweg (jl. Asia Afrika 81), Bandung.

1932 Villa Isola, Lembangweg (jl. Setyabudi), Bandung.

1933 Moskee, Nijlandweg (jl. Cipaganti), Bandung.

– Woonhuis C.P. Wolff Schoemaker, Bosscha Boulevard (jl. R. Gading), Bandung.

– Kantoorgebouw 'GEBEO', Groote Postweg (jl. Asia Afrika), Bandung.

– Kantoorgebouw van de 'Nillmij', benedenstad Batavia, Jakarta.

– Gevangenis 'Sukamiskin', Bandung.

1938 Kantoorgebouw van de Nederlandsch-Indische Handelsbank, Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta. Assistent architect J.F.L. Blankenberg.

1939 Vervangt broer Richard op de T.H. Delft.

1949 Overleden in Bandung.

PUBLICATIES

'Indonesische kunst', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), pp. 376-378 en 415-417.

'Volkshuisvestings-congres', *De Indische Post* 22-4-1922, p. 26; 29-4-1922, p. 26.

'Indische bouwkunst en de ontwikkelingsmogelijkheid van een Indo-Europeeschen Architectuur stijl', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), no. 10, pp. 188-194.

Aesthetiek en oorsprong der hindoe-kunst op Java, Van Dorp & Co, Semarang-Soerabaja-Bandoeng 1924.

'Beginselen der Javaansche bouwconstructie', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 15, pp. 261-264.

'Beginselen der Javaanse bouwconstructie', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 23, pp. 293-396.

'De zekerheid in de knooppunt-verbindingen van moderne houten spanten voor grote spanwijdten', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), no. 5, pp. 61-68, no. 7, pp. 75-83, no. 7, pp. 86-91, no. 8, pp. 98-103.

'Het kerkgebouw der protestantsche Gemeente te Bandoeng', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 147.

'De Aesthetiek der architectuur en de kunst der modernen', *Jaarboek van de Technische Hoogeschool te Bandoeng*, Bandoeng 1930, pp. 69-93.

'Griekse Beeldhouwkunst', in: *Zeven artikelen over Griekse cultuur, samengesteld met het doel de oprichting van licea met volledige klassieke opleiding in Nederlandsch-Indië te bevorderen*, Bandoeng 1932, pp. 32-47.

'Islamitische architectuur', in: *Cultuur Islam*, 1e druk, Bandoeng 1936.

BIBLIOGRAFIE

'De Jaarbeurs te Bandoeng', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), no. 11, pp. 213-214, no. 12, pp. 232-234.

Houbolt, 'Halt Professor', *De Taak* 6 (1922-1923), p. 271.

Maclaine Pont, H., 'Antwoord aan Prof. Schoemaker', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), no. 15, p. 265-265.

'Een zeer bijzonder betonwerk', *Indisch Bouwkundig*

- Tijdschrift* 27 (1924), no. 21, pp. 323-324.
- Flieringa, G., *De zorg voor de volkshuisvesting in de stadsgemeenten in Nederlandsch Oost-Indië, in het bijzonder in Semarang*, Proefschrift TH-Delft, Rotterdam 1930, p. 95.
- 'De nieuwe masigit te Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 3 (1934), no. 2, pp. 19, 24-25.
- Goemans, G.S., 'Hoofdpunten der constructie van Villa Isola', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* 1 (1934), no. 6, afd. II, pp. 37.
- Lemei, W., *Villa Isola, Moderne woningarchitectuur in Nederlandsch-Indië*, Bandoeng 1934.
- Passchier, Cor, 'Het 'moderne' bouwen in Nederlands-Indië', *Monumenten* 4 (1983), no. 7/8, pp. 22-23.
- Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedenbouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 67.
- Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 101.
- Segaar-Höweler, D.C., 'A.F. Aalbers, architect van het 'nieuwe bouwen' in Bandung', in: H.M. van den Berg [eindred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 104.
- Dulleman jr., C.J., *Charles Prosper Wolff Schoemaker Architect in Nederlands-Indië*, doct. scriptie KHI, Rijksuniversiteit Leiden 1988.
- Akihary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlandsch-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988.

ir. R.L.A. Schoemaker (1886-1945)

- 1886 Geboren te Roermond.
- Volgt Cadettenschool van de KMA in Breda.
- Studeert aan de T.H. Delft.
- 1908 Als 2e Luitenant der Genie naar Nederlands-Indië.
- 1912 Studeert af als bouwkundig ingenieur aan T.H. Delft.
- 1917-1920 Werkzaam op het architectenbureau 'C.P. Schoemaker en Associatie, Architecten en Ingenieurs', Bandung.
- 1918 Paleis van de Legercommandant, Borneostraat (jl. Kalimantan), Bandung. (medewerkend architect C.P. Wolff Schoemaker)
- 1920 Winkelgebouw 'Vereeniging Eigen Hulp', Molenvliet-west (jl. Gajah Mada), Jakarta. Gebouw is in 1930 verbouwd tot postkantoor door J. van Gendt (BOW).
- 1920-1924 Hoogleraar aan de T.H. Bandung.
- 1922 Villa Merah (woonhuis voor zichzelf), Huygensweg (jl. Taman Sari), Bandung.
- 1924-1938 Benoemd tot hoogleraar aan de T.H. Delft, waar hij prof. J.F. Klinkhamer opvolgt.
- 1939 Hoogleraar T.H. Bandung. Uitwisseling met zijn broer C.P. Wolff Schoemaker, die dat jaar op de T.H.

'Villa Merah', woonhuis Prof. R.L.A. Schoemaker, Jalan Taman Sari, Bandung. Architect R.L.A. Schoemaker, 1922.

Delft doceert.
– Keert in de zomer terug naar Nederland.
194? In de oorlogsjaren overleden.

PUBLICATIES

- 'Constructie, doelmatigheid en schoonheid in de bouwkunde', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 24 (1921), p. 261.
- 'Knooppuntconstructies bij houten vakwerkspanten e.d.', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), pp. 204-208.
- 'Moderne stationsgebouwen, in het bijzonder het werk van dr. ir. G.W. van Heukelom', (uittrek uit Bandoeng dd. 29 januari 1924)
- 'Utiliteitsbouw', Delft, 1924. (rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de bouwkunde aan de TH-Delft 11 november 1924)
- 'Utiliteitsbouw', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), pp. 411-415.
- Houten vakwerkconstructies met toepassing van Bulldogkramplaten*, Delft 1926.

BIBLIOGRAFIE

- 'Bij de plaat', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 25 (1922), p. 5 en 7.
- 'Prof. ir. R.L.A. Schoemaker' *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 27 (1924), p. 234.
- Passchier, C., 'Architecten en het bouwen in voormalig Nederlands-Indië', *Plan* (1984), no. 8, pp. 8-9.
- Dulleman jr., C.J., *Charles Prosper Wolff Schoemaker Architect in Nederlands-Indië*, doct. scriptie KHI, Rijksuniversiteit Leiden 1988, p. 13.

A. Schouten

1913 Hoofdopzichter Semarang-Johanna Stoomtram
Mij., Semarang.

1914 Hoofdopzichter Semarang-Johanna Stoomtram
Mij., Purwodadi.

1916 Hoofdopzichter Semarang-Johanna Stoomtram
Mij., Blora.

1924 Architect te Semarang. Werkt tot 1933 samen met
Th. Karsten.

1930 Werkzaam als architect bij het A.I.A.-bureau.
Zie verder onder Karsten Th.

*Protestantse Bethelkerk, Jalan Wastukencana, Bandung.
Architect C.P. Wolff Schoemaker, 1925. Het bovenste deel
van het met sirappen (houten 'leien') bedekte tentdak is
opgelicht zodat, volgens het schoorsteen-principe, een
natuurlijke ventilatie binnen het gebouw plaats vindt.*

W. Selle

- 1917 Bouwkundige in Bandung.
 1921-1922 Bouwkundige in Mr. Cornelis.
 - Medefirmant van het ingenieursbureau 'Selle en de Bruyn'.
 - Medefirmant van het ingenieursbureau en aannemingsbedrijf 'Reyere de Vries & Selle de Bruyn'.
 - Gebouw voor 'Aneta', Cirebon.
 1925-1927 Verbouwing kantoor 'Nieuws van den Dag', Kali Besar west (Kali Besar), Jakarta.
 1930 Overleden of gerepatriëerd.
 - Jeugdkapel van het Soekaboemisch opvoedingsgesticht, Sukabumi.

PUBLICATIE

- 'De Jeugdkapel van het Soekaboemisch opvoedingsgesticht te Soekaboemi', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 6, pp. 187-188.

BIBLIOGRAFIE

- Akihary, Huib en L. Heyting, 'De zorg voor een vreemde erfenis, Nederlands-Indische bouwkunst van deze eeuw', *NRC Handelsblad* 29 mei 1987, CS p. 3.

ir. F. Silaban (1912-1984)

- 1912 Geboren in Bonandolok (Tapanuli).
 1935 Twee derde prijzen voor prijsvraagontwerpen.
 1937 Hoofd bij de Genie in west Borneo (Kalimantan-Barat).
 1942-1965 Directeur van de Gemeentewerken van Buitenzorg (Bogor).
 1948 Prijsvraagontwerp voor de gebouwen van de Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg. Het ontwerp, ingezonden onder motto 'Studie', werd bekroond met de derde prijs.
 1950 Studeert aan de Academie van Bouwkunst in Amsterdam.
 1951 Middelbare landbouwschool (SPMA), Bogor.
 - Gebouw voor de 'Jawatan Perikanan Darat', Bogor.
 1958 Gebouw Bank Indonesia, jl. Thamrin, Jakarta. (medewerkend architect H. Groenewegen)
 - Markas Besar AURI, jl. Gatot Subroto, Jakarta.
 ca. 1965 Mesjid Istiqlal, jl. Veteran, Jakarta.

BIBLIOGRAFIE

- Andri Boedhi, 'Mengenang arsitek Silaban', *ASRI* (1984), no. 19, pp. 66-69.

A.P. Smits

- Werkzaam voor het 'N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam'.
 1929 Medewerkend architect kantoorgebouw van de 'Nederlandsche Handelmaatschappij' (Factorij), Binnen Nieuwpoortstraat (jl. Pintu Besar Utara), Jakarta. (i.s.m. C. van Linde en J. de Bruyn)

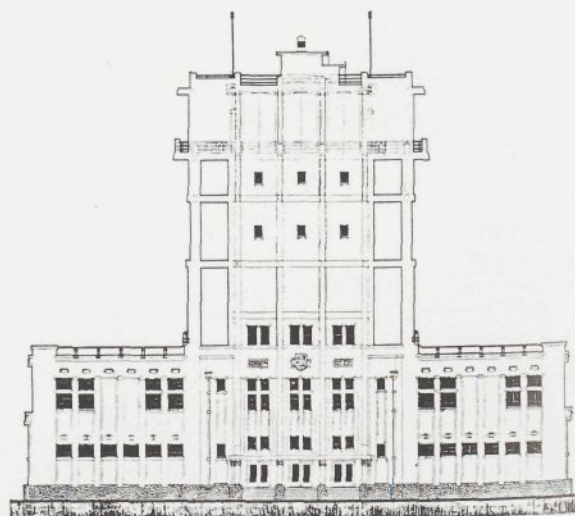
PUBLICATIES

- 'Kantoorgebouw der Nederlandsche Handel-Maatschappij N.V. 'Factory' Batavia', *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1934), no. 14, pp. 125-133.

ir. S. Snuyf

- Assistent Polytechnische School en later T.H. Delft.
 1906 Medewerkend architect verbouwing eetzaal 'Hotel des Indes', Molenvliet-west (jl. Gajah Mada), Jakarta. (in samenwerking met P.A.J. Moojen) Afgebroken.
 1908 In dienst als Aspirant-Ingenieur bij het Dep. van BOW.
 1909 Voorlopig ontwerp hoofdkantoor van de 'Nillmij', Noordwijk (jl. Juanda), Jakarta. (eind-ontwerp P.A.J. Moojen. Bouw G.P.N. Elenbaas)
 - Kantoorgebouw van de 'Nillmij', Bandung. (i.s.m. Wiemans)
 - Benoemd tot tijdelijk hoofd van het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW in Batavia.
 1909-1912 Verantwoordelijk als hoofd van het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW voor alle ontwerpen van de civiele openbare bouwwerken, zoals dienstwoningen, gouvernementen- bureaus, rechtsgebouwen, gebouwen voor de post-, telegraaf- en telefoondienst, gevangenis, hospitalen, pandhuizen, loodsen, wachthuizen, gebouwen voor de rubber-, zout- en opiumregie.
 1909 Postkantoor Medan.
 - Eerste gemengde school d, Tjikini (jl. Cikini), Jakarta.
 1911 Gebouw Dep. van Landbouw, Bogor (Buitenzorg).
 1912 Audiëntiezaal Paleis Gouverneur Geneneraal, Rijswijk (jl. Veteran), Jakarta.
 1912-1919 Samen met J.F. van Hoytema de

Raadhuis met watertoren, Palembang. S. Snuyf, 1928.

belangrijkste architect op het bouwkundig bureau. In 1916 wordt J.F. van Hoytema directeur van het bouwkundig bureau.

- 1919 Verlaat Landsdienst en wordt chef bij de Bataviaasche Industrie en Handel Mij. Heeft zeker dat jaar samen met ir. F.L. Wiemans het architectenbureau *I.B.A.*.
– Ontwerp gemeentelijke woningbouw op Djati Baroe, Batavia. (i.s.m. ir. F.L. Wiemans)
1928 Raadhuis met watertoren, Palembang.

PUBLICATIES

Architecture in Netherlands East-India, Essay Netherlands East Indian San Fransisco-Committee, no. 11, Dep. of Agriculture, Industry en Commerce. Semarang, Soerabaia, Den Haag 1914.

- 'Een prijsvraag voor goedkope woningen', *De Waterstaats-Ingenieur* 5 (1917), no. 12, p. 549.
'Over bouwkunde en bouwkunst in Indië', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 26 (1923), p. 128.

BIBLIOGRAFIE

- Gokkel, C.J.A., 'Bouwkunst in Batavia', *Bouwkundig Weekblad* 27 (1907), pp. 18-20.
Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch Indië over het jaar 1909, Batavia 1911, p. 54.
Meyll, Chs.E.J., 'Eenige proeven van moderne Nederlandsch-Indische Bouwkunst', *Bouwkundig Weekblad* 32 (1912), p. 592.
Nifterik, van, 'Het hoofdkantoor der Nillmij, Noordwijk Weltevreden', *Geïllustreerd Weekblad van Indië* 2 (1918-1919), p. 69.
'Gemeentelijke woningbouw op het land Djati Baroe te Weltevreden', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 22 (1919), pp. 322-326.
'Het Algemeen Ingenieurs Congres', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 23 (1920), pp. 189, 226-227, 307 en 331.
Berlage, H.P., 'De Europeesche bouwkunst op Java', *De Ingenieur* 39 (1924), p. 401.
Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931, p. 35.
Akihary, Huib, 'Het Koloniale Bouwen in Nederlandsch-Indië', in: J.P.B.M. de Vries e.a. [red.], *Nederland 1913; een reconstructie van het culturele leven*, Amsterdam 1988, p. 170 en 172.

Soerjo Winoto

PUBLICATIE

- 'De regentswoning', *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* 4 (1919/1920), p. 131.

BIBLIOGRAFIE

- Berlage, H.P., *Mijn Indische Reis*, gedachten over cultuur en kunst, Rotterdam 1931, pp. 102-103.

ir. R. Soesilo

- 1933 ev. Stedebouwkundige op het Bureau van Karsten in Semarang.
1946 ev. Werkzaam op het Centraal Planologisch

Bureau in Jakarta.

- 1948 Ontwerp stadsplan sateliet-stad Kebayoran Baru, Jakarta.
1949 Volgt J.P. Thijssse op als hoofd van het Centraal Planologisch Bureau in Jakarta.

PUBLICATIES

- 'Bamboe als materiaal voor den inheemschen bouw', *I.B.T. Locale Techniek* 4 (1935), no. 4, pp. 8-12.
'Sociaal-technische en stedebouwkundige studien over het regentschap (1)', *I.B.T. Locale Techniek* 4 (1935), no. 6, pp. 6-14.
'Sociaal-technische en stedebouwkundige studien over het regentschap (2)', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 3, pp. 72-78.
'Een en ander over den invloed van de crisis op de woningvoorziening', *I.B.T. Locale Techniek* 5 (1936), no. 6, pp. 139-140.
'Stoeppen', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 2, pp. 46-48.
'Inheemsche Missigibouw', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 6, pp. 150-156.
'Het vakantie-oord Tawangmangoe', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 4, pp. 108-111.
'De maatschappelijke evolutie van de Indische stad', *Kritiek en Opbouw* (1938), no. 17.
'Straatverkoop', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 2, p. 71.
'Het eerste verslag van de Kampongverbeterings-commissie', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 3, pp. 82-84.
'De grondrechten en de gemeenschap', *Kritiek en Opbouw* (1939), nos. 8, 9 en 10.
'Een nieuwe stap voorwaarts', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 5, pp. 132-133.
'Naschrift', *De Ingenieur in Indonesia* 2 (1950), no. 4, sectie II, pp. 35-36.

BIBLIOGRAFIE

- Romondt, V.R. ir., 'De toekomstige Javaanse stad naar aanleiding van het stadsplan voor Kebayoran', *De Ingenieur in Indonesië* 2 (1950), no. 4, sectie II, pp. 32-35.
Bogaers, Erica, *Ir. Thomas Karsten en de ontwikkeling van de stedebouw in Nederlands-Indië 1915-1940*, doct. scriptie planologie, PDI, Universiteit van Amsterdam 1983, p. 52, 65.
Akihary, Huib, *Koloniale architectuur en stedebouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 39.

ir. H. Th. Sprey

- 1920 Chef tekenaar Gemeente Surabaya.
– Medefirmant van het in Surabaya gevestigde architecten- en ingenieursbureau Job en Sprey.
1921 Woning voor agent 'Javasche Bank', Darmoplein, Surabaya.
1924 Kantoorgebouw 'Erdmann en Sielcken', Surabaya.
1926 Villa's aan het Boengkoelpark, Surabaya.
1927 Kantoorgebouw, Kembang Djepoen, Surabaya.

- 142 1930 Villa's aan de Patjarweg, Surabaya. Uitvoering Nedam.
 – Uitbreiding hoofdkantoor ANIEM, Surabaya. Uitvoering Nedam.
 1932-1941 Architect in Surabaya.
 1958 Kantoorgebouw 'Bayer-Hoechst Indonesia P.T.', Jakarta.
 1958 Kantoorgebouw Indonesische Volksbank, Medan.

BIBLIOGRAFIE

- 'De architectuurtentoonstelling te Batavia', *Indisch Bouwkundig Tijdschrift* 28 (1925), p. 275.
 Faber, G.H. von, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933.
 Beeren, W.A.L., 'Hollandse bouwkunst in Insulinde', *Hollands Diep* 2 (1976), no. 18, p. 34.
 Venema, Adriaan, 'De Amsterdamse School op Java, Symbolen van de koloniale orde', *NRC Handelsblad* 19 september 1978, 12.
 Suwondo, B.S. dipl. ir., *Architectuur in Indonesië sinds de onafhankelijkheid*, Universitas Indonesia, Jakarta 3 april 1986.

D.J. Steenstra Toussaint

- 1910-1913 Werkzaam als opzichter 3e klasse bij het Dep. van BOW.
 1917 gevestigd als architect in Semarang en medeoprichter van het architectonisch-stedebouwkundig bureau Karsten, Lutjens en Toussaint, Semarang.
 1917-1923/24 Zie Karsten.
 1923/1924 Karsten stapt uit de firma. Bureau wordt door Lutjens en Steenstra Toussaint voortgezet als 'Semarangsche aannemingsmij.'
 1927 Bedrijf wordt opgesplitst in twee filialen: Semarang (o.l.v. Lutjens) en Surabaya (o.l.v. Steenstra Toussaint).
 – Hoofd Semarangsche Aannemings Mij., Surabaya.
 1930 Lutjens opent nieuw filiaal in Medan, dat vanaf 1934 onder zijn directie onder de naam 'Aannemings Mij. Oost Indië' verder gaat.
 1934-1941 Voert directie over Semarangsche Aannemings Mij., Padang.

ir. J.Th.P.J. Straatman

- 1908-1909 Werkzaam als hoofdingenieur bij het Dep. van BOW.

Sudarsono

- Prinses Juliana-school, Jogjakarta.

ir. A. Sukarno (1901-1970)

- 1901 Geboren te Surabaya.
 1921-1926 Opleiding aan de T.H. Bandung. Raakt bevriend met medestudenten W. van Tijen en Anwari.
 1926 Afgestudeerd aan de T.H. Bandung.
 – Tijdelijk aanstelling bij het Dep. van BOW.
 – Werkt samen met Anwari.
 – Woonhuis voor een Regent op west-Java.

- 1931 Enige woningen, Bandung.
 – Werkt enige tijd samen met R. Roosseno in Bandung.
 1945-1965 President van de Republiek Indonesia.
 1970 Overleden te Jakarta.

BIBLIOGRAFIE

- Olly, G.S., 'Soekarno sang arsitek', *Kartini* (1985), no. 286, 4-17 november.

Th. J. Taen Err Toungh (1889-1970)

- 1889 Geboren in Berlijn. Kleinzoon van P.J.H. Cuypers.
 1918? Werkzaam als zelfstandig architect op het Architectenbureau Ed. Cuypers in Amsterdam.
 1921 Vertrekt naar Nederlands-Indië i.v.m. overlijden van M.J. Hulswit.
 1921-1945? Werkzaam in Batavia op het 'N.V. Architecten-Ingenieursbureau Fermont te Weltevreden en Ed. Cuypers te Amsterdam'.
 1946? Medeoprichter in Nederland van architectenbureau de Jongh, Taen en Nix. Later bureau Nix en van Hasselt.
 1970 Overleden in Boxtel.

PUBLICATIES

- 1919-1922 Directeur van de N.V. tot exploitatie van het tijdschrift *Nederlandsch-Indië oud & nieuw* samen met L.D. Petit.
 Taen, Th. J., 'Het R.K. ziekenhuis 'Stella Maris' te Makassar', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 4, pp. 133-135.

BIBLIOGRAFIE

- Gerlagh, Bert, *Eduard Cuypers architect*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1979, appendix D.

ir. J.P. Thijsse (geb. 1896)

- 1896 Geboren als zoon van Jac. P. Thijsse.
 1919 Studeert af als civiel-ingenieur aan de T.H. Delft.
 1921 ev. Werkzaam bij de gemeente Bandung.
 1930-1932 Ingeschreven op de T.H. Bandung.
 1946-1950 Werkzaam als hoofd van het Centraal Planologisch Bureau.
 1946-1950 Buitengewoon Hoogleraar T.H. Bandung.
 1948 Jurylid ideeën prijsvraag voor de gebouwen van de Landbouwkundige Faculteit van de Universiteit van Indonesië te Buitenzorg (Bogor).
 1950-1954 Hoogleraar T.H. Bandung.
 1954 Keert terug naar Nederland.

PUBLICATIES

- 'De Regentschappelijke Technische Diensten', *I.B.T. Locale Techniek* 9 (1940), no. 2, p. 31.
 'De stedebouwkundige functie van het grondbedrijf', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 3, pp. 87.
 'Eenige beschouwingen betreffende een gemeentelijk grondbedrijf (Bandoeng)', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 125-129.
 'Enkele mededeelingen over het planologisch werk in

Nederlandsch-Indië', *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw* (1946), no. 10, p. 127.

'Gewijzigde grondslagen voor het stadsplanwerk in Indonesië', *De Ingenieur in Indonesië* 1 (1949), no. 3, sectie II, pp. 15-19.

'In memoriam ir. Thomas H. Karsten, ir. E.H. de Roo en G.Hendriks', *Chronica Naturae* (1947), deel 103, afl. 7, pp. 115117.

'In memoriam ir. Herman Thomas Karsten', *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw* (1946), no. 6/7, p. 69.

'Indonesië: stand van het stedebouwkundige werk in Indonesië', *Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedebouw* (1949), p. 89.

'Kampong-watervoorziening te Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 4 (1935), no. 1, pp. 8-10.

'Low Cost Housing in Tropical areas: new materials and methods of construction', *Housing and Town and Country Planning*, Bulletin no. 3, pp. 31-37, (Lake Success, New York, U.N., Feb. 1950)

'Ontkoolzuring van het drinkwater te Bandoeng', *I.B.T. Locale Techniek* 2 (1933), no. 2, pp. 12-20.

'Opmerkingen over luchtbescherming', *Locale Techniek* 9 (1940), no. 3, p. 107.

'Planologisch programma voor de archipel', *Chronica Naturae* (1947), deel 103, afl. 8/9, pp. 170-178.

'Schuilplaatsen in verband met eventuele luchtaanvallen', *I.B.T. Locale Techniek* 9 1940, no. 3, pp. 93-103.

'Stadsplannen voor Indonesië', *Tijdschrift Economische Geschiedenis* (1947), no. 9, p. 217.

'Stadsplanwerk 1941-1948', *De Ingenieur in Indonesië* 1 (1948), no. 1, sectie II, pp. 1-3.

'Stedebouwkundige beschouwingen over het te bouwen huisvestingscentrum bij Kebajoran', *De Ingenieur in Indonesië* 2 (1950), no. 4, sectie II, pp. 30-32.

'Tabellarisch overzicht der enquette-antwoorden', praeadvies voor het 25e Decentralisatiecongres te Bandoeng (mei/juni 1935), *Technische Mededeelingen no. 4 van de Vereniging voor Locale Belangen*, Bandung 1935, pp. 34-43.

'De groei der Indonesische steden en enkele hieruit voortvloeiende problemen', in: G.H. van der Kolff [ed.], *Sticusa Jaarboek 1953*, Amsterdam, nd., pp. 90-101.

BIBLIOGRAFIE

Akiahary, Huib, *Koloniale architectuur en stedebouw in Batavia in de periode tussen 1900 en 1950*, doct. scriptie Kunsthistorisch Instituut, Universiteit van Amsterdam 1986, p. 39.

Passchier, Cor, 'Bandung, groei en ontwikkeling van een stad; 1900-1942', in: H.M. van den Berg [indred.], *De Stenen Droom, Opstellen over bouwkunst en monumentenzorg opgedragen aan Prof. Dr. Ir. C.L. Temminck Groll*, Zutphen 1988, p. 99.

ir. M.B. Tideman

1919-1942 Werkzaam als bouwkundig ingenieur bij het Dep. van BOW.

1919-1925 Bouwkundig ingenieur bij de 1e afd. (Batavia).

- Telefoonkantoor, Koningsplein (Medan Merdeka), Jakarta. Afgebroken.

1926-1927 Met verlof.

1928-1930 Leider van het ressort Batavia-Mr. Cornelis-Tangerang

1931 Werkzaam op hoofdkantoor Landsgebouwendienst.

1935-1939 Hoofd Landsgebouwendienst provincie Oost-Java.

1936 Centraal Bestuurskantoor, Malang

1938 Ontwerp Centraal Burgerlijk Ziekenhuis (C.B.Z.), Simpang, Surabaya. Uitvoering Nedam.

1942 Non-actief.

PUBLICATIES

'Centraal Bestuurskantoor te Malang', *I.B.T. Locale Techniek* (1937), no. 4, pp. 105-109.

'De in aanbouw zijnde nieuwe C.B.Z. te Soerabaia', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 2, pp. 58-63.

ir. Trap Früs

1922-1923 Tijdelijk werkzaam bij de landsgebouwendienst.

1922 Werkzaam op het bouwkundig bureau Dep. van BOW.

1923 Werkzaam als ingenieur voor de landsgebouwen in de 2e afd. (Semarang).

ir. W. van Tijen (1894-1974)

1894 Geboren in Wormerveer.

1914 Gaat rechten studeren in Amsterdam.

1914-1917 In militaire dienst.

1917 Reist via Zweden en Rusland naar mijnbouwonderneming in west-Sumatra, waar hij kortstondig een betrekking heeft.

1919 Werkzaam als tekenaar en landmeter in de omgeving van San Fransisco.

1920 Begint opleiding civiele bouwkunde aan de pas geopende T.H. Bandung. Raakt bevriend met A. Sukarno en Anwari.

1924 Studeert af aan de T.H. Bandung.

1924-1926 Bouwt als uitvoerend ingenieur, in dienst van de in Cirebon gevestigde ingenieursmij. 'Eigen Beheer', de stuwdam 'Salam Darma' in de rivier de Cipunegara, naar ontwerp van het Dep. van BOW.

1926 Keert wegens ernstige polio-aanvallen naar Nederland terug.

1927 Leert A. Plate kennen die van Tijen wegwijs maakt in de Nederlandse volkshuisvesting.

1974 Overleden te Zandvoort.

BIBLIOGRAFIE

Idsinga, T. en J. Schilt, *Architect W. van Tijen 1894-1974*, 's Gravenhage 1987, pp. 19-22.

C. van Veen

1930-1931 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst. Waarnemend architect in de Molukken.

ir. P.M. van der Veen

- 1923-1929 Werkzaam bij de landsgebouwendienst van het Dep. van Verkeer en Waterstaat.
 1925-1929 Verantwoordelijk ingenieur voor de landsgebouwen in Aceh en onderhorigheden.

Th.E. Veer

- 1931 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst en leider in het ressort Buitenzorg.

ir. N. de Vistarini

- 1891 Geboren te Marburg a.d. Drau, Oostenrijk.
 – Diploma bouwkundig ingenieur behaald aan de T.H. in Graz.
 1922-1923 Tijdelijk werkzaam als ingenieur voor de landsgebouwen in de 4e afd. (Surabaya). Later particulier architect te Surabaya.
 1928 Christelijke Mulo-school, Embong Woengoe, Surabaya.
 – Christelijke Hollandse-Chinese school, Boeboetan, Surabaya.
 – Kantoorgebouw van de 'Droogdok Mij', Tandjong Perak, Surabaya.
 – Verbouwing pand 'Deutscher Verein', Genteng, Surabaya.
 – Als adviseur van de 'N.V. Volkshuisvesting Soerabaja' verantwoordelijk voor ontwerp stratenplan en bebouwing van Ketabang oost, Surabaya.
 – Noorderkerk, Grisseeschenweg, Surabaya.
 – Tokocomplex, Songojoedan, Surabaya.
 1932 Regentschapsraadhuis, Bojonegoro.
 1937 Kantoorgebouw van de N.V. Algemeene Volkscrediet-Bank, Kaliasin weg, Surabaya.
 – Protestants jongensweeshuis, Surabaya.
 – Bibliotheek bij Sono Budoyo Museum, Jogjakarta.
 1938 Ontwerp centrale gebouw van het waterkrachtwerk Djelok, Salatiga. (i.s.m. W. Lemei)

PUBLICATIONS

- 'Het regentschapsraadhuis te Bodjonegoro', *Locale Techniek* 2 (1933), no. 3, pp. 7-9.
 'Het kantoorgebouw van de N.V. Algemeene Volkscredietbank te Soerabaja', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 4, pp. 97-99.
 'Het centrale gebouw van het waterkrachtwerk Djelok', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 5, pp. 129-135.

BIBLIOGRAFIE

- Faber, G.H. von, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933.
 'Onze rondvraag over de Indische architectenorganisatie' (2), *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 4, p. 112.
 Venema, Adriaan, 'De Amsterdamse School op Java, Symbolen van de koloniale orde', *NRC Handelsblad* 19 september 1978, 12.

M.H. Voets

- Gevestigd te Surabaya.
 1920 R.K. Kerk, Surabaya. Naar ontwerp van Bureau

Hulswit-Fermont-Cuyper.

- 1921-1924 HBS van de 'Zusters-Ursulinen', Koepangboulevard, Surabaya.
 1924? Broederschool, Anitaboulevard, Surabaya.
 1924? Klooster van de broeders, Surabaya.
 – R.K. weeshuis, internaat en scholencomplex, Madiun.
 – Zusterhuis 'Zusters-Ursulinen', Koepangboulevard, Surabaya.
 – Missie-kerk der paters Carmelieten., Probolinggo.

BIBLIOGRAFIE

- Faber, G.H. von, *Nieuw Soerabaia*, Soerabaia 1933.
 Beeren, W.A.L., 'Hollandse bouwkunst in Insulinde', *Hollands Diep* 2 (1976), no. 18, p. 34.

ir. J.C. Voorduyn

- 1909-1911 Hoofdingenieur bij het Dep. van BOW.

G.H. Voorhoeve

- Medefirmant van het in Bandung gevestigde architectenbureau Brinkman en Voorhoeve.
 Zie onder Brinkman F.W.

de Vries

- Medefirmant van het in Cirebon gevestigde ingenieursbureau en aannemersbedrijf Reyerse en de Vries.
 – Associatie met aannemersbedrijf Selle en de Bruyn.
 Zie onder Reyerse.

ir. G.S. Vrijburg

- 1922-1926 Studeert aan de T.H. Bandung.
 – Medefirmant van het in Bandung gevestigde ingenieursbureau Ingenieren-Vrijburg N.V. De architectenwerkzaamheden werden verricht door:
 1936-1957 A.W. Gmelig Meyling
 1948-1958 A.R.M. Kreisler
 1952-1957 M. Westerduin
 1954-1957 G. Pet
 1958 Bureau wordt op 1 mei omgezet in 'Biro arsitek dan insinjur Sankuriang n.v.'.
 Zie onder diverse architecten.

R.A. de Waal

- 1931 Geassocieerd met architect A.F. Aalbers en vestiging bureau Aalbers en de Waal te Bandung.
 Zie onder A.F. Aalbers.

ir. F.H. Warnars

- 1930-1932 Werkzaam als ingenieur 3e klasse voor de landsgebouwen in het ressort Surabaya.

BIBLIOGRAFIE

- Lemei, W., 'Het nieuwe Gouvernementskantoor te Soerabaia', *Bouwkundig Weekblad Architectura* (1932), no. 32, pp. 283-288.

Lemei, W., 'Het nieuwe Gouverneurskantoor te Soerabaia', *De Waterstaats-Ingenieur* 20 (1932), no. 8, pp. 243-245.

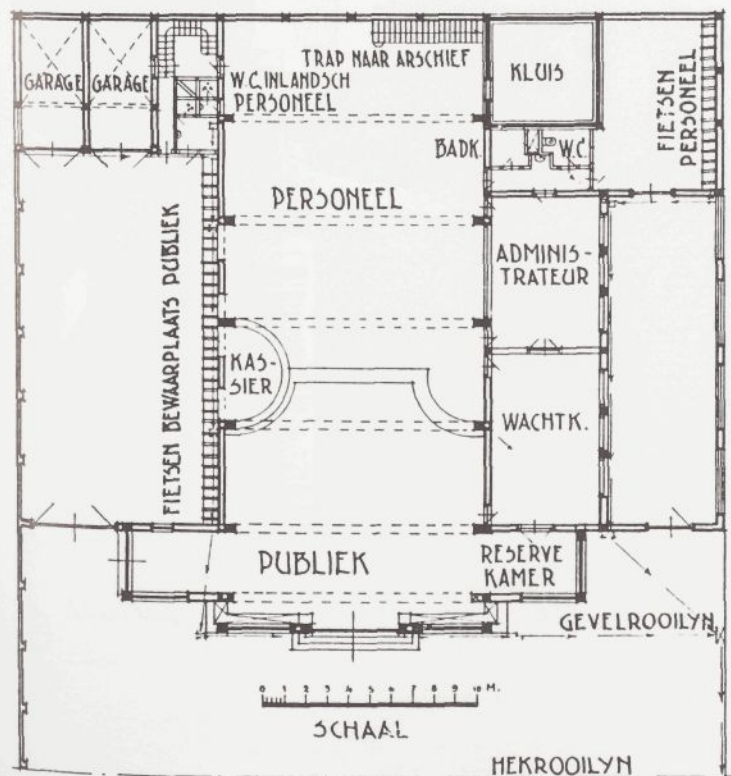
ir. F.A. Westerbeek

1930 Werkzaam bij de landsgebouwendienst als hoofd in het ressort Malang-Lawang.

ir. M. Westerduin

- 1952-1957 Werkzaam op het in Bandung gevestigde architectenbureau Ingenegeren en Vrijburg.
 1953 Uitbreiding 'Havede', Bandung.
 - Dubbel verdiepingswoonhuis 'S.V.S.C.', Kebayoran, Jakarta.
 1954 Dubbel verdiepingswoonhuis 'S.V.S.C.', Kebayoran, Jakarta.
 - Woonhuis ingenieur-administrateur 'GEBO', Ciambuluit, Bandung.
 - Woonhuis 'Inchem', Kebayoran, Jakarta.
 1955 Drie woningen 'GEBO', Bandung.
 1956 BPM-school, Plaju.
 - Woning 'GEBO', Pamud de Mortankweg (jl. R. Patah), Bandung.
 - Woningen 'Philips', Bandung.

Volkscredietbank, Surabaya.
 N. de Vistarini, 1937.

W. Westmaas

- 1894 Verbouwing Protestantse Koepelkerk (Gereja Blenduk), Semarang. (i.s.m. H.P.A. De Wilde)
 1900 Ontwerp R.K. kerk, Surabaya.
 1932 Lid van bouwbeperkingscommissie.
 1938 Lid van de commissie T1-NR voor de normalisatie van afmetingen voor hout.

BIBLIOGRAFIE

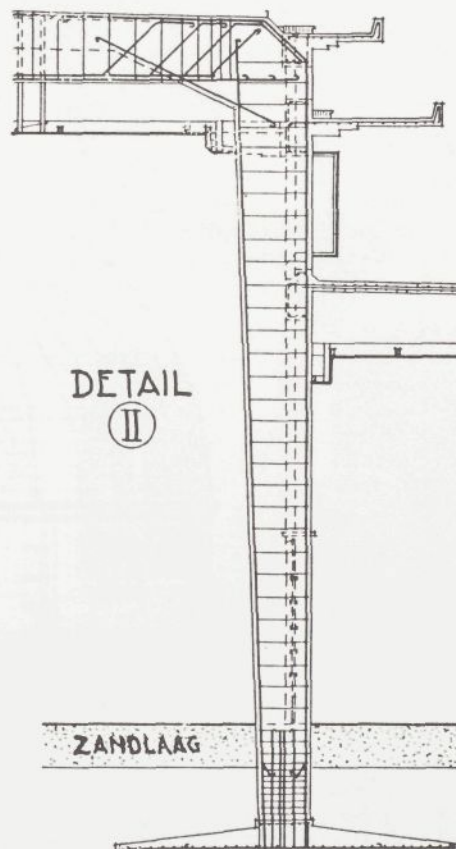
- I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 4, p. 116
 'De Protestantsche koepelkerk te Semarang', *I.B.T. Locale Techniek* 8 (1939), no. 5, p. 164-167.

F. Wielsma

1935 BOW-architect bij de Landsgebouwendienst en leider in het ressort Cilacap.

ir. F.L. Wiemans

- 1916-1919 Werkzaam als bouwkundig ingenieur op het bouwkundig bureau van het Dep. van BOW.
 1919 Heeft samen met ir. S. Snuyf het architectenbureau *I.B.A.*.
 - Ontwerp gemeentewoningen op Djati baroe, Batavia. (i.s.m. ir. S. Snuyf)

Gereja Blenduk, de voormalige Protestantse Koepelkerk, Semarang. In 1894-1895 verbouwd door de architect W. Westmaas i.s.m. H.P.A. de Wilde. Bij de verbouwing werden de torens en een buitenkoepel met bekroning toegevoegd.

ir. P.J. Willekes Macdonald

1923-1938 Werkzaam als bouwkundig ingenieur bij de K.P.M., Batavia.

1929 ev. Voorzitter van de Nederlandsch-Indische Architecten Kring (N.I.A.K.). Opvolger van ir. J.F. van Hoytema.

1938-1941 Landsarchivaris, Batavia.

PUBLICATIONS

'Stedebouw en Rooiwezen', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* (1935), no. 12, pp. 179-180.

'Batavia's bovenstad I, het Zuiderdeel van Molenvliet-West', *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen* LXXVII (1937), pp. 1-103.

'Ingezonden stuk', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 124-125.

'Het Koningspleinplan 1937', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 1, pp. 8-10.

'De Stupa van Soemberawan', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, pp. 92-94.

BIBLIOGRAFIE

Karsten, Th., 'Naschrift', *De Ingenieur in Nederlands-Indië* (1935), no. 12, pp. 181-182.

'De N.I.A.K.', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 124-125.

'Onze rondvraag over de Indische architecten-organisatie' (1), *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 3, p. 85.

Romondt, V.R. van, 'Naschrift', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, p. 95.

HERKOMST AFBEELDINGEN

Cijfers verwijzen naar pagina's eventueel gevolgd door de letters

o = onder
b = boven
m = midden
r = rechts
l = links
lo = linksonder
ro = rechtsonder

H. Akihary, Amsterdam. 17, 23o, 24b, 26, 35, 41, 47, 49, 50, 51, 53o, 54, 55, 93, 117, 126o, 134, 138.

Algemeen Rijksarchief, Kaartenafdeling, Archief KIVI 453, Den Haag. 44-45, 127.

Menko ten Cate, Amsterdam. 11, 32, 36, 42, 43, 132, 139, 147.

Dinas Tata Bangunan dan Pemugaran, DKI-Jakarta. 8, 12-13, 18-19, 24o, 29, 30, 31, 37o, 39, 58, 62-63, 98.

ir. J. van Hoytema, Dinteloord. 21, 23b, 24m, 52, 57, 94-95, 98, 106, 107, 114, 122, 123, 129.

ir. R. Gill, Nieuwerkerk a/d IJssel. 22, 33, 45, 56, 74l, 75, 135.

ir. A. W. Gmelig Meyling, Nunspeet. 71.

Nedam, thans deel uitmakend van Ballast Nedam B.V., Amstelveen. 25, 27, 37b, 38o, 38b, 68, 69b, 69o, 70b, 70lo, 70ro, 91, 105b.

ir. T. C. Ruimschotel, Amsterdam. 33o, 40, 48, 53b, 61b, 73, 74r, 76, 99, 116o.

Mw. R. Verheyen-Bel, Rijswijk. 92.

drs. R. Voskuil, Oosterbeek. 66o.

Reproducties:

Indisch Bouwkundig Tijdschrift 25 (1922), p. 436. 28

Locale Techniek (1932), no. 1, p. 11. 61

I.B.T. Locale Techniek 3 (1934), p. 56. 97r

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 1, p. 5. 140

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 3, p. 55. 96-97

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 3, p. 57. 111

I.B.T. Locale Techniek 6 (1937), no. 6, p. 163. 67

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 2, p. 61. 116

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 2, p. 65. 115

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 4, p. 98. 145

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 5, 72

p. 138. 113

I.B.T. Locale Techniek 8 (1939), no. 1, p. 8. 146

I.B.T. Locale Techniek 8 (1939), no. 5, pp. 164-165. 93

I.B.T. Locale Techniek 9 (1940), no. 1, p. 7. 120

Nederlandsch-Indië oud & nieuw 1

(1916-1917), p. 24. 126b

Nederlandsch-Indië oud & nieuw 1

(1916-1917), p. 95. 59

H. F. Tillema, *Kromoblanda*, deel V, 2e stuk, 's-Gravenhage 1922, p. 872. 66b

H. F. Tillema, *Kromoblanda*, deel V, 2e stuk, 's-Gravenhage 1922, p. 876. 22, 112

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in

Nederlandsch-Indië over het jaar 1912, 1e gedeelte:

Gebouwen en Assaineeringswerken,

Batavia 1915. 104-105, 108

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in

Nederlandsch-Indië over de jaren 1918, 1919 en 1920,

1e gedeelte gebouwen, Batavia 1923.

Ondergetekende wil graag op de hoogte blijven
van de uitgaven van De Walburg Pers.

Instelling

Afdeling

Naam (m/v *)

Adres

Postcode en Plaats

Datum Handtekening

DE WALBURG PERS

Zaadmarkt 84a-86 - Postbus 222, 7200 AE Zutphen
Telefoon 05750-10522*, Telefax 05750-41025, Postbank 2069668

☐ **Geschiedenis**

cultuurgeschiedenis / genealogie / oorlogs-
geschiedenis / maritieme geschiedenis / kerk-
en godsdienstgeschiedenis /
levensbeschouwingen *

☐ **Vrouwengeschiedenis**

☐ **Streekgeschiedenis**

(regio)

☐ **Kunst / Literatuur**

beeldende kunst / toneel / ballet / muziek /
literatuurgeschiedenis *

☐ **Bouwkunst / Architectuur**

stedebouw / monumenten / kastelen / molens /
monumenten van bedrijf en techniek *

☐ **Cartografie**

☐ **Rechtsgeschiedenis**

☐ **Antilliana / Surinamica ***

☐ De vakgebieden aankruisen waarin men is geïnte-
resseerd.

* Doorhalen hetgeen niet van toepassing is.

ir. P.J. Willekes Macdonald

1923-1938 Werkzaam als bouwkundig ingenieur bij de K.P.M., Batavia.

1929 ev. Voorzitter van de Nederlandsch-Indische Architecten Kring (N.I.A.K.). Opvolger van ir. J.F. van Hoytema.

1938-1941 Landsarchivaris, Batavia.

PUBLICATIONS

'Stedebouw en Rooiwezen', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* (1935), no. 12, pp. 179-180.

'Batavia's bovenstad I, het Zuiderdeel van Molenvliet-West', *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen LXXVII* (1937), pp. 1-103.

'Ingezonden stuk', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 124-125.

'Het Koningspleinplan 1937', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 1, pp. 8-10.

'De Stupa van Soemberawan', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, pp. 92-94.

BIBLIOGRAFIE

Karsten, Th., 'Naschrift', *De Ingenieur in Nederlands-Indië* (1935), no. 12, pp. 181-182.

'De N.I.A.K.', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 124-125.

'Onze rondvraag over de Indische architecten-organisatie' (1), *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 3, p. 85.

Romondt, V.R. van, 'Naschrift', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, p. 95.

HERKOMST AFBEELDINGEN

Cijfers verwijzen naar pagina's eventueel gevolgd door de letters

- o = onder
- b = boven
- m = midden
- r = rechts
- l = links
- lo = linksonder
- ro = rechtsonder

H. Akihary, Amsterdam. 17, 23o, 24b, 26, 35, 41, 47, 49, 50, 51, 53o, 54, 55, 93, 117, 126o, 134, 138.

Algemeen Rijksarchief, Kaartenafdeling, Archief KIVI 453, Den Haag. 44-45, 127.

Menko ten Cate, Amsterdam. 11, 32, 36, 42, 43, 132, 139, 147.

Dinas Tata Bangunan dan Pemugaran, DKI-Jakarta. 8, 12-13, 18-19, 24o, 29, 30, 31, 37o, 39, 58, 62-63, 98.

ir. J. van Hoytema, Dinteloord. 21, 23b, 24m, 52, 57, 94-95, 98, 106, 107, 114, 122, 123, 129.

ir. R. Gill, Nieuwerkerk a/d IJssel. 22, 33, 45, 56, 74l, 75, 135.

ir. A. W. Gmelig Meyling, Nunspeet. 71.

Nedam, thans deel uitmakend van Ballast Nedam B.V., Amstelveen. 25, 27, 37b, 38o, 38b, 68, 69b, 69o, 70b, 70lo, 70ro, 91, 105b.

ir. T. C. Ruimschotel, Amsterdam. 33o, 40, 48, 53b, 61b, 73, 74r, 76, 99, 116o.

Mw. R. Verheyen-Bel, Rijswijk. 92.

drs. R. Voskuil, Oosterbeek. 66o.

Reproducties:

Indisch Bouwkundig Tijdschrift 25 (1922), p. 436. 28

Locale Techniek (1932), no. 1, p. 11. 61

I.B.T. Locale Techniek 3 (1934), p. 56. 97r

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 1, p. 5. 140

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 3, p. 55. 96-97

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 3, p. 57. 111

I.B.T. Locale Techniek 6 (1937), no. 6, p. 163. 67

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 2, p. 61. 116

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 2, p. 65. 115

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 4, p. 98. 145

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 5, p. 138. 72

I.B.T. Locale Techniek 8 (1939), no. 1, p. 8. 113

I.B.T. Locale Techniek 8 (1939), no. 5, pp. 164-165. 146

I.B.T. Locale Techniek 9 (1940), no. 1, p. 7. 93

Nederlandsch-Indië oud & nieuw 1 (1916-1917), p. 24. 120

Nederlandsch-Indië oud & nieuw 1 (1916-1917), p. 95. 126b

H. F. Tillema, *Kromoblanda*, deel V, 2e stuk, 's-Gravenhage 1922, p. 872. 59

H. F. Tillema, *Kromoblanda*, deel V, 2e stuk, 's-Gravenhage 1922, p. 876. 66b

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1912, 1e gedeelte: Gebouwen en Assaineeringswerken, Batavia 1915. 22, 112

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1918, 1919 en 1920, 1e gedeelte gebouwen, Batavia 1923. 104-105, 108

no.

7

k 10

-

5,

i-

p. 85.

uiek

28

61

97r

140

96-97

111

67

116

115

145

72

113

146

93

120

126b

59

66b

:

2, 112

20,

5, 108

een postzegel
is niet nodig

DE WALBURG PERS
ANTWOORDNUMMER 87
7200 VB ZUTPHEN

ir. P.J. Willekes Macdonald

1923-1938 Werkzaam als bouwkundig ingenieur bij de K.P.M., Batavia.

1929 ev. Voorzitter van de Nederlandsch-Indische Architecten Kring (N.I.A.K.). Opvolger van ir. J.F. van Hoytema.

1938-1941 Landsarchivaris, Batavia.

PUBLICATIONS

'Stedebouw en Rooiwezen', *De Ingenieur in Nederlandsch-Indië* (1935), no. 12, pp. 179-180.

'Batavia's bovenstad I, het Zuiderdeel van Molenvliet-West', *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen LXXVII* (1937), pp. 1-103.

'Ingezonden stuk', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 124-125.

'Het Koningspleinplan 1937', *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 1, pp. 8-10.

'De Stupa van Soemberawan', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, pp. 92-94.

BIBLIOGRAFIE

Karsten, Th., 'Naschrift', *De Ingenieur in Nederlands-Indië* (1935), no. 12, pp. 181-182.

'De N.I.A.K.', *I.B.T. Locale Techniek* 6 (1937), no. 5, pp. 124-125.

'Onze rondvraag over de Indische architecten-organisatie' (1), *I.B.T. Locale Techniek* 7 (1938), no. 3, p. 85.

Romondt, V.R. van, 'Naschrift', *I.B.T. Locale Techniek* 10 (1941), no. 3, p. 95.

HERKOMST AFBEELDINGEN

Cijfers verwijzen naar pagina's eventueel gevolgd door de

letters o = onder
b = boven
m = midden
r = rechts
l = links
lo = linksonder
ro = rechtsonder

H. Akihary, Amsterdam. 17, 23o, 24b, 26, 35, 41, 47, 49, 50, 51, 53o, 54, 55, 93, 117, 126o, 134, 138.

Algemeen Rijksarchief, Kaartenafdeling, Archief KlvI 453, Den Haag. 44-45, 127.

Menko ten Cate, Amsterdam. 11, 32, 36, 42, 43, 132, 139, 147.

Dinas Tata Bangunan dan Pemugaran, DKI-Jakarta. 8, 12-13, 18-19, 24o, 29, 30, 31, 37o, 39, 58, 62-63, 98.

ir. J. van Hoytema, Dinteloord. 21, 23b, 24m, 52, 57, 94-95, 98, 106, 107, 114, 122, 123, 129.

ir. R. Gill, Nieuwerkerk a/d IJssel. 22, 33, 45, 56, 74l, 75, 135.

ir. A. W. Gmelig Meyling, Nunspeet. 71.

Nedam, thans deel uitmakend van Ballast Nedam B.V., Amstelveen. 25, 27, 37b, 38o, 38b, 68, 69b, 69o, 70b, 70lo, 70ro, 91, 105b.

ir. T. C. Ruimschotel, Amsterdam. 33o, 40, 48, 53b, 61b, 73, 74r, 76, 99, 116o.

Mw. R. Verheyen-Bel, Rijswijk. 92.

drs. R. Voskuil, Oosterbeek. 66o.

Reproducties:

Indisch Bouwkundig Tijdschrift 25 (1922), p. 436. 28

Locale Techniek (1932), no. 1, p. 11. 61

I.B.T. Locale Techniek 3 (1934), p. 56. 97r

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 1, p. 5. 140

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 3, p. 55. 96-97

I.B.T. Locale Techniek 5 (1936), no. 3, p. 57. 111

I.B.T. Locale Techniek 6 (1937), no. 6, p. 163. 67

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 2, p. 61. 116

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 2, p. 65. 115

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 4, p. 98. 145

I.B.T. Locale Techniek 7 (1938), no. 5, p. 138. 72

I.B.T. Locale Techniek 8 (1939), no. 1, p. 8. 113

I.B.T. Locale Techniek 8 (1939), no. 5, pp. 164-165. 146

I.B.T. Locale Techniek 9 (1940), no. 1, p. 7. 93

Nederlandsch-Indië oud & nieuw 1 (1916-1917), p. 24. 120

Nederlandsch-Indië oud & nieuw 1 (1916-1917), p. 95. 126b

H. F. Tillemma, *Kromoblanda*, deel V, 2e stuk, 's-Gravenhage 1922, p. 872. 59

H. F. Tillemma, *Kromoblanda*, deel V, 2e stuk, 's-Gravenhage 1922, p. 876. 66b

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over het jaar 1912, 1e gedeelte: Gebouwen en Assaineeringswerken, Batavia 1915. 22, 112

Verslag over de Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië over de jaren 1918, 1919 en 1920, 1e gedeelte gebouwen, Batavia 1923. 104-105, 108

no.

7

k 10

-

5,

p. 85.

ick

28
61
97r
140
96-97
111
67
116
115
145

72
113
146
93

120

126b

59

66b

:

2, 112

20,
5, 108

ISBN 90-6011-697-6

De geschiedenis van het Nederlandse bouwen in Indonesië beslaat een periode van bijna drie en een halve eeuw. Over de periode na 1870 was tot voor kort weinig gepubliceerd. Ook in de geschiedschrijving van de Nederlandse architectuur en stedenbouw van deze eeuw bleven de ontwikkelingen in de voormalige kolonie buiten beschouwing.

Architectuur en stedenbouw in Indonesië schetst voor het eerst een beeld van de specifieke kwaliteiten van dit bijna vergeten 'gezamenlijk erfgoed'. Behalve een algemene inleiding bevat de uitgave een lijst van architecten en stedenbouwkundigen met biografische en bibliografische gegevens.

Het boek kwam tot stand in samenwerking met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg.

